HET LAND VAN AALST

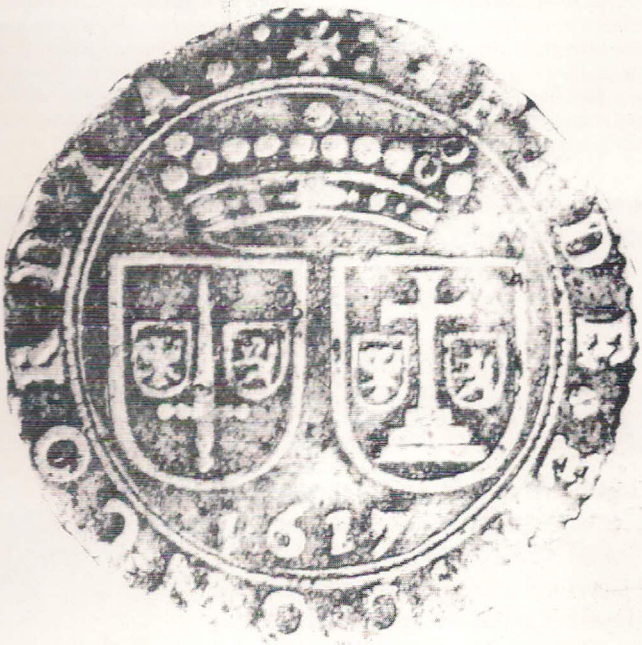

Tijdschrift van de Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst

Het Land van Aalst

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging "Het Land van Aalst", met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen en de Stad Ninove.

Prijs voor een jaarabonnement:
Leden: € 15 - Steunende leden: € 22 - Beschermende leden: € 33
Te storten op rek. 000-0586911-61 van Het Land van Aalst,
Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem.

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid "Het Land van Aalst" in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oostvlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren + Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en + Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens + Arthur Broeckaert, + Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), + Jozef Van Cleemput, + Jozef De Brouwer, + Valère Gaublomme, Frits Van Acker, Basiel Boel, + Marcel Cornelis en + Jules Pieters. Latere voorzitters waren + Jozef Borremans (1953-1954), + Frits Courteaux (1963-1980) en Luc De Rijck (1980-1984) erevoorzitter.

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Luc Robijns, voorzitter
Marcel Cock, ondervoorzitter
Freddy Caudron, Lieve De Mecheleer, Marc Uyttersprot (bibliothecaris-archivaris), Geert Van Bockstaele (beheerder), Mieke Van Damme, Dirk Van de Perre (redactiesecretaris), Georges Vande Winkel (bibliografie), Bart Van Langenhove, Wilfried Vernaeve (verslaggever).

Ledenadministratie en algemene correspondentie:
Geert Van Bockstaele, Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem
tel. en fax 09 360 19 04
e-mail: Geert.vBockstaele@worldonline.be
Redactiesecretariaat en toezending kopij:
Dirk Van de Perre, Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare
tel. 054 33 73 27
e-mail: dirk.vandeperre@belgacom.net

E-mail vereniging: landvanaalst@wol.be
Website: http://users.skynet.be/sky39205/lva.html

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Verantwoordelijke uitgever: Dirk Van de Perre
Zetel van de vereniging: Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade
Kaftontwerp: Bart Maris
Druk: De Riemaecker Printing, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke 055 21 14 04

ISSN 0778-7731

OVER MOLENS IN POLLARE EN LATEN IN OUTER

Zes onuitgegeven oorkonden van de Sint-Cornelius- en Sint-Cyprianusabdij te Ninove (1215-1265)

Marcel COCK
Dirk VAN DE PERRE

1. De Ninoofse oorkondenschat

De middeleeuwse oorkondenschat van de abdij van Sint-Cornelius en Sint-Cyprianus te Ninove is zeer uitgebreid en in grote mate intact bewaard gebleven. Kanunnik J.-J. De Smet verzorgde in 1841 een eerste systematische tekstuitgave van de oorkonden vóór 1300 in zijn *Recueil des chroniques de Flandre* [1]. Hij publiceerde daarin 298 oorkonden onder de titel *Codex diplomaticus abbatiae Ninoviensis*, als bijlage bij de tekstuitgave van de 'Wereldkroniek' van Boudewijn van Ninove. Hij gebruikte hiertoe twee bronnen: het *chartarium*, dit is de verzameling van de losse, originele oorkonden [2], en het zogenaamde *Cartularium I* [3]. Een even belangrijke oorkondenschat met Latijnse, Franse en vooral Middelnederlandse teksten van na 1300 is nog niet uitgegeven, zelfs niet geïnventariseerd. Het betreft de dozen *Supplementen De Smet*. We concentreren ons in dit artikel echter op de oorkonden van vóór 1300, voornamelijk op enkele onuitgegeven oorkonden uit het *Cartularium I*.

2. Het *Cartularium I*

Blijkbaar had men in de abdij vanaf de dertiende eeuw de behoefte om de steeds omvangrijkere oorkondenschat te systematiseren, te rubriceren en als naslagwerk in een handig overzicht samen te brengen. Zo ontstond het oudste Ninoofse cartularium, het *Cartularium I*, dat zich thans in het Aartsbisschoppelijk Archief te Mechelen bevindt [4].

[1] J.-J. DE SMET, Codex diplomaticus abbatiae Ninoviensis, in: Recueil des chroniques de Flandre, II (Collection de chroniques belges inédites), Brussel, 1841, p. 751-983.

[2] Zie BEVEREN, RIJKSARCHIEF (verder B.R.A.), Abdij Ninove, Dozen Oorkonden De Smet. De oorkonden zijn genummerd volgens de tekstuitgave. Bij deze dozen horen de 'Supplementen De Smet'; dit zijn de niet uitgegeven, ongenummerde oorkonden.

[3] MECHELEN, AARTSBISSCHOPPELIJK ARCHIEF (verder afgekort als M.A.A.), Praemonstratensia, Abdij Ninove, nr. 1

[4] Het Mechelse archief bezit drie middeleeuwse Ninoofse cartularia; zie C. VAN DE WIEL, Praemonstratensia in het aartsbisschoppelijk archief te Mechelen (12de eeuw-1898), in : Analecta Praemonstratensia, 60, 1984, p. 207.

Het cartularium is een perkamenten codex, ingebonden in een 16de-eeuwse band van bruin leder met een rolstempelversiering en met eikenhouten platten. De onnauwkeurige, moderne potloodfoliëring telt 150 folia. In een aantal katernen ontbreken er folia, weliswaar zonder tekstverlies; de bladen zijn gelinieerd; er zijn ook prikkings en een afschrijving in twee kolommen merkbaar. Tevens zijn er reclamen en custoden aangebracht, die in de huidige staat van het handschrift door het versnijden van de folia bij het inbinden gedeeltelijk verloren zijn gegaan. De afmeting van de bladen bedraagt 17 x 27 cm; ze werden in oorsprong beschreven in twee kolommen van 6 x 21 cm; de latere kopiisten hielden zich door plaatsgebrek in het handschrift meestal niet aan deze bladspiegel.

Het oudste en grootste gedeelte van het cartularium, waartoe ook de hier uitgegeven oorkonden van Pollare behoren, werd geschreven door een kopiist die zijn teksten met een donkerbruine inkt in een Gotische minuskel (*littera textualis*) neerschreef (kopiist I). Hij rubriceerde de titels en de initialen van de oorkonden, nummerde ze, ordende ze per lokaliteit en liet ze voorafgaan door een inhoudstafel (*Illustratie 1*). Hij beëindigde zijn kopieerwerk circa 1265: de laatste oorkonde die hij overschreef, is de hier uitgegeven akte van Leo IV van Aa, heer van Pollare, van 3 maart 1265 (n.s) [5] (*Bijlage, nr. 6*).

Het werk van deze eerste hand werd verder gezet door een tweede kopiist (kopiist II). Hij schreef zijn teksten met een lichtbruine inkt in een *littera textualis*, die slanker is dan het schrift van kopiist I. Zoals zijn voorganger nummerde hij de oorkonden en rubriceerde hij de titels; hij breidde de verzameling uit, ook met oorkonden van vóór 1265, en vulde de respectieve inhoudstafels aan. Hij liet bovendien elke groep oorkonden, die kopiist I had samengebracht, voorafgaan door een samenvattende titel. Tevens schreef hij in een doorlopende rubriek bovenaan de folia de naam van de lokaliteit waarop de oorkonden betrekking hadden [6]. Tenslotte stelde hij een algemene inhoudstafel (ongefolieerd blad voor de 1ste katern) samen met deze twaalf rubrieken : 'Ninove en Hof ter Schoor, Liedekerke, Kattem en Strijtem, Pamel en Ledeberg, Wolput en Meerbeke, Loots, Roeselaar, Boechoute, Kalf en Meise, Herbeek, Renissart, Tolrechten

[5] De data die vermeld worden zijn, indien nodig, steeds omgerekend naar de huidige jaarstijl of nieuwe stijl (n.s.). We gaan ervan uit dat in de oorkonden de paasstijl is aangewend, zodat er in de datering van oorkonden vóór Pasen een jaar moet worden bijgeteld; 'maart 1264' in de oorkonde wordt aldus 'maart 1265 (n.s.)'.

[6] Hierbij duidde de kopiist veertien rubrieken aan: 'Ninove, Liedekerke, Kattem, Pamel, Wolput, Pollare, Loots, Roeselaar, Boechoute, Kalf en Meise, Lieferinge, Herbeek, Renisart, Tolrechten en Diversen'. We geven de rubrieken in hun huidige, moderne benaming weer. De rubrieken 'Pollare' en 'Lieferinge' werden naderhand geschrapt; zie verder '3. Zes onuitgegeven oorkonden onder de rubriek 'Pollare'.

en Diversen' [7] . Als laatste oorkonde schreef deze kopiist de akte over van Godfried van Vianden, heer van Ninove, die in mei 1285 werd uitgevaardigd (ff°. 132v°-133r°).

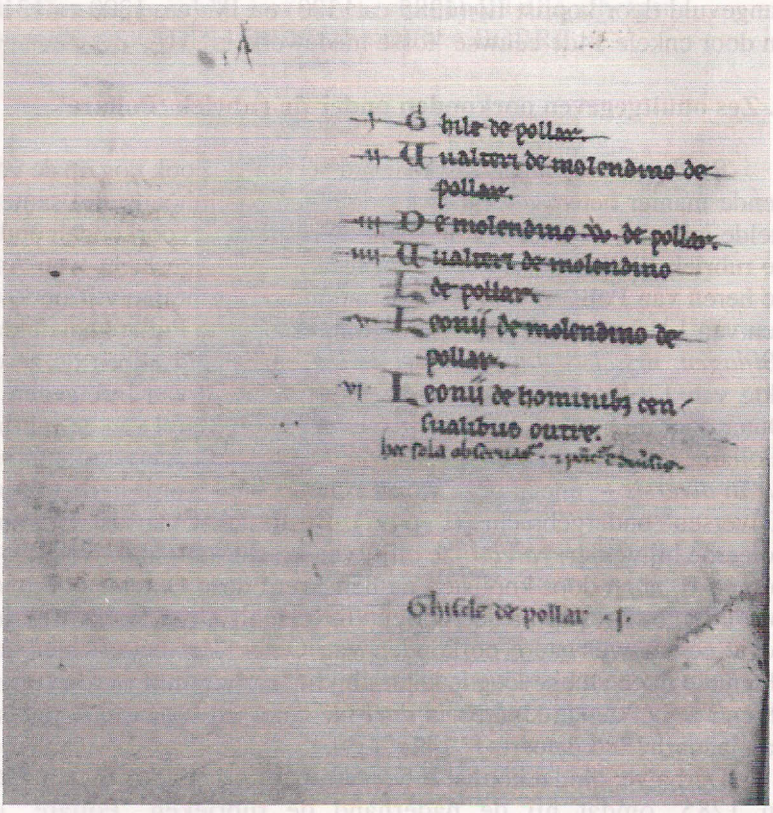

Illustratie 1: Voorbeeld van de inhoudstafel van een rubriek uit het *Cartularium I*, zoals die door kopiist I werd aangebracht. Het betreft hier de inhoudstafel van de rubriek *Pollar*. De vijf eerste oorkonden werden naderhand door kopiist II geschrapt. Alleen de zesde over Outer werd behouden (M.A.A., Praemonstratensia, Abdij Ninove, nr. 1, f° 64v°; foto D. Van de Perre en M. Cock).

[7] Behalve de namen van gemeenten en steden gaat het hier over: Hof ter Schoor – abdijhoeve, gelegen te Ninove; Kattem – abdijhoeve, gelegen te Borchtlombeek; Ledeberg – parochiële afhankelijkheid van Pamel; Wolput – abdijhoeve, gelegen te Meerbeke; Loots – abdijhoeve, gelegen te Appelterre/Zandbergen; Roeselaar – abdijhoeve, gelegen te Sint-Antelinks; Boechoute – proosdij, gelegen te Dikkelvenne; Kalf – abdijhoeve, gelegen te Wachtebeke; Herbeek – abdijhoeve, gelegen te Sint-Renelde; Renissart – proosdij, gelegen te Arquennes.
Ook de losse oorkonden uit het abdijarchief werden volgens hetzelfde classificatiesysteem bewaard en ontvingen op de rugzijde een rubriek, een titel en een nummer. Blijkens de rugzijde van de oorkonden is die classificatie in de loop der tijden enkele malen gewijzigd.

Uit wat hier vooraf gaat, moet het duidelijk worden dat de kopiisten I en II de voornaamste samenstellers zijn geweest van het *Cartularium I*: de eerste schreef in een eerste ordening het grootse deel ervan, de tweede vulde de verzameling aan en gaf ze een uitdrukkelijke structuur. Hun werk werd binnen dezelfde structuren nog aangevuld door kopiist III (1285-ca.1300) en IV (ca. 1300-ca.1310) en door enkele 14de-eeuwse 'losse medewerkers'.

3. Zes onuitgegeven oorkonden onder de rubriek 'Pollare'

Bij de genese van het cartularium is kopiist II ook nog op de volgende manier betrokken: vóór hij de algemene inhoudstafel samenstelde, ging hij over tot een herschikking van de zes oorkonden onder de rubriek 'Pollare', die allen door leden van het geslacht 'van Aa', de heren van Pollare, waren uitgevaardigd. Hij schrapte vijf oorkonden van 1215 tot 1261, die over de watermolens te Pollare handelden (*Bijlagen, nrs. 1-5; Illustraties 1* en *2*), en behield alleen de zesde akte van 1265 (*Bijlage, nr. 6*) over de vrijlating van lijfeigenen te Outer door de heer van Pollare [8]. In de inhoudstafel van de rubriek 'Pollare' schreef hij bij deze laatste akte: *hec sola observatur et ponitur in diversis* – 'alleen deze wordt behouden en wordt in de rubriek 'Diversen' ondergebracht' (f° 64v°). Bij de tekst van de oorkonde noteerde hij verder: *valet* – 'ze blijft van kracht' (f° 68r°). Noch door kopiist II, noch door kopiisten na hem werd deze Outerse oorkonde nog overgeschreven in de rubriek 'Diversen'. Deze laatste rubriek bevat echter wel latere oorkonden van Outer. Het betreft hier vier akten die in een toegevoegde katern bij het cartularium werden opgetekend in het eerste kwart van de 14de eeuw en waarvan de oudste van januari 1286 dateert (f° 142v°) [9].

Derhalve, omdat kopiist II het cartularium aanvulde tussen 1265 en 1285, omdat hij de naderhand de rubrieken 'Pollare' en 'Lieferinge', die hij aanvankelijk had aangeduid, niet meer in de algemene inhoudstafel opnam en omdat oorkonden in verband met Outer, die eerst onder de rubriek 'Pollare' werden geklasseerd, na 1285 in de rubriek 'Diversen' werden opgenomen, moeten we besluiten dat de schrapping van de Pollaarse akten vóór 1285 is gebeurd.

[8] Ook één oorkonde uit de rubriek 'Kalf' van Robrecht VII van Béthune (1223 – f° 100r°), vijf niet onder een rubriek samengebrachte oorkonden van Arnulf van Meise (september 1220 – ff°. 104v°-105r°), Th., deken van Anderlecht (september 1227 – f° 105°r), Arnold van Meise (28 oktober 1227 – ff°. 105r°-v°), Hendrik I, hertog van Brabant (1 februari 1229 n.s.- ff. 105v°-106r°), Walter van Aa (juli 1230 – f° 106r°) en één oorkonde onder de rubriek 'Lieferinge' van Leo IV van Aa, heer van Pollare (november 1255 – ff°. 106r°-107r°) werden door deze kopiist geschrapt.

[9] Er is omtrent het herklasseren van de Outerse oorkonde in de rubriek 'Diversen' zeker enige aarzeling of misverstand geweest. Onder de doorlopende rubriek bovenaan f° 68r° is onder het geschrapte 'Pollar' door een 14de-eeuwse kopiist in bruine inkt 'Woelputte' geschreven.

Omdat de oorkonden betreffende Outer in de loop van de volgende eeuwen in aantal toenamen, werd er door abt Ferdinand De Moor (1685-1698), die het archief herklasseerde, toch nog een eigen rubriek 'Outer' in het leven geroepen [10]. De Outerse oorkonde van 1265 blijkt echter toen reeds verloren te zijn gegaan, zodat de eerste oorkonde van Outer in deze latere rubriek die van 1286 is. Trouwens, ook de rubriek 'Pollare' duikt in de 17de eeuw opnieuw op. Hierin werden vijf oorkonden geklasseerd uit 1339, 1344, 1344, 1416 en 1626 [11]. Dit wijst nogmaals op een cesuur in de oorkonden van Pollare tussen 1261 en 1339 [12].

De geschrapte oorkonden zijn door J.-J. De Smet in zijn uitgave niet opgenomen, ook al omdat de originelen zich niet meer in het *Chartarium* bevonden. In het *Cartularium II*, een oorkondenverzameling die in 1498 werd samengesteld, komen de geschrapte teksten evenmin voor [13]. In geen enkel overzichtswerk van de abdijgeschiedenis wordt naar het bestaan van deze rubrieken of oorkonden verwezen [14].

Nog geen halve eeuw na hun uitvaardiging hadden de oorkonden over de watermolens te Pollare dus al hun belang verloren voor de Middeleeuwse abdijgemeenschap in Ninove. Voor ons echter, bijna achthonderd jaar later, liggen de zaken enigszins anders. Reeds een eerste onderzoek van deze geschrapte en onuitgegeven oorkonden deed ons het grote belang ervan inzien. De vijf oorkonden over Pollare lichten ons in over de kortstondige aanwezigheid van de abdij te Pollare in de 13de eeuw, waar ze een korenwatermolen [15], een omwaterd hof, enkele hofsteden en een aantal meersen bij de Dender bezat. De oorkonden zijn niet alleen voor de abdijgeschiedenis van

[10] B.R.A., Abdij Ninove, nr. 84, p. 243. Deze rubriek omvat 24 nummers.
[11] Ibidem, p. 309.
[12] Nochtans moeten er naast de vijf geschrapte oorkonden ook nadien nog andere akten over Pollare zijn uitgevaardigd, bijvoorbeeld over de verkoop van de abdijgoederen te Pollare en over een schenking in 1268 van Johannes van Haine (VAN DE PERRE, Een middeleeuwse watermolen, p. 273).
[13] In 1498 schreef de Ninoofse kanunnik Marcus Annaert een nieuw cartularium, het Cartularium II, met ongeveer dezelfde indeling en oorkonden als in het eerste cartularium. Dit cartularium, eveneens in een bruine lederen band, heeft dezelfde rolstempelversiering als het Cartularium I; M.A.A., Praemonstratensia, Abdij Ninove, nr. 2.
[14] B. MERSCH en J. WAUTHOZ-GLADE, Abbaye de Ninove, in: Monasticon Belge, 7/3, p. 487, noot 5, sommen de rubrieken van het cartularium op, maar vermelden Pollare en Lieferinge niet. Twee recente publicaties over de abdijbezittingen/abdijmolens kennen de oorkonden over de watermolens te Pollare evenmin: J. WALTERS, De pachthoven van de abdij te Ninove, Nieuwe editie met inleiding en commentaar door J. Peersman, Ninove, 1995 (het derde deel behandelt de molens van de abdij te Ninove); P. HUYS, XIIe- en XIIIe-eeuwse molenvermeldingen in de Ninoofse abdij-oorkonden, in: Molenecho's. Vlaams tijdschrift voor molinologie. Driemaandelijks orgaan van 'Molenzorg' vzw. tot behoud van onze molens, 28 (2000), p. 216-217.
[15] Over deze korenwatermolen schreef reeds D. VAN DE PERRE, Een middeleeuwse watermolen te Pollare, in: Het Land van Aalst, 46, 1994, p. 270-274. Toen beschikten we nog niet over de kennis van deze vijf oorkonden, zodat bepaalde elementen uit dat artikel door onze huidige kennis achterhaald zijn.

Ninove belangrijk, maar ook voor de geschiedenis van Pollare. Middeleeuwse teksten over Pollare zijn immers schaars. Deze oorkonden brengen een rijke schat van gegevens aan het licht over de watermolen bij de Dender, over de bewoning in de nabijheid ervan, over de burcht van Pollare, over de waterhuishouding, de dammen en de beplanting op de dijken en langs de wegen en over de gemene rechten. Deze oorkonden verduidelijken tevens tot op heden ongekende rechten van de heren van Boelare op de molen te Pollare en zij bevatten een aantal ongekende of zeldzame Middeleeuwse molentermen.

De zesde oorkonde over het overdragen van lijfeigenen in Outer door de heer van Pollare aan de abdij is in die zin uniek voor de Ninoofse abdijgeschiedenis, dat dit document ons in precieze termen inlicht over het toewijden van onvrijen aan Sint-Cornelius en Sint-Cyprianus [16]. Dergelijke teksten zijn bekend voor de Sint-Adriaansabdij van Geraardsbergen en de Sint-Pietersabdij van Gent [17]. Nu beschikken we over een vergelijkbare tekst voor Ninove.

4. Waarom werd de rubriek 'Pollare' geschrapt?

Is, zoals reeds aangetoond, het tijdstip waarop de oorkonden geschrapt zijn, bij benadering te bepalen, dan is het moeilijker de redenen ervan te achterhalen. Vermoedelijk is dit gebeurd tijdens een herstructurering van het abdijdomein, waarbij kleine onrendabele vestigingen opgedoekt en verkocht werden teneinde de grotere vestigingen te kunnen versterken. Van abt Jan van Hartbeke (1276-1304), die voor hij abt werd de functie van prepositus of goederenbeheerder uitoefende, weten we dat hij inderdaad het abdijdomein herstructureerde, dat hij goederen verkocht en andere kocht, teneinde de rendabiliteit van het domein te vergroten [18].

[16] Een analoge, zeer beknopte tekst stamt uit 1247. Daarin maken Godfried van Perwez, heer van Ninove, en zijn vrouw Alicia hun slaven, die zich bevinden op het grondgebied van Ophasselt, vrij door hen toe te wijden aan Sint-Cornelius (DE SMET, Codex diplomaticus, nr. 207).

[17] P.C. BOEREN, Études sur les tributaires d'Église dans le comté de Flandre du IXe au XVe siècle, Parijs-Amsterdam, 1936; J. PIETERS, Van lijfeigenen uit de streek van Geraardsbergen die, in de XIIIe en XIVe eeuw, aan Sint-Adriaan werden opgedragen, in: Het Land van Aalst, 9, 1959, p. 8-17.

[18] MERSCH en WAUTHOZ-GLADE, L'abbaye de Ninove, p. 513-514.

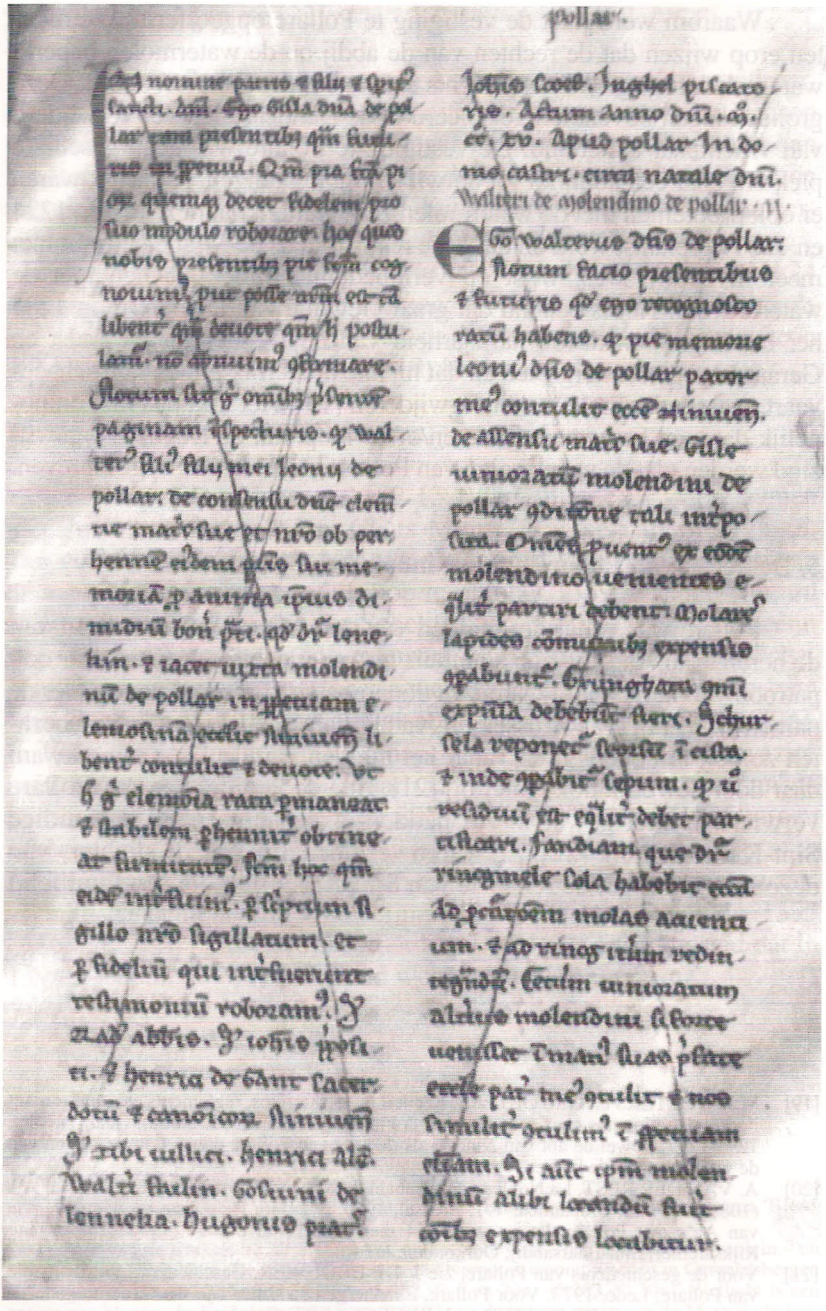

Illustratie 2: Blad uit het *Cartularium I* met een voorbeeld van de doorgehaalde tekst van de Pollaarse oorkonden (M.A.A., Praemonstratensia, Abdij Ninove, nr. 1, f° 65r°; foto D. Van de Perre en M. Cock).

Waarom werd juist de vestiging te Pollare opgeofferd? We moeten erop wijzen dat de rechten van de abdij op de watermolen beperkt waren en dat het grondbezit slechts enkele bunder meersen betrof. Deze gronden lagen bovendien geïsoleerd in de Dendervallei, ver verwijderd van vruchtbaar akkerland. De vestiging te Pollare was geen geschikte plek om daar een abdijhof tot ontwikkeling te brengen. Mogelijk waren er ook problemen met de watermolen zelf. Het feit dat deze tussen 1224 en 1231 verplaatst werd en dat deze reeds tijdens de Middeleeuwen niet meer in bedrijf was, wijst op vermoedelijke moeilijkheden met de watertoevoer. Het is bekend dat graaf Gewijde van Dampierre in 1285 het bevel gaf om de bevaarbaarheid van de Dender tussen Aalst en Geraardsbergen te vergroten en dat hij alle hindernissen voor de scheepvaart, waaronder molens, liet verwijderen [19]. Het lijkt dus niet onmogelijk dat toen het waterregime en/of de loop van de Dender zo gewijzigd werden, dat de watermolen van Pollare ten dode was opgeschreven.

5. De heren van Pollare en de Ninoofse abdij

Pollare was vanaf het midden van de 12de eeuw in het bezit van de heren 'van Aa', die hun stamhuis te Anderlecht hadden en daar ook patroon van het kapittel waren. In documenten komen ze voor onder de namen 'van Aa', 'van Brussel' en 'van Pollare' [20]. Naast Pollare bezaten ze ook Zandbergen en vanaf het midden van de 13de eeuw kwam daar door huwelijk ook Outer bij [21]. Hoe de familie 'van Aa' Pollare verwierf, is niet geweten. Zij hadden er een huis nabij de huidige Sint-Kristoffelkerk [22]. Zij waren vermoedelijk ook de stichters van deze kerk, waar zij de relikwie van Sint-Kristoffel, die een familielid

[19] M.J. WOLTERS en G. WOLTERS, Recueil de lois, arrêtes, règlements etc., concernant l'administration des eaux et polders de la Flandre Orientale (3de editie), Gent, 1874, p. 1293-1297. Zowel de abt van Ninove als de heer van Pollare dienden in de kosten van de werken tussen te komen.

[20] A. VAN DER REST, La Noblesse en Brabant du XIe au XIIIe siècle. I. La famille d'AA (1086-1300), in: Brabantica, V/1, Brussel, 1960, p. 14-46. De oudste associatie van de van Aa's met Pollare dateert van 1154 met Leo II van Pollare (1145-1168) (Gent, Rijksarchief, Sint-Baafsabdij, Oorkonden, nr. 46).

[21] Voor de geschiedenis van Pollare, zie J. DE BROUWER, Geschiedenis en toponymie van Pollare, Lede, 1973. Voor Pollare, Zandbergen en Outer zijn we verder nog steeds aangewezen op F. DE POTTER en J. BROECKAERT, Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen. 5de Reeks: Arrondissement Aalst. Oelter. Pollare. Zandbergen, Gent, 1900.

[22] KORTRIJK, RIJKSARCHIEF (verder K.R.A.), Plotho, Renteboek van 1482, nr. 378, f° 142: la ronde de l'ostel de Aa.

van een kruistocht had meegebracht, bewaarden [23]. Sommigen lieten zich eveneens te Pollare begraven. In een meander van de Dender nabij de kerk bouwden zij een burcht (ter hoogte van de huidige brug), waar zij in de dertiende eeuw resideerden [24]. Een lid van deze machtige Brabantse adellijke familie was Hugo Rampard, één van de vroegste weldoeners van de abdij te Ninove [25]. Leo II van Aa, heer van Pollare, (1145-1168) wordt daarentegen in het Ninoofse *Mirakelboek* afgeschilderd als een vervolger van de abdij voor haar goederen te Kattem [26]. Vanaf diens zoon echter treden de heren van Pollare als directe begunstigers van de abdij op.

Genealogische tabel van het geslacht 'van Aa' (van Brussel, van Pollare)

Leo II (1145-1168), heer van Pollare en Zandbergen x Mathilde (1164-1175)
|
Walter IV (1157-1191), heer van Pollare en Zandbergen x Gisela van Edingen († na 1215)
|
Leo III (1191-1215), heer van Pollare en Zandbergen x Clementia (1207-1231)
|
Walter V (1215-1236), heer van Pollare en Zandbergen x Oda van Grimbergen († na 1236)
|
Leo IV (1240-1268), heer van Pollare, Zandbergen, Outer en Grimbergen
x Katarina
|
Alicia

x Ymaine van Boelare (1243-1270)
|
Gerard (1275-1295), heer van Pollare en Grimbergen x Katarina van Gruuthuse
Walter VI (1276-1295), heer van Outer en Zandbergen x Machteld van Welden

[23] Pollare bewaarde in een schrijn de arm van Sint-Kristoffel. Deze oosterse heilige werd met de kruistochten in het Westen geïntroduceerd. Te Pollare is er een patroonswissel gebeurd (van Sint-Martinus naar Sint-Kristoffel) en er is tevens een verplaatsing van de kerk geweest (zie verder '6. Op het spoor van een verdwenen vroegmiddeleeuwse bewoningskern'). Wanneer dit gebeurd is en of beide zaken gelijktijdig zijn gebeurd, is niet geweten. C. Gailliard geeft in zijn beschrijving van de kerk van Pollare in de 16de eeuw enige vage aanduidingen. Hij spreekt van ridder *Arnoudt vander Ha*, ruddere van Jerusalem, die de relikwie van Sint-Kristoffel uit Palestina meebracht. Indien dit gegeven betrouwbaar is, moeten we vermoedelijk naar de vijfde kruistocht verwijzen (1228-1229) en naar de oudst bekende Arnold uit het geslacht 'van Aa', die actief was van 1226 tot 1253. Zie Baron BETHUNE, Épitaphes et monuments des églises de la Flandre au XVIe siècle, Brugge, 1900, p. 91; VAN DER REST, La Famille d'AA, p. 34-35; K.R.A., Plotho, nr. 378, f° 142v°.

[24] K.R.A., Plotho, nr. 378, f° 184. In dit renteboek uit 1482 wordt er gezegd dat de motte en de ruïne toen nog te zien waren en dat de burcht tijdens de laatste oorlogen verwoest was. De oudste vermelding van de burcht is van 1215 (*Bijlage, nr. 1*). De motte bestond tot bij de rechttrekking van de Dender in 1860. Het toponiem Riddershof verwijst naar de plaats van deze burcht (zie *Illustratie 3*).

[25] A.-J. BIJSTERVELD en D. VAN DE PERRE, Het Mirakelboek en de Stichtingsgeschiedenis van de Ninoofse Abdij, Leuven, 2001, p. 8.

[26] Ibidem, p. 72-74.

Tot deze eerste generatie van deze weldoeners horen Walter IV van Aa, heer van Pollare, (1157-1191) en diens vrouw Gisela van Edingen († na 1215). Walter keurde in 1165 de gift van de watermolen te Loots (Zandbergen) goed, samen met zijn vrouw en zijn moeder Mathilde [27]. In 1176 begunstigden hij en zijn vrouw de abdij door het afstaan van het recht op het water van de Molenbeek te Zandbergen tussen het hof van Bullegem en de watermolen te Loots [28] . Gisela deed ca. 1215 een schenking van een halve mudde graan op haar molen te Pollare aan het hospitaal te Geraardsbergen [29]. Vermoedelijk gebeurde dit, nadat de abdij van Ninove reeds door een schenking van haar zoon Leo, vóór 1215 in het bezit van een deel der moleninkomsten te Pollare was gekomen. De tekst van de schenking te Geraardsbergen lijkt dat te suggereren: *domina Gisela, que fuit mater domini Leonii de Aa* - 'vrouwe Gisela, die de moeder was van heer Leo van Aa'.

Deze zoon, Leo III van Aa, heer van Pollare, (1191-1215) was gehuwd met Clementia (1207-1231). Van hem zijn geen oorkonden met schenkingen aan de Ninoofse abdij bewaard gebleven. Nochtans was hij het die vóór 1215 aan de Ninoofse abdij zijn eigendomsrechten op de korenwatermolen van Pollare met de abdij te Ninove deelde en tevens drie hofsteden in de buurt aan de abdij schonk. De schenkingsakte(n) zijn niet bewaard, maar indirect kunnen we uit de latere oorkonden, waarin uit deze akte(n) uitvoerig geciteerd wordt, de inhoud van zijn schenking reconstrueren. Aan zijn gift voegden zijn moeder Gisela en zijn zoon Walter met toestemming van diens vrouw Clementia in 1215 een half bunder weiland toe (*Bijlage, nr. 1*). Blijkbaar was Walter toen nog minderjarig, aangezien zijn grootmoeder oorkonder was. Mogelijk verwijst het Ninoofse *Obituarium* naar deze schenking met de commemoratie op de dag van 11 juli: *Et domini Leonii de Aa, qui dedit nobis dimidium bon(arium) prati iuxta molendinum nostrum apud Pollar* – 'en heer Leo van Aa die ons een half bunder weiland heeft gegeven naast de molen in Pollare' [30]. Wellicht moeten we deze tekst begrijpen als de mededeling dat er bij de dood van Leo van Aa een half bunder weiland werd geschonken.

Walter V van Aa, heer van Pollare, (1215-1236) huwde met Oda van Grimbergen († na 1236) [31]. In 1217 schonk hij aan de abdij drie bunder land te Zandbergen nabij de molen te Loots [32]. In 1224

[27] B.R.A., Abdij Ninove, nr. 5, f° 43; D. VAN DE PERRE, Het toponiem Loots te Zandbergen, Appelterre, Ophasselt en Smeerebbe, in: Het Land van Aalst, 51, 1999, p. 234-238.
[28] DE SMET, Codex diplomaticus, nr. 32.
[29] VAN DE PERRE, Een middeleeuwse watermolen, p. 271.
[30] VAN DE PERRE, Een middeleeuwse watermolen, p. 270-271.
[31] Deze hertrouwde na de dood van Walter met Siger van Gent (E. WARLOP, The Flemish Nobility before 1300, Kortrijk, 1976, p. 834).
[32] DE SMET, Codex diplomaticus, nr. 112.

bevestigde hij de schenkingen van zijn vader te Pollare (*Bijlage, nr. 2*). Hij voegde er nog enkele schenkingen aan toe en kwam met de abdij tot een ruil van rechten in het gebied van de Dendermeersen rond de watermolen. De abdij ontving in ruil voor de afstand van haar jurisdictie over het Elzenbroek een half bunder weiland achter de molen en de volledige jurisdictie in het gebied rond de molen, op het water rond haar huis en op de aanpalende met wilgen begroeide dammen. Ze ontving een beperkt kaprecht op de wilgen langs de weg naar het dorp en op de Dam die langs de Dender vanaf de molen naar de burcht liep. In 1231-1232 herbevestigde Walter zijn oorkonde van 1224 (*Bijlage, nr. 3*). De reden daarvoor was de verplaatsing van de watermolen. Deze verplaatsing was reeds als een mogelijke optie in de oorkonde van 1224 aangekondigd. De overeenkomsten van de molenschenking bleven omzeggens ongewijzigd. Daaruit mag worden afgeleid dat de watermolen niet ver van de vorige plaats heropgebouwd werd. Wel werd er in het contract een nieuwe passus ingelast over de visrechten op de Dender: alle visfuiken in de Dender die de visvangst bij de watermolen ten voordele van de heer en van de abdij zou kunnen belemmeren, werden voortaan weggenomen en mochten niet meer vervangen worden. In 1235 nam Walter alle lasten op zich van het proces of van alle toekomstige processen, die door de heren van Boelare, in casu door Aleidis (Alicia) van Boelare [33], tegen de abdij gevoerd werden omwille van de watermolen (*Bijlage, nr. 4*). Welke rechten Boelare op de molen liet gelden, is niet uit te maken. Van dezelfde Walter zijn ook twee oorkonden van 1233 en 1234 bekend waarin hij laten te Zandbergen en Pollare vrijmaakte door ze op te dragen aan Sint-Adriaan in de abdij van Geraardsbergen [34]. Een van de geschrapte oorkonden in het *Cartularium I*, waarbij hij een schenking doet aan de abdij, is eveneens door hem uitgevaardigd in 1230 [35].

Zijn zoon, Leo IV van Aa, heer van Pollare (1240-1268), was in een eerste huwelijk getrouwd met Katarina en in een tweede met Ymaine van Boelare [36]. In 1261 bevestigde hij de schenkingen van zijn vader en grootvader in verband met de molen te Pollare (*Bijlage, nr. 5*). Het is opmerkelijk dat dit gebeurde voor het grafelijke leenhof

[33] E. WARLOP, The Flemish Nobility, p. 690-691. Aleidis (Alicia) wordt betuigd in oorkonden vanaf 1181 tot 1239/1240. Zij huwde driemaal: met Philips van Harnes, met Gilles van Trazegnies en met Raas van Gavere.

[34] BOEREN, Études sur les tributaires, p. 141-144 publiceert de tekst van deze twee oorkonden.

[35] M.A.A., Praemonstratensia, Abdij Ninove, nr. 1, f° 106r°. Zie ook 'noot 8'.

[36] WARLOP, The Flemish Nobility, p. 692. Ymaine was de tweede vrouw van Philips van Boelare. Na diens dood (1249) hertrouwde ze met Leo IV.

te Aalst [37]. Het kan erop wijzen dat deze oorkonde het gevolg is van een betwisting rond de vroegere schenkingen, vermoedelijk tussen de abdij en Leo IV. Dezelfde Leo vaardigde in 1255 een oorkonde uit over een rente die hij aan de abdij schonk te Lieferinge [38]. In 1265 droeg hij drie onvrije vrouwen uit Outer op aan de abdij van Ninove (*Bijlage, nr. 6*) [39]. In deze oorkonde was abt Egied van Ninove getuige [40]. In 1268 stelde hij samen met zijn vrouw, Ymaine van Boelare, de abdij vrij om heerlijke lasten te betalen bij de dood van onvrijen die verbleven op de gronden van de abdij te Zandbergen [41]. Van zijn zoon Walter VI van Pollare, heer van Outer, zijn vanaf 1286 een aantal oorkonden over Outer bekend [42].

6. Op het spoor van de verdwenen vroegmiddeleeuwse dorpskern van Pollare

We kunnen de watermolen en de gronden die de abdij te Pollare in de 13de eeuw bezat vrij nauwkeurig situeren [43]. De watermolen en het omwaterde huis van de abdij lagen tussen de plaats met het oudste centrum van Pollare en de Dender, waar zich de toponiemen *Molenmeers, Molenstraat,* en *Molenmeerskets* situeren (*Illustratie 3*). Volgens het renteboek van 1482 lagen tegenover het *Eiland*, een stukje Pollaarse gebied over de Dender, de motte van de molen en een hof (vermoedelijk het omwaterde hof van de abdij) [44]. Het toponiem *lille* (l'île) verwijst naar een splitsing van de Dender in twee

[37] Over de betekenis en bevoegdheid van dit leenhof, zie H. VAN ISTERDAEL, Kasselrijleenhoven. Casus: Ten Stene te Aalst, in: W. PREVENIER en B. AUGUSTIJN, De gewestelijke en lokale instellingen in Vlaanderen tot 1795 (Algemeen Rijksarchief. Studia 72), Brussel, 1997, p. 518-522.

[38] M.A.A., Praemonstratensia, Abdij Ninove, nr. 1, f° 107r°. Zoals reeds vermeld (zie 'noot 8') werd ook deze oorkonde geschrapt vóór 1285.

[39] Vermoedelijk heeft Leo IV Outer geërfd langs moederszijde. Zijn moeder, Oda van Grimbergen, was de dochter van Arnold II van Grimbergen en van Sofie van Altena. Deze Sofie hertrouwde na de dood van Arnold (1211) met Leo I, kastelein van Brussel (D. VAN DE PERRE, Het Kardeloet-Caerloot-Carelhooft te Ninove en gelijkaardige toponiemen te Gent, Geraardsbergen en Viane, in: Het Land van Aalst, 35, 1983, p. 44; A. WAUTERS, Histoire des environs de Bruxelles, Brussel, 1972 (nieuwe aangevulde uitgave), boek 5, p. 47. Sofie blijkt in 1235 in de hoedanigheid van Brussels kastelein, als vrouwe van Outer op te treden (DE SMET, Codex diplomaticus, nr. 181).

[40] Egied was abt van 1258 tot 1271. Behalve deze oorkonde is er slechts één andere bewaard waarin zijn naam voorkomt (MERSCH en WAUTHOZ-GLADE, L'abbaye de Ninove, p. 511-512).

[41] DE SMET, Codex diplomaticus, nr. 236.

[42] Deze Walter VI komt niet voor in de genealogie van VAN DER REST. Hij was heer van Zandbergen en Outer en zijn broer, Gerard, heer van Grimbergen en Pollare, (VAN DE PERRE, Het Kardeloet, p. 44). Voor de Outerse akten van Walter, zie DE SMET, Codex diplomaticus, nrs. 262, 263, 268, 286.

[43] Blijkens het 18de-eeuwse landboek van Pollare bezat de abdij toen in Pollare twee stukjes grond. We menen niet dat er continuïteit is tussen dit grondbezit, dat van latere datum kan zijn, en het abdijbezit rond de watermolen in de 13de eeuw. In een vorig artikel (VAN DE PERRE, Een middeleeuwse watermolen, p. 272-273) zochten we wel nog naar die continuïteit.

[44] K.R.A., Plotho, nr. 378, f° 176: *ung pre apelle lille, gisant oultre la riviere de la tenre, a lopposite de la mote du molin dune part et la court et cense de sr. Jehan de Gand dautre.*

armen en het Pollaarse grondgebied over de Dender kan een oude loop van de Dender aangeven. De Dender lijkt er nadien gekanaliseerd te zijn [45]. Waarschijnlijk gebeurde dit samen met de aanleg van de sluis te Pollare. Daardoor werd het niveau van de waterspiegel van de Dender verhoogd ten opzichte van de aanpalende meersen. Terzijde van de Dender werden stroomopwaarts de sluis van Pollare dammen aangelegd [46]. We moeten ons voorstellen dat de watermolen op een kleine motte net achter de dijk in de meersen lag. We vermoeden dat de molen via een spuigat en een klein kanaal vanuit de Dender gevoed werd. Door het niveauverschil (ca. 1 m) tussen de Dender en de meersen kon een krachtige stroming verwekt worden in deze vlakke Dendermeersen. Voorbij de molen kon het water via een gracht in de Rijt (thans IJzerenmanbeek) wegvloeien. In de buurt van deze watermolen stond de eerste kerk van Pollare, de Sint-Martinuskerk (*Illustratie 3*). Deze eerste parochiekerk fungeerde tot in de 15de eeuw nog als kapel. In de buurt lagen toen elf woonsteden [47]. Het geheel had het karakter van een gehucht, genaamd *lammeide* (la *Hamaide* of het *Hekken* [48]).

Het verdwijnen van de watermolen en het huis van de abdij is slechts een onderdeel van een veel groter en omvangrijker proces: het wegkwijnen - omwille van het overstromingsgevaar dat door de kanalisatie ontstond? - tijdens de Middeleeuwen van het oudste centrum van Pollare. Het nieuwe centrum met de nieuwe kerk en de burcht werd een kilometer verder naar het zuidwesten hoger op de heuvel heropgebouwd, waar het thans nog gelegen is. Vandaag is er met het blote oog in de Dendermeersen niets te merken dat zou wijzen op de aanwezigheid van een oude vroegmiddeleeuwse bewoningskern. Alleen in de toponiemen zijn nog enkele reminiscenties bewaard gebleven. De vijf hier gepubliceerde oorkonden van de Ninoofse abdij over Pollare en het opgeven van de watermolen en het hof door diezelfde abdij zijn belangrijke bewijsstukken in het grotere verhaal van het bestaan en verdwijnen van de oudste dorpskern van Pollare langsheen de Dender. We komen in een later artikel op dit merkwaardige fenomeen uitgebreid terug.

[45] De eerste kanalisatie moet reeds uit de tweede helft van de 12de eeuw stammen, gelet op het reglement op de scheepvaart op de Dender tussen Dendermonde en Geraardsbergen dat door graaf Boudewijn IX tussen 1195 en 1202 is uitgevaardigd en waarvan de tekst teruggaat op een verordening van diens voorganger graaf Filips van de Elzas (W. PREVENIER, De oorkonden der Graven van Vlaanderen (1191-aanvang 1206) (Koninklijke Commissie voor Geschiedenis. Verzameling van de akten der Belgische vorsten 5), Brussel, 1964, p. 447-449.

[46] Het toponiem *Dam* voor de dijk stroomopwaarts de sluis is nog in de 18de eeuw aanwezig (B.R.A., Wedergrate, nr. 663, kaart 7, perceel nr. 109/2). De Dam liep toen van het spui van Pollare tot aan de Molenmeers en was in het bezit van de heer.

[47] K.R.A., Plotho, nr. 378, ff°. 142 r°-v°.

[48] Het toponiem 'Hekken' is later geëvolueerd tot 'Hekker' en vervolgens tot het huidige 'Nekker'. Dit laatste is terug te vinden in de straatnaam Nekkersput die zich situeert ter hoogte van dit oude gehucht. Ook de benaming *lammeau* (le hameau) *de Saint Martin* komt in de 15de eeuw voor (Ibidem, f° 162).

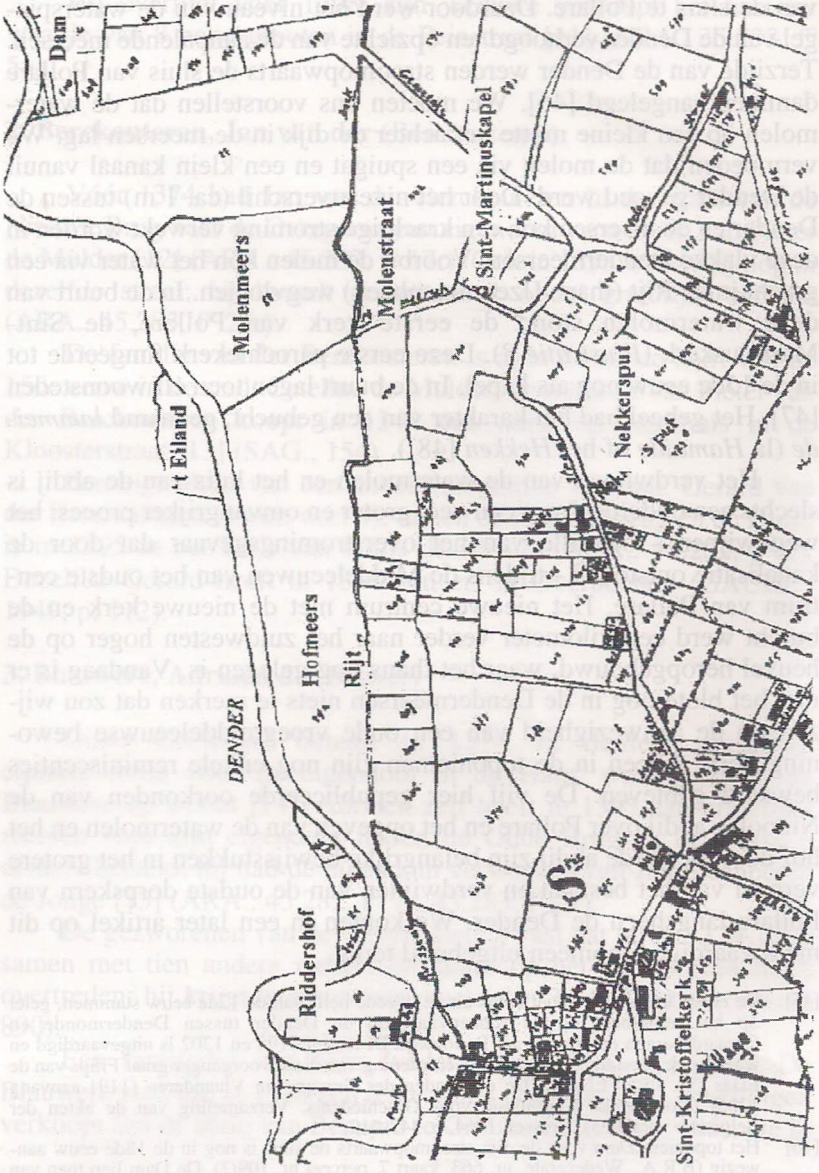

Illustratie 3: Kadasterkaart van Pollare volgens P.C. Popp (ca. 1850).
De kaart is gemaakt vóór de kanalisatie van de Dender in 1860. Op de kaart zijn er door ons enkele toponiemen aangebracht. De *Molenmeers* is de zone waar zich de watermolen en het middeleeuwse grondbezit van de Ninoofse abdij bevonden. In de nabijheid lag de Sint-Martinuskapel.

BIJLAGE : UITGAVE VAN DE OORKONDEN

De oorkonden zijn uitgegeven volgens de *Voorschriften bij het uitgeven van geschiedkundige teksten. Koninklijke Belgische Academie. Koninklijke Commissie voor Geschiedenis.* Behalve in de eigennamen zijn de letters *u* en *v* weergegeven als *v*, indien gebruikt als medeklinker, of als *u*, indien gebruikt als klinker; de letter *j* is weergegeven als *i*. In tegenstelling tot de *Voorschriften* (p. 10) zijn de regesten toch uitgebreid weergeven.

1

Gisela, vrouwe van Pollare, oorkondt dat haar kleinzoon Walter in haar aanwezigheid voor de zielerust van zijn vader, Leo III van Aa, heer van Pollare, en voor het blijvend aandenken aan hem, met de goedkeuring van haarzelf en van zijn moeder Clementia, een half bunder weiland, het "Lenekin" genaamd, gelegen naast de korenwatermolen in Pollare, aan de abdij van Sint-Cornelius en Sint-Cyprianus te Ninove heeft geschonken. Zij bezegelt de oorkonde met haar zegel en noemt als getuigen van de schenking Radulf, abt van Ninove, proost Johannes en Hendrik van Gent, priesters en kanunniken van de Ninoofse abdij, Zibus, meier, Hendrik Alen, Walter Failin, Goswijn van Lennik, Hugo Pratre, Johannes Scoeb en Inghel Piscator, lekengetuigen.

Pollare, ca. 25 december 1215

A. ORIGINEEL: niet voorhanden.
B. AFSCHRIFT (ca. 1265-1267): M.A.A., Praemonstratensia, Abdij Ninove, nr. 1: cartularium van de abdij, ff.° 64v°-65r°. Gerubriceerde titel: "Ghiscle (*sic*) de Pollar.j.", f° 64v°; rubriek 'Pollar' boven de rechtse tekstkolom op f° 65r°.

In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

Ego Gisla, domina de Pollar, tam presentibus quam futuris in perpetuum. Quoniam pia facta piorum quemque decet fidelem pro suo modulo roborare, hoc quod nobis presentibus pie factum cognovimus, prout posse nostrum est, tam libenter quam devote, quoniam hoc postulamur, non abnuimus confirmare.

Notum sit igitur omnibus presentem paginam inspecturis, quod Walterus, filius filii mei, Leonii de Pollar, de consensu domine Clementie, matris sue, et nostro, ob perhennem eiusdem patris sui memoriam pro anima ipsius, dimidium bonarium prati, quod dicitur *Lenekin* et iacet iuxta molendinum de Pollar, in perpetuam elemosinam ecclesie Ninivensi libenter contulit et devote.

Ut hec igitur elemosina rata permaneat et stabilem perhenniter obtineat firmitatem, factum hoc, quoniam eidem interfuimus, per scriptum sigillo nostro sigillatum et per fidelium, qui interfuerunt, testimonium roboramus. S[ignum] Radulfi, abbatis, S[ignum] Iohannis, prepositi, et Henrici de Gant, sacerdotum et canonicorum Ninivensium. S[ignum] Zibi, villici, Henrici Alen, Walteri Failin, Gosuini de Lenneka, Hugonis Pratre, Iohannis Scoeb, Inghel Piscatoris.

Actum anno domini M° CC° XV° apud Pollar, in domo castri, circa natale Domini.

2

Walter V van Aa, heer van Pollare, verklaart dat zijn vader Leo III van Aa, heer van Pollare, zaliger gedachtenis, met de goedkeuring van diens moeder Gisela, vrouwe van Pollare, de rechten die een jongere broer in zijn familie op de korenwatermolen van Pollare kon hebben, aan de abdij van Sint-Cornelius en Sint-Cyprianus te Ninove had overgedragen onder gemeenschappelijke exploitatievoorwaarden; hij keurt de schenking goed van drie hofsteden naast de molen door zijn vader aan de abdij en bekrachtigt ze; hij aanvaardt de schenking door de abdij van een elzenbos, het "Brouc", te Pollare; hij schenkt een half bunder weide, bij het huis van de abdij te Pollare gelegen, aan de abdij; ten voordele van de abdij ziet hij bovendien af van al zijn rechten op de "Dam", een met wilgen begroeide dijk langs de Dender, op het "Dammekin", ook een met wilgen begroeide dijk van het molenwaterstelsel, en op de omwallingsgracht rond het abdijhuis; hij maakt afspraken over het onderhoud van het waterstelsel bij het "Dammekin" en over het kaprecht van de wilgen op de "Dam" en langs de gemene weg van de molen naar het dorp.

s.l.; september 1224

A. ORIGINEEL: niet voorhanden.
B. AFSCHRIFT (ca. 1265-1267): M.A.A., Praemonstratensia, Abdij Ninove, nr. 1, ff.° 65r°-66r°. Gerubriceerde titel: "Walteri de molendino de Pollar.ij."; rubriek 'Pollar' boven de rechtse tekstkolom op f° 65r°.

Ego, Walterus, dominus de Pollar, notum facio presentibus et futuris, quod ego recognosco ratum habens, quod pie memorie Leonius, dominus de Pollar, pater meus, contulit ecclesie Ninivensi de assensu matris sue, Gisle, iunioratum molendini de Pollar conditione tali interposita:

Omnes proventus ex eodem molendino venientes equaliter partiri debent. Molares lapides communibus expensis comparabuntur. Gruntghata (a) communi expensa debebunt fieri. Schursela reponetur seorsum in cista et inde comparabitur sepum. Quod vero residuum est, equaliter debet partificari. Faridiam, que dicitur *rincgmele*, sola habebit ecclesia ad procurationem molas acuentium et ad *rincg* iterum redintegrandum.

Ceterum, iunioratum alterius molendini, si forte venisset in manus suas, prefate ecclesie pater meus contulit et nos similiter contulimus in perpetuam elemosinam. Si autem ipsum molendinum alibi locandum fuerit, communibus expensis locabitur.

Preterea ob eternam que in Christo est salutem, dedit etiam pater meus sepedicte ecclesie in perpetuam elemosinam tres mansuras iuxta molendinum censualiter ad tres denarios Flandrenses in festo beati Martini solvendos, et nos eam donationem firmam et ratam volumus perseverare.

Pisces autem et anguille communiter dividentur.

Ceterum, si ab ipsis vel a nobis ad molendum annona deferatur, molendinum nichilominus suum habebit emolumentum. Si vero ipsum emolumentum ibidem reponatur molendum, ab utralibet parte nichil prorsus exigetur.

Broc iacens ante molendinum, quod fuit alnetum prout extenditur in superiores partes versus villam de Pollar cedebatque usque in presens in usus communes, concessit michi spontanea voluntate ecclesia Ninivensis ut in meam totaliter de cetero cedat iurisdictionem; nichil sibi iuri preservatio (b) in eo, excepto quod cespites (c) et terra accipientur in ipso ad opus molendini quotienscumque (d) necesse fuerit.

Ut igitur prefata ecclesia in hac parte integra maneat et illesa, ob recompensationem contuli eidem ecclesie in perpetuam elemosinam circiter dimidium bonarium prati paulo plus vel minus, iacentis retro domum quam habet ibi ecclesia Ninivensis, prout in longum extenditur a via communi usque ad pratum quod inferius iam dicta habet ecclesia et sicut iterum extenditur in latum usque ad Teneram. Preterea quicquid a dicto prato usque ad domum quam ibi, ut iam diximus, habet ecclesia, continetur et includitur, *Dam* scilicet, cum salicibus supra illud positis, fossatum quoque quo ipsa domus circumcingitur cum aqua sua, ipsi ecclesie ab omni iure quod in eis habebam, quita (e) in perpetuum clamavi. Ad hec omne ius, quod habui in *Dammekin* quod a prefata domo usque ad parvulum mansum inferius secus Teneram extenditur et in salicibus etiam supra ipsum ex utraque parte positis, prescripte ecclesie libere et absolute remisi.

Quod si illud *Damkin* inundatione fluctuum vel alio modo rumpi aut deteriorari contigerit, hoc ecclesia suis propriis expensis tenebitur

reparare. Salices vero que ex una parte versus *Broc*, de quo mentionem iam fecimus, et ex altera secus Teneram (f) supra *Dam* sunt posite, sicut extenditur a molendino usque ad castrum superius, et salices que supra communem viam, que a molendino ducit versus villam, ex utraque parte posite sunt, in communes cedent usus, preter eas <que> ad molendinum et sclusam et *Dam* sunt necessarie. Siquidem, si veteres salices eradicari contigerit, communibus expensis novelle loco earum plantabuntur.

Actum anno gratie M° CC° XX° IIII°, mense septembri.

(a) Gruntghata] Grunghata B. – (b) pservatio door subscriptie van dezelfde hand verbeterd tot: preservatio. - (c) cespites] celpites B. – (d) quotienscumque] quotiencumque B. – (e) quita] quitam B. – (f) extenditur geëxpuncteerd B.

3

Walter V van Aa, heer van Pollare, herbevestigt ter gelegenheid van de nieuwe locatie van de korenwatermolen te Pollare de rechten van de abdij van Sint-Cornelius en Sint-Cyprianus te Ninove in de uitbating ervan; hij herbevestigt tevens de exploitatievoorwaarden; hij herbekrachtigt de vroegere schenkingen en de afspraken over het onderhoud van het waterstelsel en de wilgenbegroeiing op de dijken; hij laat de waterhuishouding op de Dender aanpassen en maakt afspraken over de visvangst in de rivier.

s.l.; [23 maart 1231 – 31 maart 1232]

A. ORIGINEEL: niet voorhanden.
B. AFSCHRIFT (ca. 1265-1267): M.A.A., Praemonstratensia, Abdij Ninove, nr. 1, ff.° 66r°-66v°. Gerubriceerde titel: "De molendino Walteri de Pollar .iij."; rubriek 'Pollar' boven de linkse tekstkolom op f. 66r°.

Ego Walterus, dominus de Aa, notum (a) facio presentibus et futuris quod, cum pie memorie Leonius, dominus de Aa, pater meus, contulerit ecclesie Ninivensi de assensu matris sue, Gisle, iunioratum molendini de Pollar, ego, sicut olim eandem collationem ratam habui, ita modo eam predicte ecclesie renovavi, concedens eidem ecclesie ut sub ea forma conditionis in omnibus in qua predictum molendinum tenuit, cum adhuc esset situm in priori loco quo erat tempore ipsius conditionis facte, nunc idem molendinum teneat in perpetuum in eo loco, in quo modo de novo est edificatum. Forma autem conditionis istius hec est:

Omnes proventus ex eodem molendino venientes ego et ecclesia partiri debemus, ita quod ego medietatem et ecclesia alteram medietatem habere debebit. Molares lapides communibus expensis comparabuntur. Gruntghata communibus expensis debebunt fieri. Scursela reponetur seorsum in cista et inde comparabitur

sepum. Quod vero residuum est, equaliter debet partificari. Farinam, que dicitur *rincgmele*, sola habebit ecclesia ad procurationem molas acuentium et ad *rincg* iterum redintegrandum.

Ceterum, iunioratum alterius molendini, si forte veniret in manus suas, prefate ecclesie pater meus contulit et ego similiter contuli in perpetuam elemosinam. Si vero hoc ipsum molendinum ab eo loco, in quo nunc est edificatum, transferendum et locandum fuerit, communibus expensis locari debebit.

Preterea omnes tendiculas que dicuntur *gheweren* ubique in Tenera infra dominium meum omnino faciam tolli et promisi firmiter dicte ecclesie, quod nec in diebus meis nec in successorum meorum temporibus poterunt alique poni in Tenera nec etiam collocari ad pisces vel ad anguillas capiendas ulle clausicule que *horde* vulgariter appellantur.

Insuper ob eternam que in Christo est salutem, dedit etiam pater meus sepedicte ecclesie in perpetuam elemosinam tres mansuras iuxta molendinum censualiter ad tres denarios Flandrenses in festo beati Martini solvendos, et ego eam donationem firmam et ratam perpetuo esse volo.

Pisces autem et anguille communiter dividentur.

Porro, si ab ecclesia vel a me ad molendum annona deferatur, molendinum nichilominus suum habebit emolumentum. Si vero ipsum emolumentum ibi reponatur molendum, ab utralibet parte nichil prorsus exigetur.

Brouc iacens ante molendinum, quod fuit alnetum prout extenditur in superiores partes versus villam de Pollar cedebatque in usus communes usque in presens, concessit michi voluntate spontanea predicta ecclesia ut in meam cum integritate deinceps cedat partem, nichil sibi iuris reservans in eo, excepto quod cespites et terra accipientur in ipso ad opus molendini quotienscumque necesse fuerit.

Sed ut prefata ecclesia in hac parte (b) maneat illesa, ob recompensationem contuli eidem (c) in perpetuam elemosinam circiter dimidium bonarium prati paulo plus vel minus, iacentis retro domum quam habet ibi dicta ecclesia Ninivensis, prout in longum extenditur a via communi usque ad pratum quod inferius iam dicta habet ecclesia et sicut iterum extenditur in latum usque ad Teneram. Preterea quicquid a dicto prato usque ad domum quam ibi, ut iam dixi, habet ecclesia, continetur et includitur, *Dam* scilicet, cum salicibus supra illud positis, fossatum quoque quo ipsa domus circumcingitur cum aqua sua, ipsi ecclesie ab omni iure meo quita clamavi et libera in perpetuum esse decrevi. Ad hec omne ius, quod habui in *Dammekin* quod a prefata domo usque ad parvulum mansum inferius secus Teneram extenditur et in salicibus etiam supra ipsum ex utraque parte positis, dicte ecclesie libere et absolute remisi.

Quod si illud *Dammekin* inundatione fluctuum vel alio modo rumpi aut deteriorari contigerit, hoc ecclesia suis propriis expensis tenebitur reparare. Salices vero que ex una parte versus *Brouc*, de quo iam mentio facta est, et ex altera parte secus Teneram supra *Dam* sunt posite, sicut extenditur a molendino usque ad castrum superius, et salices etiam que supra communem viam, que a molendino ducit versus villam de Pollar, ex utraque parte posite sunt, in communes usus cedent, preter eas que ad molendinum et sclusam et *Dam* sunt necessarie. Denique, si veteres salices eradicari contigerit, loco earum novelle expensis communibus plantabuntur.

Hec igitur que predicta sunt tam de prenotato molendino et de articulis conditionis prehabite quam etiam de aliis superius annotatis, teneor ego et successores mei in perpetuum prefate conservare ecclesie et de eis in omnibus perpetuam warandisiam exhibere.

In cuius rei evidentiam scriptum presens sigillo meo censui roborandum.

Actum anno dominice incarnationis M° CC° XXX°I°, mense martio.

(a) De klein gedrukte tekst is ontleend aan de oorkonde van Walter V van Aa, heer van Pollare, van september 1224, zie supra nr. **2**. – (b) integra maneat et illesa: in de akte waaraan ontleend wordt. – (c) eidem ecclesie: in de akte waaraan ontleend wordt.

4

Walter V van Aa, heer van Pollare, oorkondt dat hij van de abdij van Sint-Cornelius en Sint-Cyprianus van Ninove vijfentwintig ponden Vlaams heeft ontvangen als tegemoetkoming in de betwisting omtrent de molen van Pollare tussen hem en Aleidis (Alicia), vrouwe van Boelare; hij en al zijn nazaten verplichten zich ertoe de abdij volledig buiten de betwisting te houden, indien Aleidis (Alicia) van Boelare of haar kinderen de abdij hierbij zou betrekken.

Pollare, 15 oktober 1235

A. ORIGINEEL: niet voorhanden.
B. AFSCHRIFT (ca. 1265-1267): M.A.A., Praemonstratensia, Abdij Ninove, nr. 1, f° 67r°. Gerubriceerde titel: "Walteri de molendino de Pollar.iiij.", f° 66v°. Rubriek 'Pollar' boven de linkse tekstkolom op f° 67r°.

Ego Walterus, dominus de Aa, notum facio presentibus et futuris quod ecclesia Ninivensis contulit michi de propria voluntate sua viginti quinque libras Flandrenses monete in subsidium illius querele que inter me ex una parte et Aliciam, dominam de Bonlar, super molendino de Pollar ex parte altera vertebatur. Quapropter promisi dicte ecclesie et me et successores meos tenore presentium obligavi quod nos prefatam ecclesiam de omni querela, quantum ad predictum molendinum de Pollar et pertinentias eius pertinet, plene quitabimus adversus memoratam dominam A[liciam] de Bonlar et liberos eius, si quam forte querelam contra predictam ecclesiam ab ipsa domina vel eius liberis super dicto molendino vel eius pertinentiis moveri contingat.

Actum apud Pollar, anno Domini M°CC°XXX°V°, feria secunda ante festum beati Luce ewangeliste.

5

Leo IV van Aa, ridder, heer van Pollare, keurt goed dat zijn grootvader Leo III van Aa, heer van Pollare, met de instemming van diens moeder Gisela, vrouwe van Pollare, de rechten die de jongere broer van zijn familie kon hebben op de korenwatermolen van Pollare, aan de abdij van Sint-Cornelius en Sint-Cyprianus te Ninove had overgemaakt onder gemeenschappelijke exploitatievoorwaarden. Hij maakt bekend dat ook zijn vader Walter V van Aa, heer van Pollare, deze schenking had goedgekeurd; hij doet deze goedkeuring en herhaalt de schenkingsvoorwaarden voor het grafelijk leenhof te Aalst in het bijzijn van Walter, gezegd de Wilde, hoogbaljuw van het Land van Aalst, Gerard, heer van Schelderode, Willem, heer van Asse, en zijn broer Hendrik, Jan van Burst, Gerard, heer van Steenhuize, Jan, heer van Schendelbeke en Adam van Herdersem, leenmannen van Maragreta van Constantinopel, gravin van Vlaanderen.

Aalst, 16 april 1261 (n.s.)

A. ORIGINEEL: niet voorhanden.
B. AFSCHRIFT (ca. 1265-1267): M.A.A., Praemonstratensia, Abdij Ninove, nr. 1, ff.°67r°-68r°. Gerubriceerde titel: "Leonii de molendino de Pollar.v."

Ego Leonius, dictus de Aa, miles, dominus de Pollar, notum (a) facio presentibus et futuris quod cum pie memorie Leonius, dominus de Aa, avus meus, contulerit ecclesie Ninivensi de assensu matris sue, Ghisle, iunioratum molendini de Pollar et eandem collationem Walterus, dominus de Aa, pater meus, ratam habuerit, ita ego modo eam prefate ecclesie renovo et confirmo, concedens eidem ecclesie ut sub ea forma conditionis in omnibus in qua predictum molendinum tenuit, cum adhuc esset situm in priori loco quo erat tempore ipsius conditionis facte, nunc idem molendinum teneat in perpetuum in eo loco, in quo modo (b) est edificatum. Forma autem conditionis istius hec est:

Omnes proventus ex eodem molendino venientes ego et ecclesia partiri debemus, ita quod ego medietatem et ecclesia alteram medietatem habere debebit. Molares lapides communibus expensis comparabuntur. Gruntghata communibus expensis debebunt fieri. Scursela reponetur seorsum in cista et inde comparabitur sepum. Quod vero residuum est, equaliter debet partificari. Farinam, que dicitur *ringmele*, sola habebit ecclesia ad procurationem molas acuentium et ad *ring* iterum redintegrandum.

Ceterum, iunioratum alterius molendini, si forte veniret in manus suas, avus meus et pater meus prefate ecclesie contulerunt et ego similiter confero in pepetuam elemosinam. Si vero hoc ipsum molendinum ab eo loco, in quo nunc est edificatum, transferendum fuerit et locandum, communibus expensis locari debebit.

Preterea omnes tendiculas que dicuntur *gheweren* ubique in Tenera infra dominium meum omnino faciam tolli et promitto firmiter dicte ecclesie, quod nec in diebus meis nec

in successorum meorum temporibus poterunt alique poni in Tenera nec etiam collocari ad pisces vel anguillas (c) capiendas ulle clausicule que *horde* vulgariter appellantur.

Insuper ob eternam que in Christo est salutem, dedit etiam Leonius, avus meus, sepedicte ecclesie in perpetuam elemosinam tres mansuras iuxta molendinum censualiter ad tres denarios Flandrenses in festo beati Martini solvendos, et ego eandem donationem sicut et dictus Walterus, pater meus, firmam et ratam perpetuo esse volo.

Pisces autem et anguille communiter dividentur.

Porro, si ab ecclesia vel a me ad molendum annona deferatur, molendinum nichilominus suum habebit emolumentum. Si vero ipsum emolumentum ibidem reponatur molendum, ab utralibet parte nichil prorsus exigetur.

Broc iacens ante molendinum, quod fuit alnetum prout extenditur in superiores partes versus villam de Pollar cedebatque in usus communes usque in presens, concessit patri meo et michi prefata ecclesia spontanea voluntate ut in meam cum integritate deinceps cedat partem, nichil sibi iuris reservans in eo, excepto quod cespites et (d) terra accipientur in ipso ad opus molendini quotienscumque fuerit necesse.

Sed ut prefata ecclesia in hac parte maneat illesa, ob recompensationem contulit eidem pater meus in perpetuam elemosinam circiter dimidium bonarium prati paulo plus vel minus, iacentis retro domum quam habet ibi dicta ecclesia Ninivensis, prout in longum extenditur a via communi usque ad pratum quod inferius iam dicta habet ecclesia et sicut iterum extenditur in latum usque ad Teneram. Pretera quicquid a dicto prato usque ad domum quam ibi, ut iam dixi, habet ecclesia, continetur et includitur, *Dam* scilicet, cum salicibus supra illud positis, fossatum quoque quo ipsa domus circumcingitur cum aqua sua, ipsi ecclesie ab omni iure meo quita clamo et libera in perpetuum esse decerno sicut pater meus quita clamavit et libera in perpetuum fore decrevit. Ad hec omne ius, quod habuit pater meus in *Dammekin* quod a prefata domo usque ad parvulum mansum inferius secus Teneram extenditur et in salicibus etiam supra ipsum ex utraque parte positis, dicte ecclesie libere et absolute remisit et ego similiter remitto.

Quod si illud *Dammekin* inundatione fluctuum vel alio modo rumpi contigerit aut deteriorari, hoc ecclesia suis propriis expensis tenebitur reparare. Salices quoque que ex una parte versus *Brouc*, de quo iam mentio facta est, et ex altera parte secus Teneram supra *Dam* sunt posite, sicut extenditur a molendino usque ad castrum superius, et salices etiam que supra communem viam, que a molendino ducit versus villam de Pollar, ex utraque parte posite sunt, in usus communes cedent, preter eas que ad molendinum et sclusam et *Dam* sunt necessarie. Denique, si veteres salices contigerit eradicari, loco earum novelle expensis communibus plantabuntur.

Hec igitur que predicta sunt tam de prenotato molendino et de articulis conditionis prehabite quam etiam de aliis superius annotatis, teneor ego et successores mei in perpetuum prefate conservare ecclesie et de eis in omnibus perpetuam warandisiam exhibere.

In cuius rei evidentiam scriptum presens sigillo meo censui roborandum.

Actum apud Alost, in presentia Walteri, dicti Wilde, balivi de Alost, et hominum domine comitisse Flandrie, videlicet Gerardi, domini de Rodes, Willelmi, domini de Ascha, et domini Henrici, fratris sui, et domini Iohannis de Borst, Gerardi, domini de Stenhusen, Iohannis, domini de Scendelbeka, et domini Ade de Herdingshem.

Anno dominice incarnationis M° CC° LX°, sabbato ante Palmas, mense aprili.

(a) De klein gedrukte tekst is ontleend aan de oorkonde van Walter V van Aa, heer van Pollare, van 23 maart 1231–31 maart 1232, zie supra nr. **3**. - (b) de novo: uit de akte waaraan ontleend wordt, is hier niet meer herhaald. - (c) ad capiendas: in de akte waaraan ontleend wordt. – (d) et] in B.

6

Leo IV van Aa, ridder, heer van Pollare, maakt bekend dat hij Margareta, echtgenote van Wedenghem, Aleidis, echtgenote van Jan, en Juliana, echtgenote van Hendrik, drie dochters van Egbert van Outer, en ook Giselin, zoon van Ermengarde, eveneens een dochter van Egbert van Outer, vrijlaat en overdraagt aan de abdij van Sint-Cornelius en Sint-Cyprianus te Ninove. Hij en zijn opvolgers behouden op deze personen alleen het recht van het beste hoofd; de overgedragen personen zullen jaarlijks aan de abdij een hoofdcijns betalen van twee deniers; bij een huwelijk echter zal de cijns zes deniers en bij een overlijden twaalf deniers bedragen. De overdracht gebeurt in het bijzijn van Egied, abt van Ninove, Boudewijn, gezegd van Alfenen, subprior, Reiner, Hendrik, plebaan van Ninove, en Godfried, kanunniken van Ninove, en van Colijn van Boechout, meier, Gerard van Godeida, Woitin, gezegd Coghe, en Egied van Scalkem.

s.l.; 3 maart 1265 (n.s.)

A. ORIGINEEL: niet voorhanden.
B. AFSCHRIFT (ca. 1265-1267): M.A.A., Praemonstratensia, Abdij Ninove; nr. 1, ff° 68r°-68v°. Gerubriceerde titel: "Leonii de hominibus censualibus de Outre"; rubriek 'Pollar', geschrapt en vervangen door rubiek 'Woelputte' in roodbruine inkt op f° 68r°.

Ego Leonius, miles, dictus de Aa, dominus (a) de Pollar, universis presens scriptum visuris salutem et rei geste cognoscere veritatem. Quod pie devotionis affectu a me bene et rationabiliter actum est ne oblivionis vel negligentie causa deleatur, immutetur seu dissipetur, decrevi (b) litterarum fulcimento perhennare.

Noverit itaque universitas vestra presenti insinuatione quod ego, de iniquitatis mammona amicos facere volens ut me in eterna recipiant tabernacula, contuli ecclesie Ninivensi Margaretam, uxorem Wedengheme [49], et Aliciam, uxorem Iohannis, et Julianam, uxo-

[49] Onzekere lezing; de afkorting uit het handschrift werd opgelost naar analogie met de naam Wedeghe (Wedego) van Lebeke (Lebeca, Leebeke, Liebeke), die o.m. voorkomt in een oorkonde van Walter VI van Aa van 1288 (M.A.A., Praemonstratensia, Abdij Ninove, nr. 1, f° 142v). Lebeke is nu een gehucht van Ninove en Denderhoutem (O.-Vl., Haaltert).

rem Henrici, servas meas, filias quondam Hegberti et Gisellinum, servum meum, filium Ermengardis, filie dicti Hegberti de Outre, in puram elemosinam et ipsos ab omni iure servitutis denuntio absolutos, eosdem super altare beatorum martyrum periterque pontificum Cornelii et Cypriani offerendo, nichil iuris michi vel succesoribus meis in eis vel in successoribus eorundem quantum ad similem conditionem reservando, excepto quod in morte ipsorum ego et successores mei habebimus optimum capitale quod repertum fuerit apud eos, quod vulgo *hoefstoel* nuncupatur, sed ecclesie predicte in duobus denariis pro censu capitum suorum annuatim, ad nuptias vero in sex et in morte in duodecim tenebuntur.

Testes qui premissis interfuerunt: domnus E[gidius], abbas Ninivensis, frater Balduinus, supprior, dictus de Alfenen, frater Reinerus, frater Henricus, plebanus Ninivensis, frater Godefridus, canonici predicti loci, Colinus de Bochout, sicut maior meus, Gerardus de Godeida, Woitinus, dictus Coghe, et Egidius de Scalkem.

In cuius rei testimonium et munimentum presentem cartam sigilli mei appensione duxi roborandam.

Datum anno Domini M°CC°LXIIII°, feria tercia post Reminiscere.

(a) Ter hoogte van deze regel schreef de rubricator in de marge: valet. – (b) decrevi] decerni B.

Glossarium

Dit glossarium verklaart enkele minder voorkomende Latijnse en Middelnederlandse termen in de uitgegeven oorkonden [50]. De gebruikte afkortingen zijn: bijw., bijwoord; m., mannelijk; o., onzijdig; syn., synoniem; vr., vrouwelijk; zn., zelfstandig naamwoord. Voor de Latijnse zelfstandige naamwoorden wordt de genitief enkelvoud aangegeven.

Latijnse lemmata:

cespes (caespes), -pitis, m., graszode; hier in de verbinding met het woord 'terra' in de letterlijke betekenis van het woord te nemen, nl. als materiaal om het onderhoud van het terrein rond de molen te voorzien; derhalve niet in de juridische betekenis van de uitdrukking 'cespites et ramus' die o.m. betekent: iemand in het bezit van een onroerende eigendom stellen door hem een graszode van de eigendom te overhandigen (DUCA./FUCH.). Een oorkonde van Gerard van Grimbergen voor de abdij van Sint-Cornelius en Sint-Cyprianus te Ninove in 1166/1167 vermeldt reeds onder de bezittingen van de abdij in Ninove 'particula terrae ad cespites fodiendos – een stuk grond om graszoden uit te graven' [51]

cista, -ae, vr., meelkist, koffer waarin het meel bewaard wordt dat de molenaar als loon voor zich mag houden (COUT.).

clausicula, -ae, vr., horde, visfuik; het lemma ontbreekt in de

[50] Voor de verklaringen van het glossarium werden o.m. gebruikt: P. BAUTERS, Van zadelsteen tot zetelkruier. Tweeduizend jaar molens in Vlaanderen. Boek I. Geschiedenis van het malen met natuurlijke drijfkracht, Gent, 1998 (verder BAUT.); Y. COUTANT, Middeleeuwse molentermen in het graafschap Vlaanderen. Werken van de Koninklijke Commissie voor Toponymie & Dialectologie. 18, Brussel, 1994 (verder COUT.); DU CANGE (Carolus Du Fresne), Glossarium medium et infimae latinitatis. Editio nova, 10 vol., Niort, 1886-1887 (verder DUCA.); A. ERNOUT en A. MEILLET, Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots, 4e éd., Parijs 1959 (verder ERNO.); J. FUCHS, M. GUMBERT-HEPP en O. WEIJERS, Lexicon latinitatis Nederlandicae Medii Aevi. Woordenboek van het middeleeuws Latijn van de Noordelijke Nederlanden, Leiden, 1977 – (verder FUCH.); F. GODEFROY, Dictionnaire de l'anciennne langue française et de tous ses dialectes du IXe au XVe siècle, Parijs, 1885 (anast. herdruk, Nedeln, 1969) (verder GODE.); R.E. LATHAM, Dictionary of Medieval Latin from British Sources, Londen, 1975 (verder LATH.); W. MAIGNE D'ARNIS, Lexicon manuale ad scriptores mediae et infimae latinitatis (ed. J.P. MIGNE), Parijs, 1858 (verder MAIG.); Molenecho's. Tweemaandelijks orgaan van 'Molenzorg' vzw. tot het behoud van onze molens, Zulte, 1973 – (verder MOLE.); J. NIERMEYER, Mediae latinitatis lexicon minus, Leiden, 1976 (verder NIER.); K. STALLAERT, Glossarium van verouderde rechtstermen, kunstwoorden en andere uitdrukkingen uit Vlaamsche, Brabantsche en Limburgsche oorkonden, Leiden, 1886-1893 (anast. herdruk, Handzame, 1978) (verder STALL.); J. VERCOUILLIE, Beknopt etymologisch woordenboek der Nederlansche taal, Gent, 1925 (verder VERC.); E. VERWIJS en J. VERDAM, Middelnederlansch woordenboek, 11 vol., 's Gravenhage, 1885-1952 (verder VERW.).

[51] R.A.B., Abdij Ninove, Oorkonden De Smet, nr. 25, oorkonde van Gerard van Grimbergen.

Middellatijnse woordenboeken, behalve in LATH., waar de betekenis 'closet/kamertje 'wordt aangegeven; syn., het (Middel)nederlandse 'horde'.

emolumentum, -i, o., maalloon dat de molenaar aanvankelijk in natura en later ook in geld ontvangt (ERNO. en FUCH.).

faridia, -ae, vr., meel, bloem; syn., farina; het woord ontbreekt in de Middellatijnse glossaria.

gruntghatum, -i, o., (het onderhoud van het) waterspui, wellicht het houtwerk in delen van het sluiswerk die de watermolen van water moeten voorzien; als er wordt aangenomen dat het lemma een Germaanse oorsprong heeft, kan 'grunt' teruggaan op 'grond' en kan 'gat' verwant zijn met het Middelnederlandse 'gat' (opening, doorgang), dat op zijn beurt in het Middellatijn is opgenomen als 'gata' (goot, greppel) (FUCH. en VERC.); 'gruntghata' kan voor zijn samenstellend deel 'gront' gevormd zijn naar het voorbeeld van de molentermen 'grontbert, grontplanque, grontplate, grontwerc' (COUT.); indien een Romaanse oorsprong wordt aangehouden, moet men het verband aangeven met het postklassieke 'grunda' (watergoot, waterloop) (FUCH.); vermelding van 'grontgate' in FUCH. onder het lemma 'gata'; een synoniem is misschien 'wintgat', een stuwsluis die het waterdebiet kan regelen (COUT. en STALL.); het woord 'gat' als molenterm heeft ook de betekenis van 'sluis' (COUT.).

iunioratus, -us, m., het erfdeel dat aan een jongere broer in de familie toegewezen wordt; een jongere broer ('iunior') kan aldus door een schenking van de oudere broer in het bezit komen van een molen/molens uit het familiepatrimonium (DUCA., GODE., MAIG. en STALL.). Een vertaling van het Latijnse 'iunior' kan het Middelnederlandse 'jongher(e)' zijn; zo wordt Pieter van Reingersvliete, heer van Boelare, nog in 1472 bij de verdeling van de moleninkomsten te Boelare 'jonghere' genoemd [52].

preservatio, -onis, vr., bescherming, meestal dan nog van geestelijke/goddelijke oorsprong (FUCH.); hier echter in de verder afgeleide betekenis te verstaan als 'behoud, vrijwaring' en derhalve synomiem met 'reservatio'; de afgeleide betekenis komt blijkbaar alleen voor onder de vorm 'reservare – vrijhouden' (FUCH). De wending 'nichil sibi iuri preservatio in eo' in de oorkonde van september 1224

[52] Zie V. CAMPEN, La baronnie de Boulaere, Geraardsbergen, p. 14, waar de auteur de oorsprong van het woord 'jonghere' niet kan duiden; verder over dezelfde kwestie ook H. VAN ONGEVALLE, De baronnen en de baronnie van Boelare van ca. 1377 tot 1563. Met een onderzoek naar de heerlijke rechten. Onuitgegeven academische verhandeling, Leuven, 1987, p. 128 en M. VAN TRIMPONT, Het Land en de baronnie Boelare, Geraardsbergen, 1998, p. 60. De auteurs breiden volgens ons de term 'jonghere' ten onrechte uit tot alle personen /instellingen die een aandeel hebben in de moleninkomsten van de bedoelde molen te Boelare.

(*Bijlage, nr. 2*) lokte ook al bij de kopiist, die de foute grafie 'pservatio' emendeerde tot 'preservatio' enige aarzeling uit; in de oorkonden van 23 maart 1221 – 31 maart 1232 en van 16 april 1261 (*Bijlagen, nrs. 3 en 5*) werd de wending vervangen door het duidelijkere 'nichil sibi iuris reservans in eo – daarop geen enkel recht voorbehoudend voor zich'; ook in de oorkonde van 3 maart 1265 (*Bijlage, nr. 6*) wordt de duidelijke constructie 'nichil iuris michi...reservando – door geen recht voor te behouden voor mij' gebruikt.

schursela (scursela), -ae, vr., schuurmeel, meel van mindere kwaliteit dat bekomen wordt na het malen met nieuw gescherpte molenstenen (BAUT., p. 171); eerder van Germaanse dan van Romaanse oorsprong (VERC.); het Oudfranse 'escurer – schuren' (MMGV.) kan daarentegen een Romaanse oorsprong hebben (VERC.), etymologische verwantschap met schors/schorsmolen uit het Oudfranse 'escorse' en het Latijnse 'cortex' is uitgesloten (VERC.).

sclusa, -ae, vr., afsluitbare watertoevoergoot (BAUT., p. 76).

sepum (sebum; cebum, cepum), -i, o., smeer, varkensvet (DUCA.) om de draaiende onderdelen van de molen te smeren (MMGV.).

tendicula, -ae, vr., visfuik van gevlochten twijgen; syn., het Middelnederlandse 'geweer'; in eenzelfde context komt het woord ook reeds voor in de oorkonden van Nikolaas van Kamerijk voor de abdij van Sint-Cornelius en Sint-Cyprianus te Ninove in 1138 en 1139 [53].

Middelnederlandse lemmata:

geweer (gheweer), zn., o., dam in de stroombreedte van een rivier om vissen op te houden (GVRK.); het woord komt in dezelfde context voor in het Chronicon van Boudewijn van Ninove (1221-1246) [54].

hoefstoel, zn., m., recht van de heer op het beste stuk roerend goed uit de erfenis van zijn onderhorigen; ook: beste hoofdstoel, beste katteil of beste hoofd (MWOO.).

[53] R.A.B., Abdij Ninove, Oorkonden De Smet, nr. 3 en 3bis: 'piscatorias tendiculas quatuor'.

[54] 'Quattuor vero piscatorias tendiculas, quas vulgo gheweren nominamus'. Het betreft een citaat uit de bevestigingsoorkonde van 1139 van Nikolaas I, bisschop van Kamerijk (Balduini Ninivensis Chronicon, edidit O. HOLDER-EGGER, Monumenta Germaniae historica. Scriptorum tomus XXV, Hannover, 1880 (anast. herdruk 1964), p. 531). Voor de datering, zie D. VAN DE PERRE, De relatie tussen vier dertiende-eeuwse kroniekteksten uit de Ninoofse abdij, in: Het Land van Aalst, 53, 2001, p. 292. In de oorspronkelijke oorkonde staat het geromaniseerde 'vieria' (R.A.B., Abdij Ninove, Oorkonden De Smet, nr. 3).
De 'gheweren' in de Dender mogen volgens een oorkonde van de schepenen van Gent (18 december 1423) niet meer dan een derde van de stroom afsluiten en moeten om de drie jaar verplaatst worden (RONSE, RIJKSARCHIEF, Geraardsbergen , Oud Archief, nr. 620, vidimus van de schepenen van Geraardsbergen van 22 juni 1441 met vidimus van de schepenen van Aalst van 23 juli 1427 van de Gentse oorkonde); zie ook H. VANGASSEN, Geschiedenis van Ninove, Eerste Deel, Ninove, 1949, p. 31.

horde, zn., vr., elk voorwerp van gevlochten twijgen (MWOO.); hier visfuik.
rincg (ring), zn., m., de steenkuip, een houten bak rond de molenstenen (MMGV.).
rincgmeel (ringmeel), zn., o., meel dat rondom de molensteen in de ring, de houten bak rond de molenstenen, gevallen is (MOLE., 1984 (6), p. 397); mogelijk ook meel dat terecht komt in het steenoog, de opening in het midden van de molensteen, waarin de kroprink/kropijzer zit [55].

Index van persoons- en plaatsnamen

Deze index verwijst enkel naar de teksten in *Bijlage: uitgave van de oorkonden* en niet naar de regesten of naar het glossarium. Omdat de teksten niet uitgebreid zijn, wordt er enkel verwezen naar het nummer van de oorkonde in de uitgave.

De plaatsnamen worden gerangschikt onder het trefwoord van de hedendaagse gemeentenamen met aanduiding van de oudere plaatsnaamvorm uit de akten; verder worden de namen van de provincie en de fusiegemeente aangegeven.

AA, Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Anderlecht. – Zie ook POLLARE.
AA, Leo III van, heer van Pollare, vader van Walter V, 2, 3, 5; Leo IV van, heer van Pollare, zoon van Walter V, 2, 3, 5, 6; Walter V van, heer van Pollare, zoon van Leo III, vader van Leo IV, 2, 3, 5.
AALST, *Alost*, Oost-Vlaanderen (O.-Vl.), Aalst, 5 – Hoogbaljuw, zie WILDE (Walter dictus). – Zie HERDERSEM.
AFFLIGEM, Vlaams-Brabant, Affligem. – Zie TERALFENE.
ALEIDIS, lijfeigene van Leo IV van Aa, heer van Pollare, echtgenote van Jan, 6.
ALEN, Hendrik, 1.
Alfenen, zie TERALFENE.
Alicia, zie ALEIDIS.
Alost, zie AALST.
Ascha, zie ASSE.
ASSE, *Ascha*, Vlaams Brab., Asse. - Hendrik van, broer van Willem, 5. – Willem van, broer van Hendrik, 5.
Bochout, Colijn *de*, meier van Leo IV van Aa, heer van Pollare, 6.
Bonlar, zie NEDERBOELARE.
Borst, zie BURST.
Broc, Brouc, elzenbos te Pollare, 2, 3, 5.
BURST, *Borst*, O.-Vl., Erpe-Mere. – Jan van, 5.
CLEMENTIA, echtgenote van Leo III van Aa, heer van Pollare; moeder van Walter V van Aa, heer van Pollare, 1.
Coghe, Woitin *dictus*, 6.
Dam, met wilgen begroeide Denderdijk van het waterstelsel voor de korenwatermolen te Pollare, 2, 3, 5 [56].
Damkin, Dammekin, kleine dijk van het waterstelsel voor de korenwatermolen te Pollare, 2, 3, 5.

[55] Deze laatste betekenis werd ons gesuggereerd door L. Denewet, waarvoor onze dank.
[56] Als dijk van de Dender vermeld in R.A.B., Oud Gemeentearchief Pollare, Kaartboek 1762, kaart 7, nr. 109bis.

DENDER, rivier in Oost-Vlaanderen, 2, 3, 5.
DE PINTE, O.-Vl., De Pinte. – Zie SCHELDERODE.
EGBERT van Outer, vader van Aleidis (Alicia), Juliana en Margareta, grootvader van Giselin, 6.
EGIED, abt van de Sint-Cornelius- en Sint-Cyprianusabdij te Ninove, 1.
ERPE-MERE, O.-Vl., Erpe-Mere. – Zie BURST.
ERMENGARDE, dochter van Egbert van Outer, moeder van Giselin, 6.
FAILIN, Walter, 1.
Flandria, zie VLAANDEREN.
Gant, zie GENT.
GENT, *Gant*, O.-Vl., Gent. – Hendrik *de*, kanunnik van de Sint-Cornelius- en Sint-Cyprianusabdij te Ninove, 1.
GERAARDSBERGEN, O.-Vl., Geraardsbergen. – Zie NEDERBOELARE, SCHENDELBEKE.
Ghisla, zie GISELA.
Gisla, zie GISELA.
GISELA, vrouwe van Pollare, moeder van Leo III van Aa, heer van Pollare, 1, 2, 3, 5.
GISELIN, zoon van Ermengarde, kleinzoon van Egbert van Outer, lijfeigene van Leo IV van Aa, heer van Pollare, 6.
Godeida, GERARD de, 6 [57].
GODFRIED, kanunnik van de Sint-Cornelius- en Sint-Cypianusabdij te Ninove, 6.
Hegbertus, zie EGBERT.
HENDRIK, plebaan-kanunnik te Ninove; kanunnik van de Sint-Cornelius- en Sint-Cyprianusabdij te Ninove, 6.
HENDRIK, echtgenoot van Juliana, dochter van Egbert van Outer, 6.
Herdingshem, zie HERDERSEM.
HERDERSEM, *Herdingshem*, O.-Vl., Aalst. – Adam van, 5 [58].
HERZELE, O.-Vl, Herzele. – Zie STEENHUIZE-WIJNHUIZE.
JAN, proost van de Sint-Cornelius- en Sint-Cyprianusabdij te Ninove, 1.
JAN, echtgenoot van Aleidis (Alicia), dochter van Egbert van Outer, 6.
JULIANA, lijfeigene van Leo IV van Aa, heer van Pollare, echtgenote van Hendrik, 6.
Lenekin, een half bunder weiland naast de korenwatermolen te Pollare, 1.
Lenneka, zie LENNIK.
LENNIK, Vlaams-Brabant, Lennik. – Goswijn van, 1.
MARAGRETA VAN CONSTANTINOPEL, gravin van Vlaanderen, 5.
MARGARETA, lijfeigene van Leo IV van Aa, heer van Pollare, echtgenote van Wedenghem, 6.
MERELBEKE, O.-Vl., Merelbeke. – Zie SCHELDERODE.
NEDERBOELARE, *Bonlar*, O.-Vl., Geraardsbergen. - Aleidis (Alicia) van, 4.
Ninivensis, zie NINOVE.
NINOVE, *Ninivensis*, O.-Vl., Ninove. - Abdij, zie SINT-CORNELIUS en SINT-CYPRIANUS. – Plebaan- kanunnik, zie HENDRIK. - Zie OUTER, POLLARE.
OUTER, *Outre*, O.-Vl., Ninove. – Egbert van, 6.
Outre, zie OUTER.
Piscator, zie VISSER.
Pollar, zie POLLARE.
POLLARE, *Pollar*, O.-Vl., Ninove,1, 2, 3, 4, 5, 6. – Heer, zie AA. – Vrouwe, zie GISELA. - Meier, zie ZIBUS - Zie *Broc, Brouc, Dam, Damkin, Dammekin, Lenekin.*
PRATRE, Hugo, 1.
RADULF, abt van de Sint-Cornelius- en Sint-Cyprianusabdij te Ninove, 1.
REINER, kanunnik van de Sint-Cornelius- en Sint-Cyprianusabdij te Ninove, 6.
Rodes, zie SCHELDERODE.
Scalkem, Egied de, 6 [59].

[57] 'Godeida', toponiem in Outer (O.-Vl., Ninove) en in Schendelbeke (O.-Vl., Geraardsbergen); zie L. VAN DURME, Galloromaniae Neerlandicae submersae fragmenta, Koninlijke Academie voor Taal- en Letterkunde , Reeks III, 43, Gent 1996, p. 219.

[58] Adam van Herdersem was ridder; hij wordt aldus o.m. vernoemd in een oorkonde van 21 december 1256 voor de Sint-Baafsabdij te Gent (Rijksarchief Gent, Sint-Baafsabdij, nr. 0.353, uitgave bij C. VLEESCHOUWERS, De oorkonden van de Sint-Baafsabdij te Gent (819-1321). II. Uitgave. Koninklijke Academie van België. Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, Brussel, 1990, p.387).

[59] 'Scalkem' toponiem in Meerbeke (O.-Vl., Ninove), waar de Sint-Cornelius- en Sint-Cyprianusabdij van Ninove de abdijhoeve het 'Schalkemhof' bezat.

SCOEB, Jan, 1.
SCHELDERODE, *Rodes*, O.-Vl., nu deels De Pinte, deels Merelbeke. - Gerard van, 5 [60].
Scendelbeka, zie SCHENDELBEKE.
SCHENDELBEKE, *Scendelbeka*, O.-Vl., Geraardsbergen. – Jan van, 5 [61].
SINT-CORNELIUS en SINT-CYPIANUS, abdij te Ninove, 1, 2, 3, 4, 5, 6. - Abt, zie EGIED, RADULF. – Proost, zie JAN. – Subprior, zie *Alfenen* (Boudewijn dictus). – Kanunniken, zie *GANT* (Hendrik *de*), GODFRIED, REINER. – Plebaan-kanunnik, zie HENDRIK.
STEENHUIZE-WIJNHUIZE, *Stenhusen*, O.-Vl., Herzele. – Gerard van, 5 [62].
Stenhusen, zie STEENHUIZE-WIJNHUIZE.
Tenera, zie DENDER.
TERALFENE, *Alfenen*, Vlaams-Brabant, Affligem. - Boudewijn *dictus*, 6.
VISSER, Inghel de, 1.
VLAANDEREN, *Flandria*. - Gravin, zie MARGARETA VAN CONSTANTINOPEL.
Wedenghem, echtgenoot van Margareta, dochter van Egbert van Outer, 6.
WILDE, Walter *dictus*, hoogbaljuw van Aalst, 5 [63].
ZIBUS, meier van Pollare, 1.

Addendum: Aanvullende bepalingen over de term *iunioratus*

Op het moment dat bovenstaand artikel reeds ter perse was, troffen we toevallig nog twee vindplaatsen aan waarin de term *iunioratus* voorkomt en waarin hij gebruikt wordt i.v.m. de molenrechten van de Ninoofse abdij. Beide teksten komen uit het werk *Chronotaxis* (1652) van de Ninoofse abdijarchivaris Godfried Van Elshout [64]. Daarin brengt hij alle gegevens samen over schenkingen aan de Ninoofse abdij in een chronologisch overzicht. Het eerste deel van zijn werk loopt tot 1197, het tweede deel ging verloren. Omdat Van Elshout bronnen kon gebruiken die nu niet meer beschikbaar zijn, is zijn werk van uitzonderlijk belang [65]. Beide vindplaatsen komen inderdaad niet voor in de bekende uitgegeven bronnen van de abdij. De eerste tekst betreft de watermolen te Wolput (Meerbeke), de tweede die te Pollare.

[60] Het betreft hier Gerard III, heer van Schelderode, ridder, gehuwd met Mabilia II, vrouwe van Scheldewindeke (O.-Vl., Oosterzele), vermeld tussen 1260 en 1285; zie E. WARLOP, The Flemish Nobility before 1300, Kortrijk, 1976, p. 1123.

[61] Het betreft hier Jan, heer van Schendelbeke, ridder, zoon van Goswijn II en Ada van Boelare (O.-Vl., Nederboelare, Geraardsbergen), kleinzoon van Aleidis van Boelare, vermeld tussen 1243 en 1283; zie WARLOP, The Flemish Nobility, p. 1128.

[62] Het betreft hier Gerard I, heer van Steenhuize (O.-Vl., Herzele), ridder, vermeld tussen 1253 en 1274; zie M. VAN DEN BERGHE, De oorspronkelijke heren van Steenhuize, in: Het Land van Aalst, 40, 1988, p. 176-180.

[63] Walter de Wilde was hoogbaljuw van het Land van Aalst van 30 juli 1260 tot 16 september 1260; in dat jaar was hij ook hoogbaljuw van Oudenaarde; van 11 november 1262 tot februari 1264 was hij tevens hoogbaljuw van Gent (H. NOWE, Les baillis comtaux de Flandre des origines à la fin du XIVe siècle. Académie royale de Belgique. Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques. Mémoires, 25, Brussel, 1929, p. 377, 391 en 397).

[64] B.R.A., Abdij Ninove, nr. 5.

[65] D. VAN DE PERRE, Nogmaals het toponiem Loots te Zandbergen, in: Het Land van Aalst, 52, 2000, p. 286-287.

1. De vindplaatsen

Onder het jaar 1169 vermeldt Van Elshout omtrent Meerbeke [66]: 'De heer Brantinus van Meerbeke gaf ons 12 bunder land te Lanfraghem als een gift, toen hij de haren liet scheren en lekenbroeder werd. Die grond ruilden wij met heer Herbrandus van Neigem, advocaat, voor al zijn rechten die hij bezat op de molen te Wolput [67]. Daarna was er een zekere Vromaldus van Wolput die met zijn zonen Boudewijn, Walter en Zeger tegen ons een klacht indiende omwille van zijn 'jongerschap' op diezelfde molen (*pro eiusdem molendini iunioratu*). Wij kwamen aan hun klacht tegemoet en gaven hun vier mark. Dit waren de getuigen [...]. Eveneens had deze Vromaldus een kleinzoon, Radolf genaamd. Toen die overleed, hadden zijn zonen Zeger, Boudewijn en Walter niettemin klachten omtrent het 'jongerschap' (*super iunioratu conquerentibus*). En wij voldeden daaraan te Coudenhove. De getuigen waren [...]'[68].

Onder de rubriek 'Roeselaar' vermeldt Van Elshout bij het jaar 1196: 'Een zekere Willem van Steenkerke gaf ons als een gift al het recht dat hij bezat op het 'jongerschap' van de molen van Pollare (*quidquid iuris habuit in iunioratu molendini de Pollare*) [69]. De getuigen waren [...]. Gedaan in het jaar 1196 in het hospitaal' [70].

2. Commentaar

Betreffende de term iunioratus

De term *iunioratus* lijkt in het scriptorium van de Ninoofse abdij goed bekend te zijn. Deze term moet, zoals reeds verklaard in het *Glossarium* bij dit artikel, met het feodaal erfrecht te maken hebben en betrekking hebben op het erfdeel dat aan de jongere kinderen toekwam. Naast het erfdeel voor de oudste zoon, dat verband hield met de heerlijke rechten zelf, werden er blijkbaar aan jongere kinderen voor hun inkomen privédotaties gegeven onder andere in de vorm van een aandeel in de inkomsten van een molen (*iunioratus molendini*). Dit recht kon dan door de nakomelingen van die kinderen overgeërfd worden, wat verklaart waarom molenrechten soms zo versnipperd zijn. Bij het molenrecht lijkt er ons een onderscheid te bestaan

[66] Wij geven de teksten van de vindplaats in vertaling weer; alleen de essentiële passages zijn in het Latijn aangehaald.

[67] Over deze ruil heeft Otto I van Wedergrate het in 1230, waar hij zegt dat het over de helft van de molen gaat. Tevens bepaalt hij welke inwoners hun graan vrij kunnen laten malen in de molen (DE SMET, Codex diplomaticus, nr. 159).

[68] B.R.A., Abdij Ninove, nr. 5, f° 50.

[69] Uiteraard is deze rubricatie verkeerd. Vermoedelijk verwart Van Elshout Steenkerke bij Edingen met Steenbeke, een toponiem nabij Roeselaar (Aspelare-Sint-Antelinks).

[70] B.R.A., Abdij Ninove, nr 5, f° 171.

tussen het heerlijke recht (*bannum*), dat alleen toekwam aan de heer, en tussen de privérechten, die andere leden van de familie op de molen konden bezitten. Zo kocht de abdij te Wolput dat privérecht voor een koopsom af van de bezitters, Vromaldus en zijn zonen, terwijl ze van de heer Herbrandus een deel van het banrecht op de watermolen gekregen had. Voor de molen van Pollare zag Willem van Steenkerke van zijn 'jongerschaprecht' af. Voor Leo III en Walter V van Aa, heren van Pollare, waren de zaken complexer. Zij bezaten een dubbel recht op de molen: als heer hadden zij het *bannum* en stonden zij daarvan de helft aan de abdij af; als privépersoon bezaten zij, vermoedelijk via hun moeder en grootmoeder Gisela van Edingen, een 'jongerschaprecht', dat volledig aan de abdij werd geschonken. Vermoedelijk draaide het conflict met Aleidis van Boelare eveneens om een dergelijk 'jongerschap'.

Betreffende de geschiedenis van Pollare

De Ninoofse abdij bezat dus reeds in 1196 haar eerste rechten op de korenwatermolen te Pollare. Vermoedelijk moet rond die tijd ook de gift van Leo III van Aa, heer van Pollare (1191-1215), gesitueerd worden. Mogelijk bouwde de abdij rond die tijd haar bezit te Pollare uit. In 1224 bezat zij er immers reeds een omwaterd huis. Wanneer en hoe dit huis verworven werd, blijft onbekend. Aangezien Van Elshout die schenking niet vermeldt, lijkt een verwerving na 1197 aannemelijk te zijn. De naam van Willem van Steenkerke brengt ons naar de omgeving van Edingen. Nu zijn er aanwijzingen dat de heren van Edingen in de eerste helft van de 12de eeuw te Pollare belangrijke bezittingen hadden, onder meer in de oude dorpskern waar de watermolen lag. De instemming van Gisela van Edingen met de schenking van het 'jongerschap' op de molen wint in dit licht aan betekenis.

Met de relatie tussen de heren van Edingen en de van Aa's te Pollare in de 12de eeuw raken we echter reeds een materie aan, die we in ons later artikel over de vroegste geschiedenis van Pollare zullen behandelen.

M. Cock
Pijlekaart 103
9506 Schendelbeke

D. Van De Perre
Hoogstraat 23
9401 Pollare

DE AALSTERSE AMBACHTEN VANUIT EEN SOCIAAL-ECONOMISCHE INVALSHOEK (ACHTTIENDE EEUW)

Sven DE SCHRYVER

Inleiding [1]

Sedert een kwarteeuw zit het vroegmoderne ambachtsonderzoek in België opnieuw in de lift. We zijn getuige van een trend tot demythologisering in de actuele geschiedschrijving in het algemeen en in de historiografie met betrekking tot de ambachtswereld in het bijzonder. Menig historicus, zowel nationaal als internationaal, heeft zich ingelaten met het systematisch doorprikken van de aloude mythen, die al veel te lang het historisch landschap ontsierden.

Ook het ambachtswezen heeft duidelijk de boot niet gemist. Sinds het midden van de jaren tachtig geraakte het ambachtsonderzoek in een stroomversnelling, hetgeen vooral in de jaren negentig tot uiting kwam in een overvloedige publicatiestroom. Inzonderheid vanuit het kamp der modernisten werden lovenswaardige initiatieven gelanceerd. Voor de corporaties in de Lage Landen moeten zeker de grensverleggende verzamelbundels *Werken volgens de regels* (1994) en *Werelden van verschil* (1997) onder de redactie van H. Soly en C. Lis aangehaald worden [2]. Ook vanuit de mediëvistiek liet men zich overigens niet onbetuigd [3]. De teneur is klaar en duidelijk: er zit beweging in het ambachtsonderzoek.

In het kader van deze historiografische revival wensen wij aansluiting te zoeken bij deze trend. De reden waarom wij de focus op

[1] Dit artikel is een licht herwerkte versie van hoofdstuk 3 van onze licentiaatsthesis S. DE SCHRYVER, Aspecten van sociale mobiliteit binnen de 18de-eeuwse Aalsterse ambachtswereld. Een prosopografische benadering, 2 delen, RUG, 2000-2001, pp. 36-68. Meteen legt dit de beperkingen van dit artikel bloot. In onze thesis weerhielden we immers een 4-tal ambachten – de bakkers, de kleermakers inclusief de oudkleerkopers en de kousenmakers, de winkeliers en de blauwververs inclusief de garentwijnders – kortom, ambachten met een verschillend socio-economisch profiel. De reden waarom wij bijvoorbeeld de schoenmakers, de hoveniers of de gerenommeerde Aalsterse hopkooplieden niet onderzochten, is dus louter toevallig. In onze thesis ambieerden we met dit hoofdstuk enkel het creëren van een economisch kader waarbinnen zich het reilen en zeilen van de ambachten als micro-maatschappijen met al hun socio-professionele implicaties afspeelt. Het was geenszins de bedoeling om op deze economische aspecten exhaustief in te gaan. Het leeuwendeel van onze studie is en blijft het onderzoek naar sociale mobiliteit, waar we in de toekomst een nieuw artikel aan zullen wijden.

[2] C. LIS en H. SOLY (eds.), Werken volgens de regels. Ambachten in Brabant en Vlaanderen, 1500-1800, Brussel, 1994, 327 p. en C. LIS en H. SOLY (eds.) Werelden van verschil. Ambachtsgilden in de Lage Landen, Brussel, 1997, 333 p.

[3] J.-P. SOSSON en P. LAMBRECHTS, Les métiers au moyen-âge. Aspects économiques et sociaux, Louvain-La-Neuve, 1994, 430 p.

Aalst willen richten is niet toevallig. Het is namelijk zo, dat het voorbije decennium het ambachtsonderzoek in hoofdzaak geconcentreerd was op grootsteden als Gent, Brussel, Brugge en Antwerpen. Dit is het uitgelezen moment om eens de ambachtsleden in een kleine en secundaire stad als Aalst ten tonele te voeren. Bovendien beschikte Aalst over een behoorlijk uitgebouwd corporatief systeem: volgens het keizerlijk decreet uit 1784 telde Aalst 17 ambachten [4].

Dat het Aalsterse ambachtswezen nog nauwelijks het voorwerp tot studie was, mag blijken uit de opgestelde literatuurlijst. Op de keper beschouwd konden we terugvallen op het werk van F. De Potter en J. Broeckaert, die in hun monografie over de geschiedenis van Aalst enig archiefwerk i.v.m. de ambachten integreerden. Voorts zijn er de bescheiden artikels uit de jaren vijftig van H. Vangassen i.v.m. de Aalsterse blauwververs en garentwijnders en van F. Vanacker over de buildragers. Ook mogen de publicaties van W. Vernaeve over de brouwers en van L. Robijns omtrent het tapijtweversambacht te Aalst niet onvermeld blijven. De meest recente publicatie dateert alweer van het begin van de jaren tachtig en is van de hand van J. Dauwe die de Aalsterse edelsmeden onder handen nam [5]. Doch, de geschiedschrijving heeft ondertussen niet stilgestaan. Omwille van hun relatief verouderd karakter en hun beperkte omvang zijn deze publicaties aan herziening toe. Kortom – uitzonderingen niet te na gesproken – een duidelijk gebrek aan afdoende studies waarin kritische reflecties aan bod komen over de Aalsterse ambachtswereld is een feit.

Met dit artikel stellen we ons tot doel een bijdrage te leveren tot de Aalsterse economie in de 18de eeuw aan de hand van de ambachtsrekeningen enerzijds en de circulaires van 1738 en 1784 anderzijds, aangevuld met relevante normatieve bronnen. In een vorig artikel mochten we reeds enkele aspecten van de Aalsterse winkeliers ontsluieren [6]. Nu trachten we op hetzelfde elan dieper te graven in

[4] Dit aantal is relatief. Men moet goed voor ogen houden, dat bijvoorbeeld de corporatief gestructureerde sectoren waaronder de bouwvakkers en de hout- en metaalnijverheid uit meerdere beroepsgroepen bestonden. Desondanks werden deze beroepsgroepen in de enquête als 1 sector (ambacht) beschouwd.

[5] F. DE POTTER en J. BROECKAERT, Geschiedenis der stad Aalst voorgegaan van eene historische schets van 't voormalige Land van Aalst, 4 delen, Gent, 1873-1876, 459 p. + 465 p. + 469 p. + 483 p., H. VANGASSEN, Het ambacht der Blauwververs en Garentwijnders te Aalst in de XVIIIde eeuw, in: Het Land van Aalst, 8 (1956), pp. 164-169, F. VANACKER, Verzet van de Aalsterse Buildragers tegen de Stadhouder in 1649, in: Het Land van Aalst, 8 (1956), pp. 107-114, W. VERNAEVE, Nopende het bier, in: Alostana, 1 (1978), pp. 149-164, L. ROBIJNS, Bijdrage tot de studie van de Aalsterse wandtapijtwevers, in: Alostana, 1 (1978), pp. 33-127 en J. DAUWE, Ambachtserfelijkheid bij edelsmeden in de 17e-18e eeuw, in: Vlaamse stam, 19 (1983), pp. 294-300. Tot slot vermelden we nog dat J. Meert in zijn thesis over de binnenscheepvaart in Aalst een opmerkelijk hoofdstuk integreerde i.v.m. de Aalsterse schippers, waarbij hij ook bepaalde aspecten van de sociale mobiliteit aan de tand voelde. Zie J. MEERT, Binnenscheepvaart in en rond het 18de-eeuwse Aalst, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 2000-2001, RUG, pp. 68-98.

[6] S. DE SCHRYVER, Een Aalsterse winkelinboedel uit de late achttiende eeuw, in: Het Land van Aalst, 54 (2002), pp. 61-67.

het ambachtsverleden van Aalst.

1. De circulaires van 1738, 1764 en 1784

In de 18de eeuw richtte de regering van de Oostenrijkse Nederlanden verschillende circulaires in over het nijverheidswezen. Daaronder zijn er een drietal die naar omvang en belang alle andere overtreffen. De eerste van 1738 werd ingericht met het oog op de buitenlandse handelsbetrekkingen. De tweede van 1764 werd gehouden om economische en fiscale redenen en de derde en de laatste uit het jaar 1784 hield verband met de gewenste hervormingen van het ambachtswezen [7].

De telling van 1738 werd ingesteld door de landvoogdes Maria Elisabeth en had tot doel precieze gegevens te verstrekken over de toenmalige toestand van het nijverheidswezen met het oog op handelsconferenties [8]. Belangrijk voor ons onderzoek is dat deze enquête een belangrijke momentopname uit 1738 opleverde zowel van het aantal ambachten als van het numeriek aantal van de verschillende sociale geledingen binnen het ambacht. De tweede telling van 1764 ging uit van de Raad van Financiën, maar het waren in hoofdzaak de douanekantoren die de gevraagde inlichtingen moesten verzamelen. De statistiek bestaat uit een compilatie van de rapporten van de douanebeambten. De plaatsen waar geen douanekantoor gevestigd was, ontbreken in de telling. Het centrale deel van Vlaanderen, waaronder Aalst, Deinze en delen van de streek rond Gent en Eeklo, komt niet voor in de statistiek. Over het algemeen bevat de telling meer gegevens over Wallonië dan over Vlaanderen [9]. Deze enquête valt bijgevolg logischerwijze buiten ons onderzoek. Rest ons nog de enquête uit 1784. Deze hield verband met de noodzakelijk geachte hervormingen van het ambachtswezen. Het probleem was overigens niet eigen aan de Oostenrijkse Nederlanden, maar gold nagenoeg voor geheel West-Europa. Het land waar men de knoop als eerste doorhakte, was Frankrijk en dit ten gevolge van een doortastend optreden van minister Turgot. Hij kon de Franse koning ertoe bewegen om een reeks edicten te ondertekenen, die voor het eerst de ambachten in het algemeen afschaften. De reactie was evenwel dermate hevig, dat die al te radicale hervorming spoedig onge-

[7] Ook de telling uit het jaar IV (1795) was ons van nut om een al of niet fluctuerend ledenaantal te achterhalen.

[8] H. COPPEJANS-DESMEDT, De enquête van 1784 over het ambachtswezen in de Oostenrijkse Nederlanden. Bijdrage tot een kritisch onderzoek, in: Archief- en Bibliotheekwezen in België, 42 (1971), p. 34.

[9] N. BRACKE, Bronnen voor de Industriële Geschiedenis. Gids voor Oost-Vlaanderen (1750-1945), Gent, 2000, pp. 158-159.

daan moest worden gemaakt. In 1784 werd de zaak meer methodisch aangepakt en werd de noodzaak aangevoeld om vooraf over de ambachten in het algemeen meer precieze gegevens in te winnen teneinde de hervormingsmaatregelen doeltreffender te kunnen nemen. In zijn zitting van 27 september 1784 besloot de Geheime Raad tot het houden van een algemene enquête [10]. In totaal werden 38 steden, waaronder Aalst, betrokken in de enquête. In onze optiek is dit document van nut geweest, daar het ons mogelijkheden bood niet alleen enig licht te werpen op de economische prerogatieven van de diverse ambachten, maar ook op de toetredingsmodaliteiten (cfr. later artikel). We kunnen hier de enquête van 1784 met recht en reden bestempelen als een onmiskenbare aanvulling op de telling van 1738.

Bepaalde bronnen zijn van die aard dat ze zich lenen tot een eerste kritische formele benadering. Met het oog op verder onderzoek leek ons hier een woordje van bronnenkritiek op zijn plaats, teneinde het materiaal op haar werkelijke waarde te schatten. Met name bij de nijverheidstelling van 1738 zouden we een kanttekening willen maken. De telling is in het stadsarchief van Aalst per territoriale omschrijving – 93 in totaal – bewaard gebleven [11]. Deze lijsten vormden de basis voor de globale synthesetabel van het Land van Aalst. Tijdens de interpretatie ervan werden we evenwel geconfronteerd met enkele problemen.

De documenten dienden op uniforme wijze ingevuld te worden. De vragen die door de lokale overheden moesten beantwoord worden, waren achtereenvolgens: naam van het ambacht, manufactuur of fabriek, aantal actuele meesters, aantal knechten, aantal leerlingen en tenslotte het aantal handwerkers/werklieden. Binnen deze nomenclatuur onderscheiden we de meest logisch dalende graad van hiërarchie in het ambachtssysteem. De laatste groep van handwerkers werkten waarschijnlijk als quasi ongeschoolden buiten het corporatief kader (cfr. dienders bij metselaars). Dit had vooral te maken met vraag en aanbod. Bij gebrek aan arbeidskrachten in een ambacht, kon men immers een beroep doen op deze lager-geschoolden.

De lijst ingevuld door Aalst omvat de volgende categorieën: naam ambacht, aantal actuele meesters, aantal jongens, aantal leerlingen en aantal knechten. Deze nomenclatuur wijkt enigszins af van de oorspronkelijke gestipuleerde richtlijnen [12]. Elk kritisch oog

[10] H. COPPEJANS-DESMEDT, De enquête van 1784 ... , pp. 35-36.
[11] Stadsarchief Aalst, Land Van Aalst, nrs. 1681 t.e.m. 1774.
[12] Anderen die reeds de telling van 1738 als onderwerp van studie hadden, stelden dezelfde problematiek omtrent deze disparate nomenclatuur vast. Zie o.m. D. LAMARQ, Een kwantitatieve benadering van de arbeidsparticipatie in de vlassector. Het Land van Aalst (1738-1820), in: Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe Reeks, 36 (1982), pp. 139-177 en P. D'HAESELEER, Proto-industrialisering van de vlasnijverheid in dertien gemeenten ten westen van Aalst (18e-1e helft 19e eeuw). Een bijdrage, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KUL, 1989-1990, 253 p.

stoot op de verwarring die gecreëerd werd tussen enerzijds de "geïmproviseerde" groep van de jongens en anderzijds de laatste plaats van de knechten. In de syntheselijst van het Land van Aalst vinden we overigens dezelfde categorieën in dezelfde volgorde terug, terwijl de overige 91 lijsten wel naar behoren en conform ingevuld werden. We mogen hier dus aannemen dat het een en het ander is fout gelopen tijdens de informatieoverdracht. Wie deze jongens – 73 in totaal – zijn, blijft op zijn minst dubieus.

Teneinde enige consistentie te bewaren in het verder onderzoek, stellen we voor enkel die groepscategorieën te hanteren waarover geen discussie bestaat nl. de meesters, de leerlingen alsook het totaal aantal leden in de sector. De categorie van de jongens is moeilijk te achterhalen. Het feit dat de enquête in het Frans is opgesteld, kan een verklaring bieden. Misschien heeft men de derde categorie "garçons" te letterlijk vertaald door "jongens", terwijl in feite "knechten" bedoeld werd. Een andere mogelijkheid is de "jongens" te beschouwen als leerlingen (leerjongens) met een bijzonder statuut. Het is bijvoorbeeld niet onrealistisch dat het leerlingen waren die in de schoot van de familie gevormd werden. Het is echter onmogelijk ook maar één van beide verklaringen hard te maken. Alleszins konden de lokale overheden slechts moeizaam het hoofd bieden aan deze nieuwe vorm van informatiegaring (1738 is één van de eerste economische tellingen!). De tellingen per territoriale omschrijving werden bovendien niet door dezelfde persoon opgesteld. Bijgevolg mogen we geen eenvormigheid in de criteria verwachten. O.i. heeft een bureaucratische lacune en de onervarenheid bij de besturen de kwaliteit van de telling negatief beïnvloed.

2. Socio-economisch profiel

Hierna werpen we enig licht op de economische functie die respectievelijk de bakkers, de kleermakers, de winkeliers en de blauwververs – als hoekstenen van de stedelijke economie – vervulden in het 18de-eeuwse Aalst.

• *De bakkers*

Wat onze voorouders vóór alles bezighield, was de prijs van het brood. Hun dagelijks leven werd er volledig door bepaald. Geef ons heden ons dagelijks brood, dat was waar het de meeste mensen om te doen was. Of zoals dat in het Frans heet: *le blé, c'est la moitié de la vie quotidienne des hommes*. Vandaar ook dat bruuske stijgingen frequent gepaard gingen met protestbewegingen, broodrellen en

plunderingen van bakkerswinkels en graanopslagplaatsen [13].

Op de vraag *Waerin bestaan hunne privilegien* in de overheidsenquête van 1784 antwoordde het Aalsterse bakkersambacht *In een regt exclusif, dat niemand, zonder te wezen vrijen backer, eenig brood te vente en mag backen ofte verkoopen, op pijne van confiscatie ende de boete van twaelf guldens* [14]. Zowel het bakken als het aan de man brengen van brood was het monopolie van een vrije bakker. We leggen terloops de nadruk op het begrip "vrij", aangezien in het verleden en meer bepaald op het einde van de 17de eeuw het bakkersambacht in Aalst te kampen had met de aanwezigheid van enkele onvrije bakkers d.w.z. personen die de stiel van bakker buiten het corporatief kader uitoefenden. Het Aalsters stadsbestuur had deze onvrijen uitgenodigd om zich bij het bakkersambacht aan te sluiten op voorwaarde dat zij bijdroegen tot de vereiste kosten.

Het bakkersambacht, schuilend onder de heilige Hubertus, produceerde een belangrijk – zoniet het belangrijkste – levensmiddel op lokaal vlak en wist op die manier een sleutelpositie in de plaatselijke voedingssector te bemachtigen. Brood was het basisvoedsel: wittebrood of tarwebrood voor de rijken, roggebrood voor de armen. Daarnaast was ook masteluin een populair koren in de regio Zuid-Vlaanderen [15].

De zeldzame plaatsaanduidingen die sommige ledennamen vergezelden in de ambachtsrekeningen, in combinatie met een verkapte ledenlijst van de *brootmaekers* uit de tweede helft van de 18de eeuw [16] geven ons tevens een beeld van het stadsgedeelte waar het merendeel van de bakkers gevestigd was. Het betreft de Nieuwstraat, de Kattestraat, de Molenstraat, de Vismarkt en de Zoutstraat. Kortom, straten en pleinen die via een radiaal-concentrisch stratennet uitmonden op de centraal gelegen Grote Markt, wat nog maar eens het primordiaal belang van dit ambacht in de lokale bevoorrading van de stad beklemtoont.

[13] C. VANDENBROEKE, Hoe rijk was arm Vlaanderen? Vlaanderen in de 18de eeuw: een vergelijkend overzicht, in: Vlaamse Historische studies, 8 (1995), p. 95.

[14] SAA, Oud Archief Aalst, nr. 181. Omtrent het monopolie van de andere ambachten baseerden we ons in hoofdzaak op de antwoordenlijsten uit 1784. Voor de antwoorden van de bakkers, winkeliers en de blauwververs gebruikten we de informele versie overgemaakt aan het stadsbestuur. De officiële versie – in sterk gebalde vorm – bestemd om opgestuurd te worden naar de Geheime Raad, bevat immers heel wat minder details. Bij de kleermakers konden we evenwel niet anders dan de officiële en verkorte versie op te nemen (i.e. enkel de antwoorden op de vragen die van overheidswege gesteld werden, zonder randinformatie), aangezien de informele en meer uitgesmeerde versie niet voorhanden was in het stadsarchief. M.b.t. deze problematiek zie ook H. COPPEJANS-DESMEDT, De enquête van 1784 ... , p. 45. Nota bene: de officiële antwoorden werden grotendeels uitgegeven in het werk van F. DE POTTER en J. BROECKAERT, Geschiedenis der stad Aalst... , deel 4, pp. 395-423.

[15] P. LINDEMANS, Geschiedenis van de landbouw, deel 2, Antwerpen-Borgerhout, 1994, pp. 6-10.

[16] SAA, OAA, nr. 208.

Elk soort brood moest voldoen aan een bepaald gewicht en een vaste prijs. Het gewicht van het brood werd vastgelegd met een pegel. We citeren: ... *dat de selve vrij backers gehouden sijn ten huyse vande selve gesworne te haelen den pegel op het brood gestelt welcken pegel sij exactelijck moeten observeren, oock dat de geswoorne commende wegen geen refus en sullen moghen doen* ...[17] . Het brood werd ook door twee *coorebijters* en een bakker gekeurd. Afgekeurd brood, ten gevolge van een verkeerd gewicht, kwam ten gunste van de armen en behoeftigen van de stad [18]. Het stedelijk bestuur zag toe op de broodzetting: de prijs van het brood moest in redelijke verhouding staan met de prijs van het graan. In feite bleef de prijs van het brood onveranderd, wat ook de prijs van het graan was. Enkel het gewicht van het brood varieerde: was het graan goedkoop, dan waren de broden zwaarder, was het duur, dan werd het gewicht verlaagd [19]. Op die manier werd de kwaliteit en de kwantiteit van het brood nauwlettend gereglementeerd. De bakkers waren tevens verplicht *over te brengen aende geswoorne wegers bij heer ende weth gestelt een teecken waermede sij gehouden sijn hun brood te tekenen om te ondervinden het gewicht ende de fraude* ... [20]. Elke bakker had een eigen kenteken waarmee hij het brood diende te merken of tekenen. Dit gebeurde met een priem waarbij het teken in het deeg werd aangebracht. Enkel getekend brood mocht verkocht worden [21]. Blijkens de enquête in 1784 was het tekenen in de 18de eeuw nog steeds in zwang.

Dat het bakkersambacht van cruciaal belang was in de stedelijke voedselbevoorrading mag ook blijken uit het feit dat verbaal geweld tegenover broodwegers of keurders streng aangepakt werd. Wanneer een bakker of een familielid het waagde deze personen te beledigen, werd de persoon in kwestie onverbiddelijk voor 10 jaar uit Vlaanderen verbannen [22].

• *De kleermakers*

Met betrekking tot het kleermakersambacht is er qua normatief bronnenmateriaal weinig tot ons gekomen. Ook de statuten zijn verloren gegaan. Doch, het antwoord van dit ambacht in 1784 in beschouwing nemend ...*in een regt exclusief van kleederen te maeken, zoo in hunne winckels als in borgers huysen, het gone niemand*

[17] SAA, OAA, nr. 181.
[18] F. DE POTTER en J. BROECKAERT, Geschiedenis der stad Aalst ..., deel 2, pp. 312-316.
[19] P. LINDEMANS, Geschiedenis ..., deel 2, p. 24.
[20] SAA, OAA, nr. 181.
[21] SAA, OAA, nr. 179.
[22] F. DE POTTER en J. BROECKAERT, Geschiedenis der stad Aalst ... , deel 2, p. 313.

buyten hun en mag doen, op de boete van zes guldens ende confiscatie van het werk [23], laat ons toe de bevoegdheid ervan enigszins te omschrijven: het monopolie in het vervaardigen van allerlei confectie/textiel. De kleermakers produceerden in hoofdzaak voor de lokale markt. De statuten van het winkeliersambacht uit 1735 – dat vele kleermakers herbergde die op de verkoop werkten – weten de ruime omschrijving van *kleederen* te specifiëren: ... *alle cleermaeckers, caus ofte sockmaeckers, werckende op den coop in het versnijden van laken, stoffe, pije, frisade, carsije ende andere gheweven stoffen als oock op de gone vercoopende causen ende socken, soo ghebrijde als onghebrijde oock lijven ende deschelijcx* [24].

F. De Potter en J. Broeckaert weten ons ook te vertellen dat de gezworenen van het kleermakersambacht omstreeks 1620 de wethouders verzochten om de oude verordeningen opnieuw in voege te brengen, waarbij de verkoop van kledij en kousen, buiten Aalst gemaakt, verboden werd, net zoals hun voorzaten, de schepenen in de jaren 1598 en 1609, hadden gedaan. Het magistraat stond dit verzoek toe [25]. Blijkbaar lag een aantasting van het kleermakersmonopolie door import van kledij van buiten de stad aan de basis van een verpauperd ambacht. Uit de rekeningen constateerden we verder dat omstreeks 1772 de inkomstenrubriek van de boekhouding der kleermakers ontdubbeld werd. Deze interne reorganisatie maakte dat er voortaan in de boekhouding een duidelijk onderscheid gemaakt werd tussen inkomende leden van het kleermakersambacht enerzijds en inkomende leden van de kousenmakers anderzijds. Van oudsher waren de kousenmakers te Aalst immers geïncorporeerd bij het kleermakersambacht. De oorzaak van deze boekhoudkundige ontkoppeling is ons niet bekend. De ambachtsrekeningen releveerden ook het bestaan van de oudkleerkopers. Om als oudkleerkoper aan de bak te komen moest men de helft van het vrijgeld van een inwoner aan het kleermakersambacht betalen. De nijverheidstelling van 1738 leert ons verder dat de kleermakers, numeriek gezien althans, het sterkst vertegenwoordigd waren in Aalst.

Zowel de oudkleerkopers als de kousenmakers maakten deel uit van het ambacht der kleermakers. Toch vormden deze lagere beroepssegmenten binnen het corporatieve kader van het kleermakersambacht een duidelijke minderheid. In de veronderstelling dat de

[23] SAA, OAA, nr. 181.
[24] Conform artikel 10 van de winkeliersstatuten uit 1735. SAA, OAA, nr. 217.
[25] F. DE POTTER en J. BROECKAERT, Geschiedenis der stad Aalst, deel 2, p. 284. Zie ook bijgevoegd citaat uit het "Boek met den haire": "... door de daghelycksche inbringhe van vremde gemaeckte cleederen en caussens alhier binnen dese voorseyde stede niet ghemaeckt, het voorseyde ambacht van cleermaeken zeer wordt ghecorrumpeert ende sonderlinghe te meer, doordien dat tvoorseyde ambacht met vele arme ghesellen ghemultipliceert is ... ende de insetene ter contrarie den armen cost niet en connen ghewinnen ...".

nood aan goedkopere producten – waar o.m. de kousenmakers en de oudkleerkopers grotendeels verantwoordelijk voor waren – relatief groot moet geweest zijn, kan eventueel een link met het verhaal van de onderaanneming niet veraf geweest zijn. Het betreft evenwel een veronderstelling. H. Deceulaer stelt alleszins dat onderaanneming door grote en rijke meesters bij kousenmakers en oudkleerkopers een belangrijk fenomeen lijkt, hetgeen een grotere aanbodselasticiteit met zich brengt [26].

Naast het fenomeen van onderaanneming zou men ook het feit kunnen naar voren brengen dat de kousenmakers gefusioneerd waren met de kleermakers, omdat hun aantal gewoonweg te klein was om een ambacht in stand te houden. De oude werkverdeling wees alle kledingstukken boven de gordel toe aan de kleermakers, alles daaronder aan de kousenmakers. Met de fusie bestonden er dus geen duidelijk gesloten circuits meer tussen beide stielen en zou men kunnen veronderstellen dat een kleermaker in feite tegelijk ook kousenmaker was [27]. Dit zou eveneens het lage aantal kousenmakers kunnen verklaren.

Met betrekking tot de teloorgang van de oudkleerkopers zouden we tenslotte een verhoogde levensstandaard in de 18de eeuw kunnen inbrengen. Wanneer de kwaliteit van het leven verbetert, daalt de vraag naar tweedehands kledij. Zonder te veralgemenen kunnen we deze visie illustreren aan de hand van het voorbeeld van de Leuvense oudkleerkopers in de 18de eeuw. Te Leuven kende het ambacht der oudkleerkopers in 1794 onverwachts een aanzienlijke aangroei: tot en met de opheffing van het ambacht lieten niet minder dan 40 leden zich inschrijven. De oorzaak van die plotse populariteit werd gezien in de abnormale tijdsomstandigheden, die de handel in tweedehands artikelen een ongekende bloei bezorgden [28].

• *De winkeliers*

Het Aalsterse Sint-Nicolaasambacht – traditioneel de *veysteriers* – stelde een enorm gediversifieerd assortiment aan marktwaren ter beschikking [29]. Wanneer we hun statuten uit 1735 onder de loep nemen, constateren we gesegmenteerde, maar toch uitgebreide handelsbevoegdheden. In de kleinhandel onderscheiden we de volgende

[26] H. DECEULAER, Pluriforme patronen en een verschillende snit. Sociaal-economische, institutionele en culturele transformaties in de kledingsector in Antwerpen, Brussel en Gent, 1585-1800, Amsterdam, 2001, pp. 294-295 en p. 376.

[27] Naar analogie met Parijs waar het in 1630 tot een fusie gekomen was van het kleermakers- en kousenmakersambacht. H. DECEULAER, Pluriforme ..., p. 147.

[28] A. MEULEMANS, Leuvense Ambachten – De Oude-kleerkopers, in: Eigen Schoon en de Brabander, 40 (1957), p. 375.

[29] De Aalsterse winkeliers en kramers zijn zowat het equivalent van de meerseniers. Deze benaming voor ambachtslieden in de "commerce en détail" troffen wij in Aalst niet aan.

branches: de lakensnijders (allerhande zijden stoffen, linten, zilveren galonnen, passementwerk, etc), de linnenwevers (gazen, katoenen, saaien, en andere geweven stoffen), de blauwververs, de kleermakers en kousenmakers, de specerijenverkopers en de vettewariërs (boter, kaas, zout, olie, smout, etc). Alles werd per el of per gewicht verkocht. Daarnaast waren er halfvrijen die de *mindere commerschappen* verkochten zoals appelen, peren, noten, vijgen, rozijnen, kastanjes, klaverzaad, buspoeder, schietlood, spijkers etc. De halfvrije winkeliers hadden dus een restrictiever verkoopspatroon. Ook de hoedenmakers en de zeeldraaiers maakten deel uit van de halfvrije winkeliers [30].

Winkeliers kunnen we in feite niet letterlijk als een "artisanaal" ambacht bestempelen. Een aspirant-winkelier moest immers geen proef als kwalificatiebewijs afleggen. Het leerlingschap was dan ook onbestaande. Doorgaans trad men toe tot het winkeliersambacht met het oog op het uitbaten van een verkoopplaats of -huis. Zoals we in een later artikel zullen zien, waren vele ambachtsmeesters tevens tegelijkertijd winkelier (cfr. problematiek dubbel lidmaatschap). Naast het fabriceren, stonden de meesters immers vaak ook in voor het verhandelen van hun waren. Wat er ook van zij, als tussentijdse balans kunnen we stellen, dat het winkelierschap niet zozeer te maken had met stielkennis of technische competentie, maar wel met bezorgdheid om de voedingswaren en de dagelijkse gebruiksvoorwerpen. Verder is het opmerkelijk dat de winkeliers als ambacht in de circulaire van 1738 niet vermeld staan. Een precies getal plakken op het aantal winkeliers in Aalst is dan ook allerminst eenvoudig. Wel beschikken we over een document uit 1794 i.v.m. met een door het kersverse Frans bestuur opgelegde belasting, dat ons een lijst geeft van ca. 200 contribuanten-winkeliers [31].

Dat de winkeliers te kampen hadden met aantastingen van hun ruim monopolie hoeft nauwelijks te verbazen. Wanneer we het resolutieboek der winkeliers erop naslaan, stellen we vast dat de jaren 1760-1770 bol stonden van *bittere clachten* ten gevolge van *fraudeleuschlijcke* praktijken. Een belangrijk probleem dat zich stelde was dat *binnen de provincie van Vlaenderen ... doorlopen wordt van vremde coopleden, van differente natien de welcke nu in d'een ende dan in t'andere plaetse deser provintie magazijns etabliseren ende aldaer in detail vercoopen alle soorten van mercherije ende wolle goederen, tot ruine van de winckels geetablisieert binnen dese provintie* ... [32]. I.v.m. deze problematiek waren de winkeliers zeker niet aan hun proefstuk toe. Om quasi dezelfde redenen waren de win-

[30] Conform art. 23 van de statuten van de winkeliers uit 1735. SAA, OAA, nr. 217.
[31] SAA, OAA, nr. 215
[32] SAA, OAA, nr. 209.

keliersstatuten reeds in 1735 vernieuwd en aangepast. Het bestuur van de winkeliers formuleerde op 28 maart 1770 een aanklacht hieromtrent. Te Lede was door een zekere Popiler (n.) & co een winkel opgericht waar o.m. lakens en katoenen en wollen kledij tegen uitermate lage prijzen verkocht werden. Deze tax-free shop avant-la-lettre was een doorn in het oog van menig Aalsterse winkelier. Bovendien bleken de *goederen van slechte qualiteyt* te zijn. De winkel trok dagelijks vijf à zeshonderd klanten waardoor *alsoo geheel het Land ende stadt vervult is met slechte geconditioneerde goederen*. Dat dergelijke malafide praktijken niet in goede aarde vielen bij de Aalsterse winkeliers staat buiten kijf, vooral omdat men in Aalst nog weet had van een gelijkaardige winkel te Erembodegem, *de welcke noch naerder aen dese stadt is als de gone van Lede*. In hun aanklacht voegden de aanklagers eraan toe dat *vermidts sij voorsien sijn van alle soorten van goederen men vrijelijck magh seggen, dat sij aldaer jaermerck sijn houdende*. Verder lezen wij nog i.v.m. deze vorm van oneerlijke concurrentie dat *vermidts de suppoosten deser neiringhe gelijck alle andere insetene op de commercie gequotiseert sijn, de welcke door dusdanige publique vercoopingen ten uytersten benaerdeelt wort* ... [33].

We kunnen hier niet voorbij gaan aan het fenomeen van de week- en jaarmarkten. In Aalst dagtekent de eerste jaarmarkt uit 1351, de zgn. oktobermarkt. In de loop der eeuwen varieerde het aantal jaarmarkten. Op 17 oktober 1715 besloot het magistraat op verzoek van enkele ambachtsbestuursleden, waaronder die van de winkeliers, dat het aantal jaarmarkten voortaan zou bepaald worden op drie, te weten: de laatste zaterdag van september en de laatste twee zaterdagen van oktober. In 1749 kwamen er nog twee nieuwe jaarmarkten bij met toestemming van Maria Theresia, maar uitsluitend bestemd voor de handel in paarden [34]. De zaterdagse weekmarkt werd bij koninklijk octrooi van 31 augustus 1660 vrij verklaard, d.w.z. iedereen, zowel Aalstenaars als niet-Aalstenaars, mocht voortaan op zaterdag zijn waren te koop stellen. Voor de andere dagen was dit het exclusieve domein van de winkeliers. Enkel m.b.t. de Savooyaards werd hierop een lichte uitzondering gemaakt [35]. Men

[33] SAA, OAA, nr. 217.
[34] J. DE POTTER en F. BROECKAERT, Geschiedenis der stad Aalst ..., deel 2, pp. 367-370.

zorgde ervoor dat Aalstenaars geen schade berokkend werd door de vreemde opkopers. Dit gold niet alleen voor het graan, maar tevens voor allerlei artikelen. De handelaars mochten er geen prijzen bedingen alvorens de inwoners waren bevoorraad. In de tweede helft van de 18de eeuw onderging de wekelijkse markt, mede dankzij verbeteringen aan de Dender, een ware metamorfose. In een verzoekschrift van de regering uit 1777 met betrekking tot de verplaatsing der markten wordt vermeld dat bepaalde marktplaatsen te klein geworden waren om de aangebrachte waren te koop te stellen. Vooral de graanverkoop was fors toegenomen. De wethouders verzochten een stuk grond te mogen aankopen achter het Kapucienenklooster teneinde aldaar de graanmarkt te houden. Op de oude graanmarkt zou dan voortaan de vlas- en garenmarkt georganiseerd worden [36].

Na herhaalde klachten aan het adres van de winkeliers werd op 26 september 1766 door het Aalsters stadsbestuur een reglement uitgevaardigd ter coördinatie van een vlotter verloop van de groeiende bedrijvigheid op de zaterdagse weekmarkten. Bepaalde winkeliers en kramers van het Sint-Nicolaasambacht namen het immers niet zo nauw met de afmetingen van hun uitgestalde kramen en winkels. Om hieraan paal en perk te stellen formuleerde het stadsbestuur enkele duidelijke afspraken. Zo mochten leden uit hetzelfde huisgezin slechts met één kraam of winkel op de markt staan, ook als de personen in kwestie verschillende soorten artikels verkochten of deel uitmaakten van meerdere ambachten (... *aen een ider geinterdiceert uyt een ende hetselve huys, op de voorseyde merckt te staen met meer dan een craem ofte winckel niet jegenstaende sij differente waeren sijn vercoopende, ende in meer dan eene neringh gevreyt sijnde* ...) [37]. Er werden ook restricties gestipuleerd inzake de breedte van het kraam. Deze bepalingen waren in de eerste plaats gericht aan diegenen *wiens craem meerder is dan seven voeten*. De breedte van een kraam mocht dus maximaal zeven voet bedragen of ruim twee meter [38]. Het was dan ook geenszins de bedoeling dat diegenen met een kraam van minder dan zeven voet breed zonder reden hun kraam kon-

[35] Artikel 6 van het winkeliersreglement: "Behoudens in het ghesagh van savoyaers die op maendaeghen ende saeterdaeghen hunnen cramerije ende meirserije liberlijck aen een ider sullen moghen vercoopen, maer anderssints niet, ten waere aen iemant van supposten deser neeringhe ofte ten vollen ghevrijt zijnde, ghelijck de selve supposten." (SAA, OAA, nr. 217). Wie die Savoyaards juist zijn, konden we moeilijk achterhalen. We veronderstellen dat het gaat om een inwoner uit Savoie, Frankrijk. (Savooyaard volgens Van Dale: jongen die als schoorsteenveger, liedjeszanger of marmottejongen rondtrok. Soms ook gewoon een bedeljongen). Nota bene: we traceerden in onze prosopografie één persoon uit Savoie m.n. Jacques Mongun die zich in 1790 aansloot bij de Aalsterse winkeliers.

[36] J. DE POTTER en F. BROECKAERT, Geschiedenis der stad Aalst, deel 2, pp. 367-377.

[37] SAA, OAA, nr. 18, f° 95 v°.

[38] Ervan uitgaande dat 1 voet = ca. 0,3 m, dan staat 7 voet gelijk aan 2,1 m.

den uitbreiden. Dit alles op straffe van 3 ponden parisis. Er was m.a.w. een verplichte vorm van inkrimping en schaalverkleining. Verder lezen we o.m. ook dat elke marktkramer die drie opeenvolgende marktdagen afwezig was zijn plaats verloor, uitgezonderd de schoenmakers of wie een geldige reden kon voorleggen. Tot slot werd de markt voortaan uitgebreid met een extra vierde rij ter hoogte van het stadhuis waar kramers, die op de oorspronkelijke drie rijen geen plaats meer hadden, hun waren te koop mochten aanbieden, met dien verstande dat *sij sullen gepreffereert worden om op de drij andere roeten te staen indien daer eene plaetse open valt* ... [39]. Hoeft het nog verder betoog dat de markten alsmaar een drukkere bedrijvigheid kenden?

• *De blauwververs en garentwijnders*

Op 12 februari 1704 werden de blauwververs en garentwijnders, beschermd door de heilige Ursula, verenigd in één ambacht teneinde de *voors(eide) stijl van blauwverven of twijnen van garen op eene goede maniere te doen floreren* [40]. Blijkbaar zag men heil in een versmelting van beide vormen van textielveredeling. De blauwververs werkten hoofzakelijk op de export. Opnieuw citeren we het antwoord van dit ambacht uit 1784: *Die niet vrij is in dese neiringe en vermag geene garens te twijnen, nogte eenige getwijnde garens ofte leynwaerten te verwen, op pene van confiscatie vande garens, leynwaerten, ende vanden halam, mitsgaeders boete van negen guldens* [41]. In diezelfde enquête vernemen we dat de linnenwevers in Aalst niet meer als een stedelijk ambacht georganiseerd waren. Er waren nog linnenwevers in de stad, maar hun aantal was vermoedelijk niet hoog genoeg om een ambacht in leven te houden. Het verdwijnen van de linnenwevers als stedelijke corporatie ging onmiskenbaar gepaard met het feit dat de linnennijverheid sinds de 17de-18de eeuw vooral op het Vlaamse platteland bloeide. De landelijke wevers brachten hun vlas, garen en linnen naar de stad om het aldaar op de markt te verkopen en om het te laten bleken en verven [42]. Ook in het naburige Ninove was vooral in de 17de eeuw het verven van garens en het linnen van belang. Men onderscheidde er zowel blauw- als zwartververs [43].

Het procédé van blauwverven wordt door J. Ghysens

[39] SAA, OAA, nr. 18, f° 96 v°.
[40] SAA, Archief van de Oost-Vlaamse Kerkfabrieken (Aalst, St.-Martinus), nr. 716, f° 1 r°.
[41] SAA, OAA, nr. 181.
[42] H. VANGASSEN, Het ambacht ..., pp. 165-166.
[43] H. VANGASSEN, Geschiedenis van Ninove, deel 2, Ninove, 1959, pp. 366-367. In het Ninoofse stadscentrum op de Graanmarkt werd in 2002 het beeld van de Twijnster opgericht, ter referentie aan dat roemrijke ambachtelijk verleden

omschreven als het kleuren van katoen en linnen (hemelsblauw, Parijs of Napoleonsblauw, koningsblauw), wol (hemelsblauw, bleu de France, kaliblauw) en zijde (bleu Raymond) [44]. Over de precieze grondstof die een Aalsterse blauwverver gebruikte, lichten noch de rekeningen noch de statuten ons in. Wel behoren o.i. indigo, wede en het Berlijns blauw tot de mogelijkheden [45]. Het garentwijnen is het ineendraaien van verscheidene garens tot men een linnen draad bekomt. De kwaliteit van het verfprocédé bepaalde overigens in sterke mate de verkoopbaarheid van de twijn. De garentwijnderij was een toeleveringsbedrijf voor de vervaardiging van diverse textielproducten en voor de kantsector. Ze legde zich toe op de productie van sterk en glad garen dat als kettingdraad voor gemengde stoffen kon dienen; twijn werd eveneens gebruikt in de boekbinderij en als geverfd naaigaren werd het voor andere sectoren vervaardigd [46].

Afgaande op de 18de-eeuwse stedelijke resoluties waren dagelijks heel wat Aalsterse blauwververs in overtreding aangezien ze regelmatig hun vellen geverfde garens en linnen spoelden in de vesten van de stad. Dat de stadsgrachten hierdoor zwaar vervuild werden, laat zich sterk vermoeden. Teneinde deze *misbruycken ende wanorders* te beteugelen werden in 1753 maatregelen uitgevaardigd. Voortaan mochten blauwververs enkel op de daarvoor bestemde plaatsen hun geverfd textiel spoelen, zoniet werden zij beboet met 3 ponden parisis [47]. Uit het productieproces van de blauwververs blijkt immers dat het een zeer vervuilende nijverheid was. Nochtans waren de blauwververs zeer afhankelijk van zuiver water voor de kwaliteit van hun eindproducten. Vòòr het eigenlijke verven begon, liet men de stoffen gedurende ca. 40 uur in grote houten kuipen weken. Daarna werd alles nogmaals grondig gespoeld. Om de laatste dierlijke vetresten uit het textiel te verwijderen kregen de stoffen nog een extra behandeling met vitrioolwater. Als alles droog was, kon het verven beginnen. Daarna volgde vaak een tweede zuiveringsfase: alles werd nogmaals gekookt, gespoeld en gebleekt. Het spreekt voor zich dat de opeenvolgende spoel-, verf- en bleekprocessen het stadswater sterk bezoedelden [48].

[44] J. GHYSENS, Vademecum van het beroepsleven te Aalst, 1827-1836, in: s.n., Aalst 1830, Aalst, 1980, p. 353.

[45] Wede en indigo worden als verfplanten gekweekt om textiel, papier e.d. te blauwen. Het zgn. Berlijns blauw (ook Parijs blauw genoemd) werd – toevallig of niet – gelijktijdig met de oprichting van het Aalsters blauwverversambacht in 1704 ontdekt. Tot onze verbazing lichten de uitgaveposten in rekeningen ons hier niet over in. We constateerden dat het merendeel van het budget ging naar religieuze activiteiten en loonuitbetalingen (loon van de knaap, reparaties aan de kapel, spelen van de beiaard, eucharistievieringen voor overleden confraters ...).

[46] P. VAN HEESVELDE, De groei van de Gentse twijnsector in de achttiende eeuw, in: Heemkundige Kring Oost-Oudburg, 37 (2000), p. 131.

[47] SAA, OAA, nr. 18, f° 8 r°.

Te Antwerpen was de linnen- en twijnververij tijdens de 18de eeuw op de terugtocht. In 1738 telde men in Antwerpen nog 25 meesters, 8 knechten en 4 leerjongens en in 1789 waren deze aantallen gedaald tot slechts 10, 4 en 2. In 1738 telde men verder nog 70 Antwerpse meester-garentwijnders, 210 knechten en 27 leerjongens [49]. Aangezien in Aalst beide takken (blauwverven en garentwijnen) onder één en hetzelfde ambacht ressorteerden, kunnen we de cijfers van Aalst en Antwerpen moeilijk vergelijken. De enquête van 1738 maakt melding van 38 Aalsterse meester-blauwververs [50]. Het is o.i. opvallend dat A.K.L. Thijs in zijn magistrale studie over de Antwerpse textielnijverheid met geen woord rept over de Aalsterse blauwververs en garentwijnders, te meer daar het aantal meester-ververs in een kleinere stad als Aalst beduidend hoger lag dan te Antwerpen, wat toch wijst op een grotere bedrijvigheid van deze nijverheidstak te Aalst.

De ambachtsstatuten leren ons tevens dat er wel een proefstuk voorzien was voor de blauwververs, maar niet voor de garentwijnders. P. Van Heesvelde weet ons mede te delen dat voor de Gentse garentwijnders in de 18de eeuw wél een leerproef werd ingevoerd [51]. Zou het ontbreken van de proef kunnen betekenen dat de garentwijnders een minderheid vormden binnen het ambacht, waardoor het zwaartepunt lag op het blauwverven? Indien dit het geval was, dan stellen we ons vragen bij de visie van A.K.L. Thijs, die stelt dat de terugval in de 18de eeuw van de lijn- en twijnververij mede het gevolg was van een structurele verandering in de garen- en twijnhandel die zich in 17de eeuw begon af te tekenen. De garenhandel ontglipte geleidelijk aan de ververs, ten gevolge van gespecialiseerde garenkooplieden. Te Antwerpen werden de garens meestal volledig gebruiksklaar ingevoerd uit Eberfeld, Gent of andere productiecentra, zodat zij uiteindelijk niet door de handen van de ververs hoefden te gaan en rechtstreeks door de kooplui aan de wevers of andere gegadigden konden geleverd worden [52]. A.K.L. Thijs heeft het over een terugval van de ververij, terwijl we vermoeden dat het blauwverven in Aalst relatief populair bleef tot laat in de 18de eeuw. De achteruitgang van de twijnververij was o.i. regionaal verschillend.

Verder was de twijnindustrie in volle expansie, maar de ververs genoten daar niet van mee, daar de vraag zich meer en meer ori-

[48] S. VEILLEFON, Het stedelijk leefmilieu te Aalst, 1600-1800, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, RUG, 2000-2001, pp. 41-42.
[49] A.K.L THIJS, Van "werkwinkel tot "fabriek", de textielnijverheid te Antwerpen (einde 15de-begin 19de eeuw), in: Historische Uitgaven, reeks in-8°, 69 (1987), p. 106 en p. 108.
[50] SAA, LVA, nr. 1683.
[51] P. VAN HEESVELDE, De groei ...., p. 133.
[52] A.K.L. THIJS, Van "werkwinkel ...", p. 106.

ënteerde op witte twijn ten behoeve van de sterk opkomende kantindustrie [53]. Van deze ontwikkelingen hebben wij in Aalst geen weet. Wanneer we de meesterproef van het Aalsters blauwverversambacht in 1704 vergelijken met het antwoord op het keizerlijk decreet van 1784, zien we immers geen wijziging. We mogen aannemen dat artisanale activiteiten m.b.t. de blauwververij tussen 1704 en 1784 – pakweg de hele 18de eeuw – zo goed als onveranderd bleven.

Dat het bronnenmateriaal ons hier cruciaal in de steek laat, valt te betreuren. Naar verklaringsvariabelen zoals bijvoorbeeld blauwkuipaccijnzen en verflonen hebben wij het raden naar. We moeten genoegen nemen met een overzicht i.v.m. garen en linnenaccijns van H. Vangassen. Deze cijfermatige gegevens tonen ons enigszins een verkapte conjuncturele spiegel van deze sector.

Tabel 1 – Vlas- en linnenlakenaccijns in de 18de eeuw, uitgedrukt in groten Vlaams [54]

	Vlas	Linnen
1694-1695	20 800	19 740
1711-1712	28 878	22 200
1714-1715	29 040	21 160
1723-1724	25 230	21 598
1733-1734	38 040	32 520
1743-1744	39 032	37 238
1753-1754	56 840	48 520
1763-1764	42 358	60 022
1773-1774	57 750	84 078
1783-1784	59 110	99 960

Zowel de vlas- als garenaccijns vertonen in de 18de eeuw een duidelijke stijgende lijn. De hausse van de accijns op het linnenlaken is het meest aanzienlijk: in minder dan een eeuw werd ze vervijfvoudigd. De tabel geeft een treffend voorbeeld van de aanmerkelijke productie van linnenlakens in de regio van Aalst. Beide accijnzen bedroegen omstreeks 1783-1784 tezamen 159 070 gr. Vl. Qua belangrijkheid komt deze opbrengst na de bieraccijnzen en vóór accijnzen als wijn, vlees, hop en brandewijn [55]. Met betrekking tot het garenaccijns vermelden we nog het volgende conflict: *op de difficulteyten dier geresen sijn tusschen den pachter vande gaerenaccijse, ende eenige suppoosten van het blauwverversambacht, is geresolveert te onderhouden het audt gebruyck, waer bij de blauwververs met consent vanden pachter garen mogen coopen voor hunne huysen* [56].

[53] A.K.L. THIJS, Van "werkwinkel ...", pp. 106-107.
[54] H. VANGASSEN, Het ambacht ..., p. 167.
[55] H. VANGASSEN, Het ambacht ..., p. 167
[56] SAA, OAA, nr. 26, f° 19 v°.

In feite hebben we geen zicht op de verhouding van het aantal blauwververs en het aantal garentwijnders binnen het ambacht. Na de oprichting in 1704 hebben we immers geen archiefvermeldingen meer van de Aalsterse garentwijnders. Ook de literatuur houdt het op een stilzwijgen. De rekeningen en ledenlijsten leren ons dat men meestal vrij werd als blauwverver. Meester-garentwijnders kwamen we niet tegen. Ook de telling van 1738 voor Aalst geeft ogenschijnlijk enkel cijfers voor de blauwververs. Enkel de enquête van 1784 heeft het dan weer over de blauwververs én garentwijnders. Wij hebben sterke vermoedens dat de blauwververs qua omvang primeerden op de garentwijnders. We herinneren eraan dat er geen bekwaamheidsproef voorzien was voor de garentwijnders, maar wel voor de blauwververs, hetgeen ons vermoeden alleszins kracht bijzet. Misschien was het zo, dat beide activiteiten door één en dezelfde ambachtsmeester uitgevoerd werden. Dat het garentwijnen zich – naar analogie met de linnennijverheid – buiten het stedelijk corporatief kader verplaatste en evolueerde tot een rurale activiteit, lijkt eveneens plausibel [57]. Indien deze stelling klopt, dan zou dit evenwel een regelrechte inbreuk zijn op artikel 31 van het ambachtsreglement uit 1704. We citeren: *Soo en sal niemand binnen deser stadt steenweghen ende brantpaelen van diere vermoghen eenighe gaeren te twijnen nochte eenighe ghetwijnde gaerens ofte lijnwaeten te verwen ten sij dese ambacht behoorelijck gevrijt sijnde op de manire voorschreven* ... [58] .

Doorgaans kochten twijnders hun grondstof, het enkelvoudig garen, aan op de stedelijke garenmarkt. Enkelvoudig garen werd zowel in de stad als op het platteland gesponnen [59]. Zo hebben wij in de telling van 1738 voor Ronse (dat we in de 18de eeuw als semi-ruraal bestempelen) bij de linnenwevers de vermelding van Ronsschen thwijn ontdekt, hoewel ginds geen garentwijnders, laat staan blauwververs, te bespeuren zijn [60]. De wisselwerking tussen stad en platteland wordt hier nog maar eens in de verf gezet. Voor een verdere goede verstandhouding nemen we aan, dat de garentwijnderij in de 18de eeuw te Aalst grotendeels opgeslorpt was door de

[56] SAA, OAA, nr. 26, f° 19 v°.

[57] P. Van Heesvelde stelde voor de Gentse garentwijnders eveneens sterke concurrentie vast van het platteland. Teneinde deze concurrentie in te dijken kreeg het Gentse ambacht – krachtens een stadsordonnantie – ruimere competenties toebedeeld. P. VAN HEESVELDE, De groei ..., p. 133.

[58] SAA, OAK, nr. 716, f° 22.

[59] J. DAMBRUYNE, Aspiraties van corporatieve middengroepen. Een onderzoek naar sociaal-economische en politiek-institutionele patronen en interacties in het 16de-eeuwse Gent, onuitgegeven doctoraatsproefschrift, UG, 2000, p. 208.

[60] SAA, LVA, 1746. Bij de linnenwevers in Ronse lezen we in 1738: "Ende ter oorsaecke vanden soberen tijdt geen knechten vermogende nochte leerlingen hun bedienende van hemlieden vrouwen ende kinderen tot het spinnen van het gaerne ende het maecken van spoelen ...".

blauwververs zelf of door nevenactiviteiten op het platteland. Dit zou dan betekenen dat de blauwververs te Aalst domineerden op de garentwijnders. Zekerheid hebben we niet, er zijn wel indicaties die in die richting wijzen. We zullen ons gemakshalve de term blauwververs eigen maken, met dien verstande dat de garentwijnders hieronder begrepen zijn.

3. Onderlinge ambachtelijke hiërarchieën

De ambachtsenquête uit 1738 is een uiterst dankbare bron, alleen al omwille van haar overvloedig kwantitatief materiaal. De onderlinge positie van de ambachten evalueren is een hachelijke zaak. Het geëigende telwerk op zich is al geen sinecure, laat staan dat onze conclusies vrij zijn van beoordelingsfouten. Cijfers bieden immers een sterk houvast. Toch verbergen ze vaak een veelheid van situaties en sociale interacties. We stellen hier onze resultaten voor van een creatieve benadering van de telling uit 1738, die zoals gezegd voor maar liefst 93 territoriale omschrijvingen in het Land van Aalst bewaard is gebleven. Dit opende interessante onderzoeksperspectieven.

In eerste instantie kunnen we ons een idee vormen over het aantal ambachten en ambachtslieden in Aalst. We rangschikten de telling naargelang de onderlinge getalsterkte. Bekijken we in tabel 2 de bovenste regionen, dan zien we onmiddellijk dat de door ons geselecteerde ambachten numeriek het sterkst vertegenwoordigd zijn (resp. op de eerste plaats de kleermakers met 25,6 %, op de derde plaats de blauwververs met 14,5 % en op de vierde plaats de broodbakkers met 6,2 %). Ook de schoenmakers behoorden tot de meer omvangrijke ambachten. De ambachten gericht op de primaire behoeften van de mens – brood en kleding – halen duidelijk de bovenhand. Enkele bouwvakambachten (timmerlieden en metselaars) bevinden zich in de subtop, hetgeen de weerslag is van een gestegen bouwpolitiek en versteningsproces. Opmerkelijk is dat de winkeliers niet vermeld worden in de telling, niettegenstaande in 1735 hun ambachtsstatuten opnieuw bekrachtigd werden, en als dusdanig door de overheid officieel als een volwaardig ambacht beschouwd werden.

Tabel 2 – De nijverheidstelling voor Aalst extra muros, 1738 [61]

BEROEP	MEE	JON	LEER	KNE + HAND*	TOT	%
Kleermakers	83	30	56	72	241	25,6
Schoenmakers	35	1	48	55	139	14,8
Blauwververs	32	11	9	84	136	14,5
Broodbakkers	44	6	4	4	58	6,2
Linnenwevers	31	6	4	4	45	4,8
Metselaars	9	1	3	28	41	4,4
Brouwers	6	0	0	31	37	3,9
Timmerlieden	8	5	2	12	27	2,9
Kuipers	16	0	3	6	25	2,7
Oude schoenmakers	15	4	1	4	24	2,6
Schrijnwerkers	8	0	7	8	23	2,4
Vleeshouders	18	0	1	0	19	2
Slotenmakers	6	4	3	4	17	1,8
Huidenvetters	4	0	3	9	16	1,7
Wannenmakers	6	0	0	6	12	1,3
Zeeldraaiers	6	2	0	3	11	1,2
Klompenmakers	6	0	1	4	11	1,2
Dakdekkers	3	1	0	6	10	1,1
Stoelendraaiers	5	0	1	3	9	0,9
Paardensmeden	3	0	0	5	8	0,9
Zilversmeden	4	0	1	2	7	0,7
Kasseileggers	2	0	0	4	6	0,6
Wagenmakers	3	0	0	2	5	0,5
Tinnegieters	3	1	0	0	4	0,4
Ketelaars	3	1	0	0	4	0,4
Glazenmakers	2	0	0	0	2	0,2
Zadelmakers	2	0	0	0	2	0,2
Blikslagers	1	0	0	0	1	0,1
	364	73	147	356	940	100

(*) mee = meesters, jon = jongens, leer = leerlingen, kne + hand = knechten + handwerkers, tot = totaal

[61] SAA, LVA, nr. 1683.

De Aalsterse ambachten verschaften anno 1738 aan 940 mensen werk. Op een stedelijke bevolking van ca. 8500 eenheden, waarbij we 55 % actieven veronderstellen [62] (4675 personen), betekent dit dat zowat 20 % van de actieve stedelijke bevolking in de ambachtelijke sector tewerkgesteld was. We herinneren eraan dat de winkeliers hier buiten beschouwing bleven. Dit cijfer lijkt ons realistisch. K. Van Honacker deed dezelfde berekening voor de Brusselse ambachten en kwam uit op 22 à 24 %.

De aantallen van de bakkers, kleermakers en blauwververs liggen relatief hoog in Aalst. In zijn studie over de Brugse beroepsstructuur in de 18de eeuw geeft J. Denolf in 1748, 127 kleermakers, 49 bakkers en 28 blauwververs [63]. Rekening houdend met het feit dat de Brugse bevolking ruim het drievoud bedroeg van de Aalsterse bevolking (ca. 27 000 tegenover 8500), kunnen we gerust veronderstellen dat deze sectoren in ambachtelijke kringen op een grote belangstelling konden rekenen in Aalst.

Wanneer we de lijst van Aalst afzetten tegenover de lijst van heel het Land van Aalst, kunnen we nagaan of we al dan niet kunnen spreken van een ambachtelijke concentratie in Aalst. We kunnen ons afvragen in welke mate de ambachten op regionaal vlak het laken naar zich toetrokken in het Land van Aalst. We berekenden het percentage voor de meesters, leerjongens en knechten van achtereenvolgens de kleermakers, de blauwververs en de bakkers.

[62] Het percentage van de actieven is enerzijds gestoeld op gegevens uit de berekening van K. Van Honacker die voor Brussel in 1738 een cijfer van 55 % aanvaardde en anderzijds op de telling uit het jaar IV voor Aalst waar de actieven 59,35 % bedroegen. Dit cijfer ligt overigens in de lijn van andere Oost-Vlaamse steden: Ninove 62,6 %, Oudenaarde 61,1 %, Deinze 60,1 %, Geraardsbergen 61,4 %, Lokeren 60,6 %, Eeklo 60,4 %, Dendermonde 62,3 %, Ronse 56,6 % en Sint-Niklaas 60,7 %. Hoewel de cijfers niet onmiddellijk projecteerbaar zijn naar Aalst anno 1738, boden ze toch enig houvast. K. VAN HONACKER, De politieke cultuur van de Brusselse ambachten in de achttiende eeuw: conservatisme, corporatisme of opportunisme?, in: C. LIS en H. SOLY (eds.), Werken volgens de regels. Ambachten in Vlaanderen en Brabant, 1500-1800, Brussel, 1994, pp. 184-185, J. DE BELDER, L. JASPERS, C. STEVENS en C. VANDENBROEKE, (eds.) Arbeid en tewerkstelling in Oost-Vlaanderen op het einde van het Ancien Regime. Een socio-professionele en demografische analyse, Werkdocumenten 5, p. 1211 en L. JASPERS en C. STEVENS, Arbeid en tewerkstelling op het einde van het Ancien Régime. Een socio-professionele en demografische analyse, in: Kultureel Jaarboek Oost-Vlaanderen, Bijdragen Nieuwe Reeks, 23 (1985), pp. 60-61.

[63] J. DENOLF, Socio-professionele structuren binnen de Brugse samenleving rond het midden van de achttiende eeuw, in: J. DE BELDER, W. PREVENIER en C. VANDENBROEKE (eds.), Sociale mobiliteit en sociale structuren in Vlaanderen en Brabant van de late Middeleeuwen tot de 20e eeuw, in: Studia Historia Gandensia, 257 (1983), pp. 83-84.

Tabel 3 – Concentratie van de Aalsterse ambachten binnen het Land van Aalst, 1738

BEROEP	M LvA	M A	%	J LvA	J A	L LvA	L A	%	K LvA	K A	%	Tot. LvA	Tot. A(*)	%
Kleermakers	376	83	22,1	30	30	123	56	45,5	163	72	44,2	692	241	34,8
Blauwververs	48	32	66,7	11	11	11	9	81,8	91	84	92,3	161	136	84,5
Bakkers	81	44	54,3	6	6	10	4	40	11	4	36,4	108	58	53,7
Totaal	505	159	31,5	47	47	144	69	48	265	160	60,4	961	435	45,3

(*) M=meester, J=jongen, L=leerling, K=knecht, A=Aalst, LvA=Land van Aalst

Uit tabel 3 blijkt dat de blauwververs een typisch Aalsters ambacht waren. Over heel het Land van Aalst was deze sector voor 84,5 % geconcentreerd in Aalst. Verder mag de helft van de totale corporatieve broodproductie in de kasselrij voor 53,7 % op naam van de Aalsterse bakkers geschreven worden, terwijl dan weer ruim 1 op 3 kleermakers hun stiel in Aalst beoefenden. We zullen in een later artikel zien dat de geografische spreiding van het ambacht in correlatie kan gebracht worden met het sociaal statuut van een ambachtslid. Dit heeft op zijn beurt repercussies op de definiëring van een ambacht als zijnde open dan wel gesloten.

Aalst legde duidelijk een belangrijk gewicht in de schaal van de globale ambachtelijke productie. We kunnen deze resultaten meer gestalte geven door het stedelijk aandeel in de corporatieve organisatie af te zetten tegenover het platteland. We gaan ervan uit dat in het Land van Aalst in de 18de eeuw Aalst en Geraardsbergen zowat de dominerende steden waren. Semi-stedelijke regio's als Zottegem en Ronse telden we bij het platteland. Dit kan een lichte overschatting betekenen van het plattelandsgedeelte. Toch kan dit niet opwegen tegen de grote 2 stedelijke blokken Aalst en Geraardsbergen. We namen enkele steekproeven in de tellingen van Zottegem en Ronse en constateerden dat de verschuivingen miniem waren [64].

In de eerste kolom groepeerden we de meesters, in de tweede het personeel (leerlingen + knechten + handwerkers) en in de derde kolom alle ambachtslui werkzaam in de sector (meesters + personeel). Elke kolom deelden we nog eens geografisch op in respectievelijk Land van Aalst, Aalst, Geraardsbergen en het Land van Aalst verminderd met Aalst en Geraardsbergen. Op die manier bekomen we een cijfer dat ons een indruk geeft over het belang van elke sector op het platteland. Tabel 4 is dus een integratie van 3 lijsten uit

[64] Impressie van de telling voor Ronse: 320 linnenwevers, 29 schoenmakers, 24 kleermakers, 8 smeden, 4 hoedenmakers, 4 kuipers ... (SAA, LVA, nr. 1746). Impressie van de telling voor Zottegem: 23 schoenmakers, 11 bakkers, 9 kleermakers, 7 brouwers, ... (SAA, LVA, nr. 1772).

1738. Het totaalpercentage rangschikten we in dalende volgorde van belangrijkheid in het platteland.

Tabel 4 – Concentratie van de ambachten op het platteland, 1738 [65]

	MEESTERS					PERSONEEL						
BEROEP	LvA	Aalst	Ger	LvA -A-G	%	LvA	Aalst	Ger	LvA -A-G	%	Totaal	%
Tinnegieters	6	3	3	0	0	1	1	1	?	?	?	?
Schepenmakers	100	0	0	100	100	12	0	0	12	100	112	100
Zagers	37	0	0	37	100	17	0	0	17	100	54	100
Tapijtwerkers	37	0	0	37	100	225	0	0	225	100	262	100
Linnenwevers	4850	31	34	4785	98,7	2213	14	3	2196	99,2	6981	98,8
Camslagers	27	0	1	26	96,3	16	0	0	16	100	42	97,7
Klompenmakers	124	6	0	118	95,2	68	5	0	63	92,7	181	94,3
Wagenmakers	75	3	3	69	92	44	2	0	42	95,5	111	93,3
Timmerlieden	201	8	5	188	93,5	96	19	5	72	75	260	87,5
Stoeldraaiers	41	5	3	33	80,5	13	4	0	9	69,2	42	77,8
Pottenbakkers	10	0	3	7	70	10	0	2	8	80	15	75
Smeden	130	9	18	103	79,2	100	16	15	69	69	172	74,8
Kaarsenmakers	14	0	5	9	64,3	1	0	0	1	100	10	66,7
Schoenmakers	230	35	11	184	80	274	104	20	150	54,7	334	66,3
Kuipers	98	16	16	66	67,3	35	9	8	18	51,4	84	63,2
Ketelaars	14	3	3	8	57,1	7	1	2	4	57,1	12	57,1
Kleermakers	376	83	48	245	65,2	316	158	44	114	36,1	359	51,9
Zadelmakers	11	2	4	5	45,5	3	0	1	2	66,7	7	50
Vleeshouders	53	18	10	25	47,2	7	1	3	3	42,9	28	46,7
Huidenvetters	10	4	0	6	60	20	12	0	8	40	14	46,7
Schoenlappers	67	15	17	35	52,2	25	9	12	4	16	39	42,4
Zeeldraaiers	12	6	0	6	50	6	5	0	1	16,7	7	38,9
Peltiers	13	0	7	6	46,2	7	0	6	1	14,3	7	35
Metselaars	41	9	4	28	68,3	54	32	17	5	9,3	33	34,7
Brouwers	62	6	18	38	61,3	73	31	36	6	8,2	44	32,6
Hoedenmakers	11	0	6	5	45,5	5	0	5	0	0	5	31,3
Wannenmakers	9	6	0	3	33,3	7	6	0	1	14,3	4	25
Mandenmakers	17	0	12	5	29,4	11	0	9	2	18,2	7	25
Schrijnwerkers	25	8	10	7	28	25	15	7	3	12	10	20
Bakkers	81	44	23	14	17,3	27	14	8	5	18,5	19	17,6
Dakdekkers	11	3	4	4	36,4	12	7	5	0	0	4	17,4
Glasmakers	7	2	4	1	14,3	0	0	0	0	0	1	14,3
Blauwververs	48	32	10	6	12,5	113	104	2	7	6,2	13	8,1
Zilversmeden	7	4	2	1	14,3	6	3	3	0	0	1	7,7
Tabakspinners	49	0	46	3	6,1	145	0	137	8	5,5	11	5,7
Blikslagers	2	1	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0
Kasseileggers	3	2	1	0	0	5	4	1	0	0	0	0
	6909	364	332	6213	89,9	4000	576	353	3072	76,8	9285	85,1

Een uitgesproken beroepsdiversiteit laat zich aflezen uit deze nogal cijfermatig overladen tabel 4. In feite is voor ons enkel de laatste kolom van belang. De percentages moeten evenwel voorzichtig geïnterpreteerd worden. In eerste instantie zou men overhaast kunnen concluderen dat, afgaande op de laatste kolom, het ambachtswezen voor ca. 85 % een ruraal fenomeen zou zijn. Enige nuancering dringt zich op. De corporaties liggen geografisch verspreid in het Land van Aalst, daar bestaat geen twijfel over. Het hoge percentage van het landelijk aandeel wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door het exuberant hoog aantal linnenwevers. De zelfstandige linnenwevers vormen maar liefst 70 % (4850 op 6909) van het totaal aantal ambachtsmeesters in het Land van Aalst! Deze vaststelling onderstreept eens te meer het belang van deze sector op het Vlaamse platteland en knoopt aan bij het omstreden debat omtrent de proto-industrie (huisnijverheid) waarmee vooral C. Vandenbroeke zich ingelaten heeft [66]. De Vlaamse landbouwer wist in de 18de eeuw zijn inkomen aanzienlijk op te drijven door er navenant ook grotere arbeidsinspanningen voor te leveren. Een "flandrien" was in feite enkel in de zomer landbouwer, terwijl hij zich in de winter ontpopte tot een fervent linnenwever en spinner. Het spreekt voor zich dat dankzij dit dubbel arbeidscircuit een lucratieve huisnijverheid geïntensifieerd werd, of zoals dit citaat het kernachtig verwoordt: *De là il paraît, que la proparité (sic) de l'agriculture flamand ne vient pas seulement de son talent et de ses soins pour l'economie rurale, mais aussi de sa sobriété et des abitudes (sic) economiques de sa famille* ... [67]. Ook het rurale karakter van de smeden hoeft niet te verwonderen. We merkten op dat de paardensmeden (of hoefsmeden) hieronder begrepen waren. Uiteraard moet dit gezien worden in functie

[65] SAA, LVA, nrs. 1681, 1683 en 1705. (Land van Aalst, Aalst en Geraardsbergen). In de bijlagen namen we de lijsten van het Land van Aalst en Geraardsbergen nog eens afzonderlijk op. Enkele praktische problemen bij de juxtapositie van de lijsten: 1) In het Land van Aalst troffen we de benaming smeden aan, terwijl we in Geraardsbergen de aparte branches paardensmeden en slotenmakers vonden. Deze subgroepen brachten we onder bij de ruimere groep van smeden. 2) Een analoog probleem deed zich voor bij de brouwers en de brandewijnstekers. 3) In Geraardsbergen vonden we ook de zgn. "spellewerck garen", een nijverheid die we evenwel nergens konden onderbrengen. Ook de strodekkers konden we nergens thuisbrengen alsook de vettewariërs, d.w.z. voor deze sectoren konden we geen equivalent vinden om af te zetten tegen het Land van Aalst

[66] Voor een overzicht van het debat raadplege men o.a. C. VANDENBROEKE, Sociale en konjunkturele facetten van de linnennijverheid in Vlaanderen (late 14e-midden 19e eeuw), in: Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe Reeks, 33 (1979), pp. 117-174, C. VANDENBROEKE, De proto-industriële en industriële ontwikkeling van Vlaanderen binnen het kader van de internationale historiografie, in: Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis, 63 (1985), pp. 310-323 en F. MENDELS, Des industries rurales à la protoindustrialisation: historique d'un changement de perspective, in: Annales. Economies. Sociétés. Civilisations, 39 (1984), pp. 977-1008. Specifiek voor Aalst zie P. D'HAESELEER, Proto-industrialisering ..., 253 p.

[67] Citaat opgenomen in H. VAN ISTERDAEL, Landbouwstructuren in het Land van Aalst, (17de-18de eeuw), in: Het Land van Aalst, 40 (1988), p. 306.

van de regionale behoeften. Het is nogal logisch dat de nood aan paardensmeden op het platteland hoger was dan in de steden, net zoals het evident is dat we op het platteland geen enkele kasseilegger aantreffen. De bouwvakambachten, waaronder de metselaars, de dakdekkers en de schrijnwerkers zijn – zoals te verwachten – dan weer typisch stedelijk. Het hoger landelijk percentage van de timmerlieden – 93 % van de meesters zouden op het platteland gevestigd zijn – wekt enigszins verwondering. Dit kan eventueel in verband gebracht worden met de 100 meester-schepenmakers die integraal op het platteland werkzaam waren. Merk ook het hoger aantal schoenmakers (230 meesters) op tegenover het lager aantal klompenmakers (124 meesters) en dit reeds in 1738. Afgaande op de werkkrachten die voorhanden waren, waren blijkbaar de meer comfortabele schoenen meer in trek dan de traditionele klompen, hoewel we niet weten of het schoenmaken hoger dan wel lager arbeidsintensief was dan het klompenmaken. Het lijkt o.i. vooral een modegebonden fenomeen.
Door de aanwezigheid van de linnenwevers geeft tabel 4 een vertekend beeld van de realiteit. Om de oververtegenwoordiging van het platteland (85,1 %) tegen te gaan, filterden we de linnenwevers uit de tabel, om op die manier een genuanceerd zicht te krijgen op de verhouding stad – platteland.

Tabel 5 – Totaal aantal meesters tewerkgesteld in de stad en op het platteland (zonder de linnenwevers)

LvA	Stad	Platteland	%
2059	631	1428	69,4

We zien zwart op wit bevestigd dat op het platteland ruim het dubbel aantal ambachtsmeesters gevestigd was dan in de stad. Ook zonder de linnenwevers ligt het overwicht nog steeds op het platteland. De stelling dat ambachtswezen een louter stedelijk fenomeen is, wordt bij deze ontkracht. Hiermee leunen we sterk aan bij de recentere sociaal-economische geschiedschrijving. De rol van het platteland werd al vaak onderschat en overschaduwd door een vaag omschreven en pejoratieve benadering. Steeds meer zijn er aanwijzingen dat de betekenis van het platteland – ook in de artisanale bedrijvigheid – beduidend groter was dan totnogtoe werd aangenomen. De telling werpt een scherp licht op de onverbiddelijke concurrentie tussen de steden en het platteland. De antwoorden op het onderzoek van 1738 wijzen ook op een malaise die zich sedert enkele decennia meester had gemaakt van de ambachten en de handel. J.-

J. Heirwegh schrijft in dit verband heel pertinent: *De bewustwording van deze tegenstelling neemt aanzienlijke afmetingen aan in periodes van crisis of verval van de algemene economie. In 1738-1740 is er niet één dorp, niet één stad die de verarming, het verval en de ellende niet betreurt. De steden maken gebruik van het industrieel onderzoek om de nadruk te leggen op bepaalde niet-agrarische activiteiten op het platteland* [68]. De bilaterale relatie tussen stad en platteland – al dan niet concurrentieel – komt hier sterk tot uiting.

Hoe komen nu de bakkers, kleermakers en blauwververs naar voren? We constateren een verschillende graad van concentratie. De bakkers (17 %) en nog in hogere mate de blauwververs (8 %) waren typisch stedelijke ambachten. Dit lag in de lijn van de verwachtingen. Blauwververij was een puur stedelijk fenomeen. De kleermakers zou men als semi-stedelijk kunnen boekstaven (52 %). Blijkbaar was het platteland in het Land van Aalst nog relatief zelfvoorzienend als het op het fabriceren van confectie aankwam. Dit ondersteunt het feit dat de textielnijverheid enorm verspreid is. Kleermakers treffen we zowel in de steden als op het platteland aan, terwijl blauwververs zo goed als uitsluitend in de stad Aalst geconcentreerd waren.

We gingen ervan uit dat Aalst en Geraardsbergen de dominante steden waren in het Land van Aalst. Wanneer we nu enkele gegevens aan elkaar koppelen, kunnen we de evolutie bepalen van de impact van de bakkers en de kleermakers. Naar analogie met de telling uit het jaar IV [69], konden we ook in 1738 het aantal bakkers en kleermakers per 1000 inwoners bepalen in 1738 en dit voor Aalst, Geraardsbergen en het platteland. Een juxtapositie van beide tellingen laat ons toe een beeld te krijgen van het evolutief verloop.

Voor een goede verstandhouding verwijzen we voor de demografische gegevens naar het werk van J. De Brouwer. Tussen 1736 en 1745 gaf hij voor heel het Land van Aalst een inwonersaantal op van 127 500. Voor 1738 aanvaarden we een cijfer in de orde van 125 000 inwoners. Voor Aalst *extra muros* (i.e. de praterijen erbij geteld) namen we 9500 inwoners en voor Geraardsbergen 5500 inwoners [70]. Aldus kwamen we voor de steden op 15 000 inwoners en voor het platteland op 110 000.

[68] s.n., Oostenrijks België. 1713-1794. De Zuidelijke Nederlanden onder de Oostenrijkse Habsburgers, Brussel (Gemeentekrediet), 1987, p. 92.

[69] De gegevens voor 1795 haalden we uit L. JASPERS en C. STEVENS, Arbeid en tewerkstelling ..., pp. 106-107.

[70] Aalst: 8500 inwoners + praterij Nieuwerkerken 1000 inwoners. J. DE BROUWER, Demografische evolutie van het Land van Aalst 1570-1800, in: Historische uitgaven, reeks in-8°, 18 (1968), passim.

Tabel 6 – Bakkers, kleermakers en blauwververs omstreeks 1738 en 1795 op het platteland en de steden Aalst en Geraardsbergen: aantal per 1000 inwoners

	1738			1795		
	Platteland	Aalst	Geraards.	Platteland	Aalst	Geraards.
Bakkers	0,1	4,6	4,2	0,6	3,4	5,5
Kleermakers	2,2	8,7	8,7	3,3	5,6	16,3
Blauwververs	0,1	3,4	1,8	–	–	–

Waar Geraardsbergen anno 1738 naar voren komt als het kleine broertje van Aalst, zien we in 1795 dat Geraardsbergen duidelijk het voortouw neemt. Zowel het aantal bakkers als kleermakers per 1000 inwoners in Aalst daalt lichtjes over een tijdspanne van een halve eeuw. Deze daling wordt gecompenseerd door Geraardsbergen waar een duidelijke stijgende trend waar te nemen is. Vooral de Geraardsbergse kleermakers boeken terreinwinst. Het aantal kleermakers per 1000 inwoners is er zelfs op een halve eeuw zo goed als verdubbeld. Ook op het platteland zien we een lichte stijging van beide sectoren op het einde van de 18de eeuw. Voor de blauwververs waren er in 1795 geen onmiddellijke cijfers voorhanden [71].

Tenslotte liet de telling toe een beeld te schetsen van de gemiddelde bedrijfsgrootte. We namen de volledige arbeidsinput in beschouwing, dus zowel meesters, jongens en knechten als leerjongens en handwerkers.

[71] Wel vonden we de benaming "verver van textiel" terug, maar om praktische redenen lieten we ze hier buiten beschouwing. In een later artikel komen we hierop terug wanneer we het hebben over evolutie in de long run.

Tabel 7 – Gemiddelde bedrijfsgrootte (*) in Aalst in 1738

Brouwers	5,2	Wannenmakers	1
Metselaars	3,6	Glazenmakers	1
Blauwververs	3,3	Zadelmakers	1
Schoenmakers	3	Blikslagers	1
Huidenvetters	3	Zeeldraaiers	0,8
Timmerlieden	2,4	Klompenmakers	0,8
Dakdekkers	2,3	Stoeldraaiers	0,8
Kasseileggers	2	Zilversmeden	0,8
Kleermakers	1,9	Wagenmakers	0,7
Schrijnwerkers	1,9	Kuipers	0,6
Slotenmakers	1,8	Oude schoenmakers	0,6
Paardensmeden	1,7	Linnenwevers	0,5
Tingieters	1,7	Broodbakkers	0,3
Ketelaars	1,7	Vleeshouders	0,1

(*) De bedrijfsgrootte berekenden we op basis van de formule:

$$\frac{\text{aantal jongens + aantal leerlingen + aantal knechten}}{\text{aantal meesters}}$$

De laatste plaats van de vleeshouders is niet vreemd. Dit ambacht was van oudsher streng oligarchisch georganiseerd, waarbij de generatiecontinuïteit van groot belang was. De stiel ging rechtstreeks over van vader op zoon. Ook al was men uit het goede hout gesneden, als niet-meesterszoon was de kans op werkgelegenheid in dit ambacht quasi nihil. Ook bij de Aalsterse zilversmeden speelde de erfelijkheid een grote rol, zoals afdoende is aangetoond door J. Dauwe [72]. Het lage cijfer bij de linnenwevers heeft te maken met het feit dat deze nijverheid vooral op het platteland werd beoefend. Blijkbaar had een Aalsterse brouwer gemiddeld het meeste personeel in dienst. Hier speelt o.i. het productieproces een decisieve rol. Het arbeidsintensieve karakter van het brouwproces leent zich niet meteen tot het opstarten van éénmansbedrijven. Vandaar de nood aan een ruimer personeelsbestand. Wat de kleermakers betreft, is de bedrijfsgrootte van 1,9 personeelsleden per meester eens te meer vergelijkbaar met andere steden. Te Gent, Antwerpen en Brugge gaven kleermakerbedrijfjes met 1 à 3 knechten de toon aan. Er is zelfs een tendens tot inkrimping. Ook internationaal zien we eenzelfde trend. Zowel in het 18de-eeuwse Parijs met een cijfer van 1,7 als in Lyon met 400 à 500 knechten op 443 kleermakers liggen de cijfers in dezelfde lijn [73]. Ook het cijfer van de blauwververs lijkt ons rea-

[72] J. DAUWE, Ambachtserfelijkheid ..., pp. 294-300.
[73] H. DECEULAER, Pluriforme ..., pp. 187-190 en p. 200.

listisch. P. Stabel stelde voor Oudenaarde vast dat de bedrijfsstructuur in de nieuwe export-industrieën in de 16de eeuw heel wat losser waren dan in de Middeleeuwen. Zo had een werkgever in de tapijtweefnijverheid ca. 29 mensen in dienst. Ook de lakennijverheid was dezelfde weg ingeslagen, waarbij wevers of vollers-ondernemers gemiddeld 25 tot 30 mensen tewerkstelden. Enkel de veredelingsnijverheden, zoals de blauwververs leken nog volgens een klassiek patroon van 3 werknemers te werken [74]. Met een bedrijfsgrootte van 3,3 strookt dit met de 18de-eeuwse Aalsterse blauwververs, die overigens opklimmen tot traditionele lakennijverheid. Dit heeft ongetwijfeld te maken met de strenge arbeidsvoorschriften (o.a. *numerus clausus*) die we terugvinden in de ambachtsstatuten, die de hoge kwaliteit van het eindproduct moeten garanderen. Betreffende de bedrijfsgrootte van de bakkers kwamen we in Aalst op 0,3. Ogenschijnlijk extreem laag, maar toch lijkt dit eveneens een algemeen verschijnsel te zijn. In de eerste helft van de 18de eeuw had een Parijse bakkerij een gemiddelde grootte van 1,5 leden, terwijl dit in de tweede helft van de 18de eeuw lichtjes opgetrokken werd tot 2,4. In het 18de-eeuwse Londen werkte een bakker gemiddeld met 3 à 4 knechten en 1 leerling [75].

We haalden terloops ook reeds het fenomeen onderaanneming en uitbesteding aan bij de oudkleerkopers en de kousenmakers. Dit systeem was vooral gericht tegen het ambachtelijk keurslijf. Dankzij onderaanneming kon men de beperkingen inzake de bedrijfsgrootte omzeilen. Deze restricties werden ook van buitenaf ondermijnd door kooplieden-ondernemers die op grote schaal het *Verlagssystem* (of *putting out* systeem) toepasten. Omwille van het feit dat het bronnenmateriaal ons hier niet over inlicht, vallen deze aspecten in feite buiten ons onderzoekskader [76]. Ongetwijfeld zette een kapitalistische bedrijfsconcentratie de kleine ambachtsman in de kou. Daardoor evolueerden sommigen tot werknemers in dienst van rijke collega's die hiërarchisch dezelfde rang bekleedden.

De cijfers spreken boekdelen. Laat duidelijk zijn, dat in Aalst

[74] P. STABEL, De kleine stad in Vlaanderen: bevolkingsdynamiek en economische functies van de kleine en secundaire stedelijke centra in het Gentse kwartier (14de – 16de eeuw), in: Verhandelingen van de Koninklijke academie van Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, klasse der letteren, 57 (1995), nr. 156, p. 204 en P. STABEL, Ambachten en textielondernemers in kleine Vlaamse steden tijdens de overgang van Middeleeuwen naar Nieuwe Tijd, in: C. LIS en H. SOLY (eds.), Werelden van verschil. Ambachtsgilden in de Lage Landen, Brussel, 1997, p. 84.

[75] S. L. KAPLAN en P. E. DAUZAT, Le meilleur pain du monde: les boulangers de Paris au XVIIIe siècle, Parijs, 1996, pp. 253-254.

[76] Voor een overzicht van de alomtegenwoordigheid van onderaanneming binnen ambachtelijke productieprocessen, zie o.a. C. LIS en H. SOLY, Corporatisme, onderaanneming en loonarbeid. Flexibilisering en deregulering van de arbeidsmarkt in Westeuropese steden (veertiende-achttiende eeuw), in: Tijdschrift voor sociale geschiedenis, 20 (1994), pp. 365-390.

bij de bakkers en de kleermakers (lokale nijverheden in de verzorgende sector) en de blauwververs (de uitzondering op de regel: op de export gericht, doch met een kleine bedrijfsomvang) het kleinbedrijf overheersend was. Vaak waren het eenvoudige éénmansbedrijven, te vergelijken met de huidige KMO's.

Enkele denkpistes ... tot besluit

Het kwantificeren van de telling uit 1738 reikte ons belangrijke indicaties aan. Zo menen we te mogen stellen dat de begrippen stad en platteland niet mogen beschouwd worden als geïsoleerde fenomenen in de complexiteit van de sociale conflicten tijdens het Ancien Régime. Stad en platteland waren niet het equivalent van elite versus plebs, een bipolair model dat in de geschiedschrijving vaak onterecht hoog in het vaandel gedragen werd. Er bestond veeleer een bilaterale relatie tussen stad en platteland. We stellen immers vast dat in de 18de eeuw een aanzienlijk deel van de ambachtelijke productie in het Land van Aalst op naam van het platteland geschreven werd. We kunnen hier gewag maken van een projectie van stedelijke structuren – het ambachtswezen, op zich een stedelijk fenomeen – op het platteland.

Verder zagen we dat ambachten geen overdreven werkverschaffende instellingen waren. Ongeveer 1 op 5 van de actieve 18de-eeuwse Aalsterse bevolking was tewerkgesteld in een ambachtelijke sector.

Uit deze bijdrage onthouden we tenslotte ook dat de kleermakers, de bakkers, de blauwververs en de winkeliers in het 18de-eeuwse Aalst zonder meer de toonaangevende ambachten waren, met een duidelijke overheersing van het kleinbedrijf. Aalst was omgeven door een aura van kleinschaligheid. We denken dan ook dat de besproken nijverheidstakken in de 18de eeuw buiten de invloedssfeer van het commerciële kapitalisme vielen. De productie vond plaats in kleine ateliers, waarbij we veronderstellen dat de meester, al of niet omringd door een gering aantal personeelsleden, een persoonlijke band met zijn klanten onderhield. Kleinschaligheid gaat doorgaans hand in hand met een strenge productcontrole, hetgeen beantwoordt aan de kwalitatieve eisen van de klant. Het valt te betreuren dat we geen informatie inzake de bedrijfsgrootte hebben voor de tweede helft van de 18de eeuw. Omtrent de evolutie van de bedrijfsomvang blijft het zodoende altijd een beetje speculeren. Toch kunnen we stellen dat een grootstad over meer economische troeven beschikt om aan schaalvergroting te doen, waardoor handelskapitalisme ook sneller ingang kan vinden. In een secundaire stad heerst er doorgaans een

kleinere concurrentiesfeer. We voelen dan ook aan dat ambachtsmeesters onderling op een gelijke leest geschoeid werden. Bewijzen van onderaanneming hebben we niet. Hoe het ook zij, het mag duidelijk zijn dat een kleine stad een eigen dynamiek wist te ontwikkelen.

S. De Schryver
Dreef 56
9400 Ninove

BIJLAGEN

1: Statuten van de Aalsterse blauwververs en garentwijnders uit 1704 (SAA, AOK, nr. 716 f° 1 – f° 26)

Op het vertoogh ghedaen bij requeste vanden 12 feb(ruari) 1704 bij eenighe insetene deser stede en opsetene van het schependom der selve stede hun generende met blauwverven ende garen te twijnen dat sij t'lande soude ghetrouwe gheconveniert ende met een gecommen sijn om den voors(eide) stijl van blauwverver ende twijnen van garen op eene goede maniere te doen floreren daer van te laeten formeren een vrij ambacht ofte neiringhe hem bestreckende binnen dese stede ende de schependommen van diere hebbende tot dien eynde laeten beworpen eenighe statuten omme bij het selve corpus als eene vaste ordonnan(tie) ende wet in toecommen(de) gheobserveert ende onderhouden te worden versouckende dat de selve statuten souden worden gevisiteert ende naer al dies bij forme van ordonnan(tie) politique ende vaste weth gepubliceert, soo ist dat heer ende weth geneghen sijnde ter meeste proffijte vande selve suppl(ianten) hebbende de voors(eide) statuten doen examineren corrigeren diminueren ende augmenteren naer exigentie van hemlieden versouck ende de jeghenwoordighe conjucture van tijde alvooren daerop oock ghehoort den breeden Raedt deser stede hebben goetgevonden ende geresolveert den stijl van blauwververije en het twijnen van gaeren te erigeren voor het toecommen(de) een vrij ambacht opde naervolgen(de) statuten.

Pointen ende art(ike)len op de welcke mijn ed(ele) heeren, burghem(ees)tre ende schepenen der stede van Aelst bij deliberatie van heer ende weth ende met advijse van ed(elen) en notabelen ter versoucke ende op d'oidmoedighe supplicatie van(de) persoonen bij de geannexeerde requeste ghedenomeert alle wesende insetene deser stad ende schependom ende gestileerde op de blauwververijen ende twijnderijen met datter aencleeft sullen believen de selve exercitie ende stijl van blauwverver ofte twijnen te formeren maecken ende creeren in een vrij ambacht ofte neiringhe soo binnen dese stadt als binnen t' schependom.

1

Inden eersten dat ed(elen) sullen ghedient sijn van te doen eene publicatie met het voorluyden vande ordinaire clocke ten stadt huyse daer bij bij (sic) te kennen ghevende dat de selve geneghen wesen(de) ter bede vande suppl(ianten) den voors(eide) stijl van blauwverven ende twijnen t'erigeren in een vrij ambacht ofte neiringhe ghel(ijck) sij doen mits desen.

2

Eerst wordt getermineert eenen termijn van twee maenden naer publicatie deser peremptoirement binnen welcke tijt alle persoonen willende in desen ambachte vrij worden sullen hun moeten connen kenbaer maecken en betaelt het recht daer toe staende aenden bouckhouder bij heer ende weth te denomineren.

3

Te weten elck de eene somme van neghen guldens tot het vinden vande oncosten clevende aen d'exercitie ende voorts ten behoeve van het ambacht ende aultaer die hun sal worden gheassigneert tonderhauden inde groote kerke van Ste Marten alhier.

4

Dat bij heer ende weth sal gestelt worden eenen deken, twee geswoornen ende eenen bouckhouder die jaerlicx sullen vernieuwt worden mette smalle wetten deser stadt.

5

Ende naer de voors(eide) twee maenden en sal niemant inde voors(eide) neiringhe worden geadmitteert ten sij voldaen hebbende al tgone naervolgende.

6

Te weten dat hij sal moeten doen de preuve als volght.

7

Daer sal moeten gheset worden eenen blauwcuype sonder looghe te gebruycken ter presentie vande gesworne.

8

Ende naer dat daer op elken vollen dagh binnen sonneschijn sal ghewerckt wesen sal bijde geswoorne ghevisiteert ende ghekeurt worden goet ofte quaet naer bevint vande saecke.

9

Vervolgens emmers inde selve weken sullen moeten geverst (sic) worden de naervolghende colleuren in gaeren roodt, seiluwe (waarschijnlijk geluwe) ende groen.

10

Ende naer visitatie mistgaeders examinat(ie) vande voorn(oemde) geswoorne het een ofte het ander t'sij int regard vande blauwcuype t'sij int gesagh vande voors(eide) colleuren afgewesen ofte voor quaet gekeurt wordende bij eenigh gebreck, faulte ofte misbruyck, soo sal de ghegeven preuve gehouden worden voor nul ende van onweirden.

11

Den diffaillant onverleth ende in sijn geheel blijvende van andermael ende van nieuws de selve preuve tintenteren alles t'sijne coste.

12

Wel verstaende dat niemand de selve preuve en sal moghen doen t'sijnen huyse ofte woonste maar wel ten huyse van eenen der gesworne ofte van imand der vrij supposten.

13

De preuve alsoo voltrocken en goet ghekeurt sijnde sal soodanigh het incommelinck moeten betaelen het vrijgelt mette rechten vande meesters ende knape hier naer gespecificeert ende t'eynde dies doen den gecostumeerden eedt van te wesen goet ende waerachtig Roomsch Catolicq te wesen goet ende getrauwe aen sijne Con(inclijke) Ma(jestij)t van Spaignien als grave van Aelst de wetten ende ordonna(ntie)n van dese ambacht te sullen onderhouden ende alles te doen dat een goet ende getrouw suppost schuldigh is te doene.

14

T'selve gedaen sal sijne naeme als vrij meester worden geannotteert inden bouck vande neiringhe met expressie van dagh ende date wanneer de selve begoorel(ijck) is gevrijt ende wat somme voor de rechten betaelt omme daer van bijden bouckhouder v(er)antwoort te worden in rekeninghe jaerlijcx voor ede(le)n over te gheven.

15

Alle jonghers (sic) en persoonen die hun sullen willen begheven onder eenen vrijen meester deser neiringhe ten eynde van te doen hunne leerjaeren sullen hemlieden voor sulcx doen inschrijven ten boucke van deser ambachte stede welcke inscriptie sal beginnen te loopen den tijt vande leerjaeren van welke inscriptie sij sullen betaelt de somme van twintigh stuyvers ten proffijte vanden aultaer alsvooren.

16

Ingelijck ook de knechten ende kinderen vande teghenwoordige blauwverwers gedurende de voors(eide) twee maenden hun niet aengegeven hebbende voor vrij meester met betaelinghe vande voorn(oemde) neghen guldens end sullen naer de selve twee maenden overstrecken sijnde niet anders moghen geandmitteert worden voor meesters ten sij de twee leerjaeren van nieuw voldaen hebbende bij eenen vrijen meester ende de preuve behoorelek volbracht mitsg(ade)rs de rechten betaelt naer hunne qualiteyt van meesters sone, inborelinge ende vremdelinge respectivel(ij)k.

17

De sonen vande vrij meesters willen(de) naer de voors(eide) twee maenden gevrijt worden in deser ambachte sullen moeten betaelen voor vrijgelt twee ponden grooten.

18

Ende boven t'voors(eide) vrijgelt sal noch moeten betaelt worden eenen somme van acht guldens te verdelen tusschen de voorn(oemde) vier geswornen elck tot vijfendertigh stuyvers ende de resterende twintigh stuyvers in proffijcte vanden knape van het ambacht die bij deselve gewoornen jaerlijcx sal gestelt worden ofte gecontinueert duncket hem goet.

19

Ende opde selve conditie sullen gereguleert worden de persoonen in huwelijck hebbende de dochter van eenen vrijen meester weder sij vremde sijn, weder inborelinghen mits consterende vande twee leerjaeren ende preuve hier vooren verhandelt.

20

De inborlinghen deser stadt ende schependom niet wesende sonen van vrij meesters deser neiringhe voldaen hebbende de leerjaeren ende preuve sullen moeten betaelen voor incommelinckgelt eene somme van vier ponden grooten boven de acht gul(den)s vande gezwoorne soo voorseyt is.

21

De vreemdelinghen niet ghetrauwt sijnde alsvooren met eene dochter van eenen vrijen meester ende alle de gone binnen dese stadt ende schependom niet geboren gelleert ende preuve gedaen hebben alsvooren sullen voor vrij geldt betaelen eene somme van acht ponden grooten boven de acht gul(den)s als hier boven den knape ... altijt sijne twintigh stuyvers uyt deselve.

22

De vrij meesters wed(uw)en sullen genieten vanden vrijdom deser neiringhe hunne weduwelijcken staet gedieren(de), ende commen t'hertrauwen met eenen onghevrijdden, emmers met eenen geenen vrijen meester in dit ambacht wesen(de) en sal d'exercitie vande neiringhe niet anders moghen continueren als naer dien den selven haeren man gevrijt sal wesen opden last ende conditie als de gone trouwende eenen vrije meesters dochter.

23

Ende om te vorcommen alle gheschillen die souden moghen reysen uit regard t'sij inborelinghen t'sij vremdelingen d'exercitie van dese neiringhe gedaen ende geleert hebben(de) den tijt van twee jaeren in andere vremde steden ende provincies mitsg(ade)rs alhier pretenderen(de) geadmitteert te worden als vrij meesters soo sal dies aengaende achtervolght worden trecht van hanse.

24

Dat is dat soo danighe persoenen alhier sonder leerjaeren ter preuve sullen worden ontfanghen bij soo verre sij quamen te doen blijcken bij wettel(ijke) certificatie vande stadt ofte plaetse daer bij moghen geleert hebben dat de persoonen gelijcke leerjaeren gedaen hebbende binnen dese stadt daer op oock tot preuve ende vrij meesters aldaer souden ontfanghen worden sulcx dat het recht mutuel ende reciprocq daer inne sal worden achtervolght.

25

Inden verstaende nochtans dat soodanige altijt sullen onderworpen sijn aan het doen vrij preuve ende betaelen het vrijgelt naer advenant van de conditie van sijn geborte plaetse ende descendentie.

26

Den eenen meester en sal den knecht ofte knechten vanden anderen meester niet moghen aftrecken ofte uytlocken doen ofte laeten uytlocken door hem ofte jmand anders directelijck ofte indirectelijck op ... van meerdere loon te betaelen als den eersten meester ofte anderssints op pene van bij soo danigh uytlockende meester te (ver)beuren eene boete van ses guldens ten proffijcte vanden ambacht.

27

Interdicerende alle vrij meesters soo danigh ingeschreven leerlinghen in meerdere nomber t'admitteren ende vrijen als eenen alleen gedurende de twee volle jaeren opde boete alsvooren.

28

Nochte en sal eenen vader meer kinderen onder hem moghen vrijen als een alleen binnen de twee leerjaeren vande selve ende boven t'selve t'kint geen andere leerlingen aenveerden binnen de selve twee jaeren behoudens dat sij meer sonen willende doen inschrijven de selve magh doen leeren bij andere vrij meesters.

29

Wel verstaende dat alle leerlinghen hunne leerjaeren moeten voldoen bij een ende den delve meester sonder binne de voorn(oemde) twee jaeren van den eene meester te gaen wercken bij den anderen ten waere bij consente ofte naer het overleijden vanden eerste meester, in welcke gevalle de leerjaeren sullen loopen ende continueren.

30

Ende mits dat d'exercitie van dit ambacht niet gevoeghelijck en wort geploghen ten sij oock exercerende den stijl van het twijnen van gaeren.

31

Soo en sal niemand binnen deser stadt steenweghen ende brantpaelen van diere vermoghen eenighe gaeren te twijnen nochte eenighe ghetwijnde gaerens ofte lijnwaeten te verwen ten sij dese ambacht behoorelijck gevrijt sijnde op de manire voorschreven op pene van te verbeuren eene boete van neghen guldens ende confiscatie vande ghetwijnde ofte geverftde gaerens ende leynwaeten mitsgaerders verbeurten vanden halam te verdeelen naer sijn Maj(jestijt)s placcaeten.

32

Verbiedende wel expresselijck aen alle meesters van deser ambacht eenighe blauwververijen ende twijnderijen te moghen houden buyten hunne woonhuyse ende bijvanck op pene van contrarie bevonden wordende te verbeuren eene boete van twelf guldens boven de verbeurte vanden halam gaerens ende leynwaeten in proffijcte alsvooren.

33

Permitterende nochtans alle vrij m(eeste)rs hunne respective lijnwaeten ende gaerens te moghen doen verwen ende tweynen bij andere vrij meesters van deser ambacht elck naer sijn goetduncken.

34

Sijnde wel expresselijck d'intentie van heer ende weth dat alle persoonen jeghenwoordigh doende de stijl van blauwverwen ende twijnen ofte t'een ofte t'ander in besonder soo binnen dese stede als brantpalen die gedurende de twee maenden naer de publicatie deser hun niet en sullen hebben gedeclareert voor vrij meesters ende de voors(eide) neghen guldens betaelt sullen gehouden sijn hunne winckels te sluyten blauwverven en twijnen te stacken tot dies dat sij van nieuwe hun sullen hebben doen inschrijven als leerlingen mitsgaeders bij eenen ende den selve meester twee achtervolghende leerjaeren ghedaen behoorelijcke preuve voltrocken en het vrij gelt met de voordere rechten betaelt op de maniere als hier vooren is gheseyt.

35

Wordende alle officieren deser stede geauthoriseert om alle de voors(eide) rechten, boeten, calaignie ende verbeurte bij parate executie texploicteren te innen ende uyt te wercken sonder dat daer jeghens jmand in oppositie sal ontfanghen worden ten sij alvooren namptierende de gemelde rechten ende boeten respectivelijck.

36

Ende om te vinden d'oncosten jaerlijcx clevende aen(de) goddelijcken dienst in het solemniseren vande jaermisse deser neiringhe in de groote kerke deser stede met het waschlicht ende andere ornamenten daer toe nodigh sullen alle supposten gehouden sijn jaerlijcx acht daeghen vooren hunne feestdagh te betaelen in handen vanden bouckhouder de somme van acht stuyvers ende sullen de diffailanten gepramt worden bij parate executie blijvende ter dispositie van heer ende weth de selve jaercosten te verminderen ofte vermeerderen naer d'exigentie vande saecke.

37

Eyndelinghe op dat dese neiringhe wel woords ghegouverneert ende dat het incommen van diere niet onmittighlijck en worde geguist door hoofdigheden, passien, capricen ende ongefondeerde opinien soo wort wel expresselijck verboden aen alle geswoornen eenighe processen te beginnen ende te vervolghen ten sij naer convocatie raeminghe ende resolutie van het pricipaelste deel der vrij supposten waer van ten beginne ende ten sij alvooren hebbende de voors(eide) litigieuse saecke raeminghe ende resolutie verthoont aen burgem(ees)tre ende schepenen deser stede ende daer over hebbende hun advies ende authorisatie vande saecke bij geschrifte sal moeten blijcken op pene dat de processen anderssints vervolght sullen loopen ter risque ende perijcle vande geswoorne in hunnen priveen naeme.

38

Reserverende heer ende weth thunnewaerts dese ordonnantien ende statuten t'auplieren interpreteren ende veranderen telckent als sij daer toe uyt causen sullen gemoveert worden ende declareren(de) de selven van met dese geenssints te willen altereren veranderen ofte prejudiceren aen eenighe statuten ofte ordonnantien van eenighe andere neiringe ofte ambachten.

Blijvende dese naer eerste publicatie altijt in vigeur sonder van dies te moeten gedaen worden eenighe herpublicatie.

Ghepubliceert ten pretecque present den heere stadt hauder ende eenighe schepenen desen xix meert toirconden als griffier ende was onderteeckent Pr. Van Waesberghen.

2: Statuten van de Aalsterse winkeliers uit 1735 (SAA, OAA, nr. 217) [77]

Statuten, voorgheboden ende ordonnantie politique de welcke heer ende weth der stede van Aelst, naer preallabel advijs van edel(en) ende notabelen sijn maeckende ende emanerende tot beter observatie ende directie vande St-Niclaes neeringhe binnen deser voorschreven stede van outs ghenaemt de vensterije, omme bij desen middel te visiteren alle over te commen processen ende gheschillen, de welcke de voors(eide) heer ende weth ghebieden wel ende expresselijcken mitsgaeders poinctelijcken te sullen moeten worden achtervolgt.

1

[77] De uitvoerige aanspreking beginnende met "Carel bij den Gratie Gods, coninck van Castillen, ..." lieten we achterwege, alsook de officiële uitleiding waarin deze statuten bekrachtigd worden. "... hebben de statuten, voorgheboden ende ordonnantie politicque hier bovengheschreven, gheaggreert, gheemologueert ende ghedecreteert ... in alle hunne pointen ende articulen ...".

Eerst ende alvooren dat naer oude ghewoonte jaerelicx bij heer ende weth sullen worden ghestelt vier gheswoorne, daer van de drije eerste sullen wesen ende ghenaempt worden de meesters ende den vierden bouckhouder ofte ontfanger vande middelen der selver neeringhe, de welcke sullen schuldigh sijn themlieden aencomste aen heer ende weth eedt te doen van dese statuten wel ende ghetrauwelijck te doen onderhauden ende voorts al het gone goede ende ghetrauwe meesters schuldigh sijn te doene.

2

Bovendien sullen heer ende weth stellen eenen cnaepe ofte dienaer naer het overlijden vande ieghenwoordighen die sal coontinueren soo langhe hij sijne functie behoorelijck ende sonder legitime clachten sal exerceren denwel(cke) de voorn(oemde) meesters oock in alle hunne affairen sal moeten assisteren ende dienstich wesen op den ouden loon van veerthien guldens acht stuyvers t'jaers, boven het recht in het bibeulle geldt, als hier naer staet ghespecificieert.

3

Aen welcken cnaepe volle gheloof sal ghegheven worden aengaende de rapporten ende relaesen die hij als gewoornen cnaepe sal commen te doen.

4

Sullen onder dese neeringhe sorteren alle lakensnijders ende vercoopers van sijde ende alle andere stoffen, mitsg(ade)rs de gone vercoopende sijde linten, goude ende silveren galonnen ende alle specien van passementen als oock garen ende sijde fabricquen.

5

Item alle de gone hun willende gheneiren met de vercoopen van eenighe cramerije ofte meirserije, hoe danigh die soude moghen wesen niet uytghenomen ofte ghereserveert.

6

Behoudens in het ghesagh van savoyaers die op maendaeghen ende saeterdaeghen hunnen cramerije ende meirserije liberlijck aen een ider sullen moghen vercoopen, maer anderssints niet, ten waere aen iemant van supposten deser neeringhe ofte ten vollen ghevrijt zijnde, ghelijck de selve supposten.

7

Voorts alle lijnwaetiers, blauwververs, ronsche tuynvercoopers ofte sacklaken, alle specien van doucken, rollen gaesen, catoenen ende alle andere gheweven materien, t'sij linten ofte anderssints mitsg(ade)rs alle het gone van sijde garen ofte saye ghefabricqueert wordende.

8

Ghereserveert de vremdelinghen commende binnen dese stede met eenighe soorten van lijnwaeten, doucken, gasen, rolleen (sic) ofte dierghelijcx die de selve vermoghen te vercoopen aen(de) voorn(oemde) supposten maer anderssints niet, tensij in dese neiringhe ten vollen ghevrijdt sijnde alsvooren.

9

Schuylende oock onder de selve neeringhe de gone hun gheneirende met te vercoopen specerijen ofte vettewaeren, t'sij boeter, caes, toeback, blom, saut, smaut, olie, azijn, mostaert ende dierghelijcke winckelwaeren ofte vensterijen soo in drooghe ende natte maete als in ghewichte.

10

Item alle cleermaeckers, caus ofte sockmaeckers, werckende op den coop in het versnijden van laken, stoffe, pije, frisade, carsije ende andere gheweven stoffen als oock op de gone vercoopende causen ende socken, soo ghebrijde als onghebrijde oock lijven ende desghelijcx.

11

Mede oock alle de gone willende vercoopen wasse ofte roete keerschen, flambeeuwen, fackels ofte torsen, honingh, seem ende dechelijcx.

12

Emmers al ende een ieghelijck willende binnen dese steden hem gheneiren met eenighe goederen te vercoopen bij den elle ofte ghewicht.

13

Vermoghende niemant de voorschr(even) waeren t'sij in deele ofte gheheele te vercoopen, ten sij commende in dese neeringhe, t'incommelincgeldt betaelende ende voorts de rechten hier naer ghespecifieert aleen hemlieden winckels te openen ofte de waeren te vente te stellen, ofte te presenteren op pene van verbeurte vande goederen ofte waeren alsoo te vente ghestelt, ofte ghepresenteert ende bovendies eene boete van thien Carolus guldens te verdeelen in drijen, een derde aende Maj(estij)t een derde aende aenbrengher ende het ander derde in proffijte vande neeringhe.

14

Elcken vremdelingh niet gheboren binnen dese stede, sal betaelen voor incommelinckgheldt derthich Carolus guldens tot onderhaut vanden autaer, als andere oncosten, de selve neiringhe concernerende, boven drij guldens twelf stuyvers voor de bibaillie aende meesters, daer uyt de cnaepe sal proffitteren tot twaelf stuyvers ende voorts de jaercosten tot ses stuyvers ieder jaere soo ende inder maniere ghelijck daer toe verplicht sijn te betaelen onder inghecommen van auts ghepleght.

15

Wel verstaende nochtans dat in dese vrijwordinghe sullen geconsidereert worden de vremdelinghen trouwende met eene dochter van eenen insetenen borgher deser stede, die sal ghestaen met te betaelen, t'hemlieden vrijwordingh tot de somme van 24tich guldens boven de rechten als vooren is gheseyt.

16

Ende de gone gheboren binnen dese stede soo voorseyt is sullen ghestaen met te betaelen voor incommelinck geldt het aut recht van ses guldens ende aen(de) meesters ende knaepe twee guldens veerthien stuyvers te verdeelen als vooren.

17

De welcke alsoo ghevrijt sijnde sullen oock moghen venten ende publicquelijck vercoopen alle specien ende fabricquen binnen dese stede te coope ghebracht wordende uyt vremde steden ende plaetsen ende alhier niet ghemaeckt wordende als lijnvlieghers, spoelen, spillen, pesen ende alle het gone dienstigh tot het spinnewiel mitg(ade)rs biercraenen, groote ende cleene haute lepels ende alle soorten van bobijnen.

18

Bovendien oock alle sorten van harinck soo drooghen als natten, mits betaelende de rechten in proffijte van dese stede daer op ghestelt, ende volcommende aende conditien dies aengaende ghestatueert ofte te statueren.

19

Aengaende de mindere commerschappen ofte minitrijten als van appellen, peiren, noten, vijghen, rosijnen, castaignien, krieken, kerssen ende alle andere fruyten, de gone sulcx alleenelijck sonder andere waeren hiervoren ghespecificeert, binnen dese stede willende coopen ende vercoopen, sullen insghelijcx aen dese neeringhe subject zijn ende voor incommelinckgeldt betaelen half recht, de vremde ende inborelinghen ghereguleert alsvooren ende halve jaercosten, behoudens het volle recht aende meesters als de gheheele ghevrijde.

20

Mits conditie nochtans dat het liber blijft aen een ider, t'sij van binnen ofte buyten dese stede ter merckt te bringhen ende te vercoopen alle soorten van vruchten ende fruyten van hun eyghen ghewasch sonder aen t'recht deser neeringhe onderworpen te sijn.

21

Wel verstaende dat niemandt t'sij op mercktdaeghen ofte anderssints en sal moghen binnen dese stadt t'saemen coopen ende wederom vercoopen eenighe soorten van vruchten ofte fruyten ten sij half ghevrijdt zijnde alsvooren, op boete van vijf guldens ende verbeurte van vande selve vruchten ende fruyten.

22

Sullende niet min ghestaen met ghelijkcke half recht, de gone willende te vente stellen ofte vercoopen claeversaet, lochtincksaet ende andere hoveniers saet.

23

Ghelijck oock de hoedemaeckers en seeldraeyers mitsg(ade)rs de gone vercoopende buspoeder ende schietlood als oock cleene ijsere nagelen tot latijsers incluis, sonder preiuditie van het recht van die van Ste. Eloy alle voor soo veele sijlieden geene andere van voorn(oemde) waeren dependent aen(de) vollen vrijdom en vercoopen.

24

Dies is ghepermitteert aen alle ten vollen ghevrijde te vercoopen alle de voorschreven waeren, vruchten ende fruyten, soo ten deele met particuliere specien, als int gheheele t'saemen sonder ten dien opsichte aende neeringhe iet voorder te moeten betaelen.

25

Nemaer de voornoemde half ghevrijde en sullen geene andere waeren moghen vercoopen ofte te vente stellen als de gone hier vooren aen half recht gheassujecteert, op pene van contrarie doende de voordere waeren te verbeuren ende boven dies de boete van thien guldens ten sij ten vollen ghevrijt sijnde, met het oplegghen van het resterende half recht soo aenden neiringhe als aende meesters ende de volle jaercosten de selve boeten te verdeelen als hier vooren.

26

Item en sullen de moderne nochte de toecommende dekens ende meesters der voorschreven neeringhe niet vermoghen aen te nemen ofte vrij maecken inde ghemelde neeringhe eenighe kinderen, ten sij alvooren hier bleke bij declaraetie ofte extraict uyt den doopbouck deser stede, dat de selve sijn hebbende den auderdom van vijfthien jaeren, op pene van nulliteyt ende radiatie van hunne naemen uyt den registre der voors(eide) neeringhe.

27

Sullende de eerste publicatie deser altijdt blijven in vigeur, sonder dies vernieuwinghe te moeten ghebeuren ende alle de voorschreven art(ice)len strictelijck worden gheobserveert, niet teghenstaende hier te vooren anderssints mochte wesen ghepractiqueert, alles tot herstellinghe, beter conservatie ende onderhaudt vande selve neeringhe, de wel(cke) anderssints ende bij ghebrecke van behoorelijcke statuten soude vernietight worden.

28

Consenterende dat tot laste vande contraventeurs ende tot inninghe vande voorschr(even) boeten ende verbeurten sal moghen gheprocedeert worden bij parate ex(erci)t(ie) uytterlijck tot namptissement ende sequestratie inclus, omme daer over sommierel(ijck) ende verbaelijck bij Burghem(ees)tre ... deser stede sonder figure van proces, recht ghedaen te worden soo in iustitie sal behooren.

3: De nijverheidstelling voor het Land van Aalst in 1738 (SAA, LVA, nr. 1681)

Beroep	Meesters	Jongens	Leerling.	Knechten	Totaal	%
Linnenwevers	4850	6	603	1604	7063	64,7
Kleermakers	376	30	123	163	692	6,3
Schoenmakers	230	1	122	151	504	4,6
Timmerlieden	201	5	22	69	297	2,7
Tapijtwerkers	37	0	0	225	262	2,4
Smeden	130	4	28	68	230	2,1
Tabakspinners	49	0	143	2	194	1,8
Klompenmakers	124	0	25	43	192	1,8
Blauwververs	48	11	11	91	161	1,5
Brouwers	62	0	5	68	135	1,2
Kuipers	98	0	15	20	133	1,2
Wagenmakers	75	0	8	36	119	1,1
Schepenmakers	100	0	3	9	112	1
Bakkers	81	6	10	11	108	1
Metselaars	41	1	6	47	95	0,9
Oude schoenmakers	67	4	2	19	92	0,8
Vleeshouders	53	0	2	5	60	0,6
Stoeldraaiers	41	0	6	7	54	0,5
Zagers	37	0	0	17	54	0,5
Schrijnwerkers	25	0	10	15	50	0,5
Camslagers	27	0	6	10	43	0,4
Huidenvetters	10	0	4	16	30	0,3
Mandenmakers	17	0	4	7	28	0,3
Dakdekkers	11	1	1	10	23	0,2
Ketelbuissers	14	1	2	4	21	0,2
Peltiers	13	0	0	7	20	0,2
Pottenbakkers	10	0	3	7	20	0,2
Zeeldraaiers	12	2	1	3	18	0,2
Wannenmakers	9	0	0	7	16	0,1
Hoedenmakers	11	0	0	5	16	0,1
Kaarsenmakers	14	0	1	0	15	0,1
Zadelmakers	11	0	1	2	14	0,1
Zilversmeden	7	0	3	3	13	0,1
Kasseileggers	3	0	0	5	8	0,1
Tinnegieters	6	1	0	0	7	0,1
Glazenmakers	7	0	0	0	7	0,1
Blikslagers	2	0	1	0	3	0
	6909	73	1171	2756	10909	100

4: Nijverheidstelling van 1738 voor Geraardsbergen (SAA, LVA, nr. 1705)

Beroep	Meesters	Knechten	Leerling.	Handwer.	Totaal	%
Spelwerk (garen)	14	0	204	0	218	23,3
Tabakspinners	46	0	137	0	183	19,6
Kleermakers	48	16	28	0	92	9,8
Brouwers	13	4	0	22	39	4,2
Linnenwevers	34	0	3	0	37	4,0
Bakkers	23	5	3	0	31	3,3
Nieuwe schoenmakers	11	9	11	0	31	3,3
Vettewariërs	30	0	0	0	30	3,2
Oude schoenmakers	17	11	1	0	29	3,1
Kuipers	16	2	6	0	24	2,6
Slotenmakers	13	5	5	0	23	2,5
Mandenmakers	12	6	3	0	21	2,2

Metselaars	4	5	2	10	21	2,2
Schrijnwerkers	10	6	1	0	17	1,8
Brandewijnstokers	5	10	0	0	15	1,6
Vleeshouders	10	3	0	0	13	1,4
Peltiers	7	6	0	0	13	1,4
Blauwververs	10	2	0	0	12	1,3
Hoedenmakers	6	5	0	0	11	1,2
Timmerlieden	5	5	0	0	10	1,1
Paardensmeden	5	4	1	0	10	1,1
Dakdekkers	4	4	1	0	9	1,0
Kaarsenmakers	5	0	0	0	5	0,5
Pottenbakkers	3	2	0	0	5	0,5
Ketelaars	3	1	1	0	5	0,5
Zilversmeden	2	1	2	0	5	0,5
Zadelmakers	4	0	1	0	5	0,5
Tinnegieters	3	0	0	1	4	0,4
Glasmakers	4	0	0	0	4	0,4
Wagenmakers	3	0	0	0	3	0,3
Stoelendraaiers	3	0	0	0	3	0,3
Kasseileggers	1	1	0	0	2	0,2
Strodekkers	1	0	1	0	2	0,2
Blikslagers	1	0	1	0	2	0,2
Camslagers	1	0	0	0	1	0,1
	377	113	412	33	935	100

5: Lijst van de Aalsterse bakkers omstreeks 1760 (SAA, OAA, nr. 208)

Naemen der volgende broodmaekers binnen dese stad Aelst. Als volgt

Nieuwstraet
Judocus Verschueren
Joannes Baptista Stevens
Paulus Van Heymbeke
Daniel Collier
Jan Baptista de Coster
De weduwe Van Droogenbrok
Albertus D'haens

Cattestraet
Judocus Luycx
Josephus Speliers
Josephus De Kegel
Marie De Nijs
Thomas Adriaens

Molenstraet
Judocus Vermeiren
Petrus Podevijn
Fransciscus De Buysscher
Jan Baptista Van der Waerden
Ferdinandus Dries
Judocus De Bie
Joannes De Bie
Henricus Caudron
Laurentius Van Gheem

Vischmerkt
Jan Baptista Timmermans
Jacobus de Clerck
Fransciscus Van Der Haegen
De weduwe Maes
Jacobus Muylaert
Carolus Van Mieghem

Zoutstraet
Bernardus De Clerk
Emanuel Deneys
Josephus Verleysen
Jan Baptista Berbet
Jan Baptista De Bie
Rochus Verschueren
Godefridus Mertens

DE GERAARDSBERGSE OORKONDERS VAN 25 FEBRUARI 1381 (Deel 1)

Prospografische en zegelkundige identificatie-elementen voor een sociale stratificatie

Marcel COCK
Geert VAN BOCKSTAELE

Inleiding

In het eerste nummer van deze jaargang verscheen de uitgave van een Geraardsbergse oorkonde van 25 februari 1381 (n.s.) met een historische situering en met duidingen. Niet minder dan negenenzestig burgers onderwierpen in het derde oorlogsjaar van de Zesjarige (Gentse) Oorlog (1379-1385) tussen Lodewijk van Male en de Vlaamse steden zichzelf en de medeburgers van hun stad aan de Vlaamse graaf [1].

Het belang van deze oorkonde als aanvulling op het krijgsverloop voor de stad Geraardsbergen in de strijd tussen vooral het Gentse stedelijke particularisme en de grafelijke centralisatiepolitiek is in de genoemde uitgave reeds duidelijk geworden [2].

In deze bijdrage worden een aantal prosopografische en zegelkundige elementen van identificatie aangereikt voor een sociale stratificatie van de Geraardsbergse burgers, die in deze oorlogsperiode de politiek van hun stad hebben bepaald. Voor zover de bronnen het toelaten zal dit identficatieonderzoek de economische, de wettelijke en

[1] Zie M. COCK - G. VAN BOCKSTAELE, Een adempauze in de Zesjarige Oorlog. De Geraardsbergse burgers doen een knieval voor Lodewijk van Male (25 februari 1381), in: Het Land van Aalst, 54, 2002, p. 6-21.
Duidelijkshalve weze er hier vermeld dat Geraardsbergen in 1395 ca. 5.000 inwoners telde (J. DE BROUWER, Demografische evolutie van het Land van Aalst. Pro Civitate. Historische Uitgaven, reeks in-8°, 18, Brussel, 1968).

[2] Over de Zesjarige Oorlog moge het hier volstaan te verwijzen naar A. VAN OOST, Sociale stratifikatie van de Gentse opstandelingen van 1379-1385. Een kritische benadering van konfiskatiedokumenten, in: Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Nieuwe Reeks, 29, 1975, p. 59-92; D. NICHOLAS - M.VANDERMAESEN, Lodewijk van Male, in: Nationaal Biografisch Woordenboek, Brussel, 4, 1974, p. 575-585; M. VANDERMAESEN-M. RYCKAERT, De Gentse opstand (1379-1385), in: De Witte Kaproenen. De Gentse Opstand (1379-1385) & De Geschiedenis van de Brugse Leie. Kultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen. Bijdragen, Nieuwe Reeks 10, Gent, 1979, p.7-31; M. BOONE, Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384-1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces. Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, 52, Brussel, 1990, nr. 133, p. 201-207.

sociale status, de machtsverhoudingen en de politieke ideologie van de betrokkenen pogen te achterhalen [3].

Zoals in de vroegere bijdrage is aangetoond, werd de oorkonde ternauwernood bestudeerd [4]. Ze was omwille van haar sigillografisch en heraldisch belang tot op heden slechts opgenomen in enkele werken over deze disciplines; bovendien had alleen G. Demay in zijn *Inventaire des sceaux de la Flandre* 68 zegels van de oorkonders beschreven en daarmee een begin van identificatie gemaakt van deze Geraardsbergenaars [5]. Deze identificatie-elementen worden hier aangevuld met gegevens uit de volgende bronnen en werken:

Onuitgegeven bronnen:

Algemeen Rijksarchief Brussel (verder ARA.):
• Rekenkamer, Registers, 13.546-13.547, 45.971, 48.646, rekeningen van de hoogbaljuw van het Land van Aalst; 35.231-35.233, stadsrekeningen van Geraardsbergen; 45.282-45.283, grafelijke cijns- en renterekeningen; 45.971, buitenpoortersboek van Geraardsbergen.
• Rekenkamer, Rolrekeningen, 379-391, grafelijke cijns- en renterekeningen; 890-898, rekeningen van de baljuw van het Land van Aalst [6].

Rijksarchief Ronse (verder RAR.):
• Oud Gemeentearchief Geraardsbergen, nrs. 621, 1398.

Uitgegeven bronnen:

J. DE BROUWER, Buitenpoortersboek van Geraardsbergen van 1396 met bewerking, in: Het Land van Aalst, 6, 1954, p. 1-109 (verder BROUW.).
G. DE VOS, Inventaris der handvesten van 'Onser Liever Vrouwen Gasthuys', 'Senter Margrieten Begynhof' en 'Keizershof' of 'Meisjesweezenhuis' van Geeraardsbergen, Geraardsbergen, 1898 (verder HOSP. 1).
G. DE VOS, 'Onser Liever Vrouwen' hospitaal van Geeraardsbergen vanaf zijne stichting tot na de fransche omwenteling, Geraardsbergen, 1903 (verder HOSP. 2).
V. GAUBLOMME, Familienamen uit de charters der kartuize van St.-Martens-Lierde, in: Het Land van Aalst, 1, 1949, p. 109-115, 141-148, 165-171; 2, 1950, p. 44-48, 90-94, 120-127 en 159-168 (verder GAUBL.).
V. FRIS, De oudstbewaarde stadsrekening van Geeraardsbergen, in: Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent, 20, 1912, p. 316-377 en 396-426.
D. NICHOLAS-W. PREVENIER, Gentse stads- en baljuwrekeningen (1365-1376).

[3] Hier wordt o.m. verwezen naar W. BLOCKMANS, Sociale stratifikatie in de late Middeleeuwen. Bronnen, metoden en problemen, in: W. BLOCKMANS, C. PAUWELEIN, L. WYNANT, Studiën betreffende de sociale strukturen te Brugge, Kortrijk en Gent in de 14e en 15e eeuw. Deel III. Tabellen en register van persoonsnamen, in: Standen en Landen, 63, 1973, p. 200-209.

[4] Zie M. COCK - G. VAN BOCKSTAELE, Een adempauze in de Zesjarige Oorlog, p. 6.

[5] Daarvoor G. DEMAY, Inventaire des sceaux de la Flandre receuillis dans les dépôts d'archives, musées et collections particuliaires du Département du Nord, Parijs, 1875, II, p. 496-503. Een verwijzing naar de Geraardsbergse oorkonde geven verder ook D. GALBREATH, Manuel du blason, Lausanne, 1977, p. 43 (nieuwe editie door L. Jéquier van de editie uit 1942) en C. PAMA, Rietstaps' Handboek der wapenkunde, 4de druk, Leiden , 1961, p. 25.
G. Demay beschreef 71 zegels in zijn werk; hij nam in zijn beschrijving de zegels op van Lodewijk Allaert (nr. 4549), Lodewijk van den Borre (nr. 4556) en Heinric Van Vrechem (nr. 4616), die niet in de oorkonde worden vermeld; anderzijds werd het zegel van Cornullis van der Scueren die wel in de oorkonde voorkomt, niet opgenomen door G. Demay.

[6] Deze rekeningen werden fragmentair uitgegeven door N. DE PAUW, Jehan Froissarts Cronijke van Vlaenderen, Tweede Deel. Rekeningen der baljuws van Vlaanderen, Eerste Aflevering, Gent, 1900, p. 478 e.v. De verwijzingen uit de rekeningen die wij aangeven, zijn niet in de uitgave opgenomen.

Koninklijke Academie van België. Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, Brussel, 1999 (verder GENT.).
M. NUYTTENS, Inventaris van het archief van de priorij Sint-Martens-Bos te Sint-Martens-Lierde, Brussel, 1976. Regestenlijst, p. 65-178 (verder SMB.).
J. VERSCHAEREN, Inventaris van het archief van de abdij van Beaupré te Grimminge, Brussel, 1973. Regestenlijst, p. 17-64 (verder ABG.).
J. VERSCHAEREN, Inventaris van het archief van de Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen, Brussel, 1974. Regestenlijst, p.161-265 (verder SAG.).

Werken:

L. COCK, De 'Poorters' en het 'Gemeen' te Geraardsbergen. Momentopname uit het dagelijks leven van 1392-1393. Onuitgegeven seminarie-oefening, Katholieke Universiteit Leuven, 1994 (verder COCK).
S. GIERTS, Geraardsbergen 1392-1443, in: Het Land van Aalst, 49, 1997, p. 3-52 en 81-127 (verder GIERTS).
R. OPSOMMER, De Geraardsbergse stadsschepenbank 1280-1360, in: Het land van Aalst, 37, 1985, p. 201-235 (verder OPSOM.).
A. SCHREVER, Bijdrage tot de studie van de Persoonsnamen te Geraardsbergen in 1374 en 1417. Deel I. Glossaria. Deel II. Bewerking. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, 1969 (verder SCHREV.).

A. LIJST VAN DE OORKONDERS

1. **Baerbier, Jan de** (Barbier) [7]

Jan de Baerbier betaalt in 1374 voor zijn goederen tussen de Nieuwe Brug en de Dutse 7 deniers aan grafelijke renten/cijnzen [8]; voor het huis in de Peinstraat, waar hij woont, voor andere eigendommen aldaar, waaronder een voormalig goed van **Jan Gheylinch** [9] en voor goederen buiten de Overpoort betaalt hij 1 obool en 2 poytevinen [10] (ARA, 45.282, f° 7r en 14v).

In 1395 zijn de eigendommen tussen de Nieuwe Brug en de Dutse gedeeltelijk in bezit gekomen van Mergriet Kercof, dochter van Jan; Jan de Baerbier zelf woont nog steeds in de Peinstraat en heeft ook nog zijn bezittingen buiten de Overpoort; het goed, dat hij van **Jan Gheylinch** had, is in eigendom gekomen van Heinric de Rantere (ARA, 45.283, f° 10v en 21v).

[7] Wij vermelden de familienamen en de voornamen zoals ze voorkomen in de oorkonde; varianten worden tussen haakjes weergegeven.

[8] De Nieuwe Brug te Geraardsbergen is thans de brug over de Dender die de Wijngaardstraat en de Denderstraat verbindt; de Dutse is de kouter buiten de Oudenaardse Poort in het noordwesten van de stad op het huidige grondgebied van Nederboelare.
Voor alle toponiemen te Geraardsbergen die nog volgen, mag het hier volstaan te verwijzen naar M. FRANQ, Toponymie van Geraardsbergen tot 1600, Gent, 1979.

[9] Mede-oorkonders in de acte van 25 februari 1381 (n.s.) worden in het vet weergegeven.

[10] De Peinstraat is de huidige Vredestraat; de Overpoort is de hoogst gelegen stadspoort, waar de huidige Abdijstraat en de Steenstraat samenkomen. Een zekere Michiel de Barbier heeft reeds in 1330 een eigendom aan de Overpoort (GAUBL.1950, p.160).
Een obool is een 1/2 denier; een poytevine is in Damme ook een 1/2 denier; deze laatste waarde werd ons graag meegedeeld door drs. T. Soens uit de drukproef van zijn studie over 'De rentmeesters van de graaf van Vlaanderen. Beheer een beheerders van het grafelijk domein de late Middeleeuwen'. Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie. Nieuwe Reeks, zonder nummer, p. 265; waarvoor onze dank.

Hij bezit in 1396 eveneens eigendommen in Beauwelez, Bevingen (Neigem), Leupegem, Marke, Pamel, Ronse, Sint-Maria-Lierde en Sint-Renelde (Saintes) (BROUW., p. 68).

Hij overlijdt vóór 1398; zijn weduwe verkoopt het huis ter waarde van 8 pond grooten in de Peinstraat [11] (ARA., 35.233, f° 5v).

2. Berckouteren, Jan van der (Berchouteren)

Vóór 1374 had Jan van der Berckouteren in de straat van de Nieuwe Brug naar de Overpoort een eigendom verworven van Pieter de Mulder [12] (ARA., 45.282, f° 17r). Ook in 1395 woont hij nog in dezelfde straat; hij betaalt er telkens 1 obool grafelijke rechten (ARA., 45.283, f° 25r).

De familie van der Berckouteren is al in de eerste helft van de 15de eeuw in de stad; Cateline de Mulder, de weduwe van Pieter van der Berckouteren koopt in 1349 een rente op een huis in de Kloosterstraat [13] (SAG., 154).

Een eigendom van een andere mogelijke verwant, Gerard van der Berckouteren (broer, neef ?), tussen de Nieuwe Brug en de Dutse is in 1395 in het bezit van Gillis de Blende (ARA., 45.282, f° 2). Dezelfde Gerard heeft in 1397 een erf in Overboelare (GAUBL., 1949, p. 112).

3. Blauwere, Adriaen de (Blawer)

Gillis Coeilvoet betaalt in 1374 12 deniers grafelijke cijnzen/renten voor de eigendom in de Ham, waar Adriaen de Blauwere op woont [14]; Adriaen zelf heeft in 1395 aan grafelijke rechten voor zijn eigendom tussen de Oude Brug en de Dutse 6 deniers betaald; hij had de eigendom verworven van Jan Steenberch de Jonge [15] (ARA., 45.282, f° 7r; 45.283, f° 2r).

De gezworenen van de wevers stellen vast dat hij in 1379-1380 samen met tien andere wevers de keure op het lakenweven heeft overtreden; hij krijgt daarvoor een boete van 3 pond parisis (ARA., 890).

Een familielid van hem (vader, oom ?) kan Lodewijk De Blauwere zijn, die in 1350 een rente van 4 pond par. en 6 schellingen verkoopt aan de abdij van Beaupré te Grimminge (ABG., 105), die in

[11] Het buitenpoortersboek van Geraardsbergen van 1396 vermeldt ook 'Jan van brakele vel de baerbier' (ARA, 45.971; BROUW., p. 66).
[12] De eigendom lag derhalve in de huidige Abdijstraat.
[13] Ook de Kloosterstraat is de huidige Abdijstraat.
[14] De Ham is de huidige Kleine Karmelietenstraat.
[15] De Oude Brug lag over de Dender tussen de huidige Brugstraat en de Denderstraat.

1359, in 1362 en in 1364 schepen van de stad is (SAB., 168-170, COCK, p. 40-41, OPSOM., p. 215) en die in 1363-1364 laatschepen is van de Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen (SAG., 172-173). In 1363 koopt hij ook een rente van 20 schellingen par. van Mergriet, de weduwe van Jan Mettergans (HOSP. 1, 209).

Een mogelijke andere verwant (vader, oom ?) is Jan de Blauwere I, die in 1358 een rente verwerft op een hof in de Katelinestraat [16] (HOSP. 1, 194); nog een verwant kan Jan de Blauwere II zijn (broer, neef ?), die in 1390 een boete van 6 pond par. moet betalen voor het overtreden van de weverskeure (ARA., 13.546); wellicht is dezelfde Jan pachter van lakenaccijns in de stad in 1392-1393 (ARA., 35.231, f° 1r; GIERTS, p. 86).

4. Bode, Raesse de (Boden, Boede, Boeden)

In 1367 koopt Raesse de Bode 1/2 dagwand land en 35 roeden weide in Overboelare (GAUBL., 1949, p. 113); in hetzelfde jaar koopt hij met de toestemming van **Jan de Brakeleere** nog een rente van 6 pond par., die bezet is op 5 dagwand land en weide aan het Rot te Geraardsbergen (SMB., 118).

De kartuizerpriorij van Sint-Martens-Bos te Sint-Martens-Lierde komt naderhand in het bezit van de rente, maar verliest ze nadien weer door toedoen van Raesse, die ontvanger is van de priorij maar ook provisor van de H. Geesttafel van Geraardsbergen. Na zijn dood verschijnen beide instellingen in 1418 voor de schepenen van Geraardsbergen, omdat Raesse bovendien ten onrechte een rente van 7 pond op hetzelfde stuk land voor de H. Geesttafel had verkocht. Lusbette Rogiers (Rotgiers), zijn weduwe, wordt hierom veroordeeld tot het betalen van een boete van 48 pond par. (SMB., 208). Ook in 1398 zijn er al moeilijkheden geweest met de eigendom van de kartuizerpriorij te Overboelare; Raesse heeft toen van de hoogbaljuw van het Land van Aalst de ontzaglijke boete van 216 pond par. gekregen, waarover er naderhand een vergelijk is gekomen (ARA., 13.547, rekening 1398/1).

Behalve het ambt van ontvanger en provisor is Raesse de Bode in 1389 en 1396 tevens laatschepen van de Sint-Adriaansabdij (SAB., 190 en 203).

Samen met zijn vrouw heeft hij ook een rente van 12 schellingen par. op een huis van Gheeraert Gheylinch op de markt te Geraardsbergen en een andere rente van 14 kapoenen op een huis van Godevert Goddin; beide renten zijn aan hen levenslang verleend door de kartuizers van Sint-Martens-Bos (SMB., 153-154). Bovendien

[16] De Katelinestraat is de huidige Wijngaardstraat.

heeft het echtpaar op de stad Geraardsbergen ooit voor 12 pond par. lijfrenten gekocht, die reeds in 1392-1393 zijn overgegaan op **Jacob de Steekere** (ARA., 35.231, f° 9r; 35.232, f° 14r en 35.233, f° 16v).

Raesse de Bode en Lusbette Rogiers wonen in de Gheetstraat [17]. Ze betalen er 15 deniers grafelijke cijzen/renten in 1374 en 9 deniers in 1395; in dezelfde straat hebben ze in 1395 nog eigendom ter waarde van 3 deniers aan grafelijke rechten; in 1376 bezitten ze ook een erf tegen de stadsvesten, waarvoor ze jaarlijks een rente van 6 pond par. ontvangen van Jan Prumelin die eveneens in de Gheetstraat woont (SMB., 144). Buiten de Overpoort hebben ze vóór 1395 ook een eigendom gehad en bovendien betalen ze nog een grafelijk recht van 4 razieren haver voor een bunder land op de Dutskouter (ARA., 45.282, f° 15v, 45.283, f° 23v, 30v en 37v).
Het huis in de Gheetstraat komt na de dood van het echtpaar in het bezit van de kartuize van Sint-Martens-Bos. Prior Goesin van der Beken verkoopt het in 1420 aan Jan de Kimpe (SMB., 221).

5. Boeterdale, Jan van

In 1374 is de eigendom van Jan van Boeterdale gelegen in de straat die van de Oude Brug naar de Dutse loopt; hij betaalt er 1 obool grafelijke cijnzen/renten voor. Een andere eigendom, die in de Grote Putchemain, een oostelijke wijk van de stad, ligt, heeft hij toen al verkocht (ARA., 45.282, f° 1r en 13v). Ook in 1392-1393 verkoopt hij een huis en erf in de Gheetstraat voor 5 ponden grooten; deze eigendom is in 1395 in het bezit van Jan van de Putte die men heet de Brunne (ARA. , 35.231, f°4r; 45.283, f° 23v).

Jan van Boeterdale zelf woont dan in het Kwaadstraatken, waar hij het huis van Claus van Litsau heeft gekocht [18]; zelf heeft hij zijn eigendom in de straat van de Oude Brug naar de Dutse overgelaten aan Gillis de Kuusere (ARA., 45.283, f° 1v, 15v en 23v).

6. Borre, Adriaen van den

Reeds vóór 1374 heeft Adriaen van den Borre een eigendom op de markt te Geraardsbergen overgelaten aan Jan Cornuut (ARA., 45.282, f° 13r). Het hospitaal van de stad ontvangt na 1375 van hem een rente op een weide, die was opgenomen in de schenkingen van Jan van der Haghen, de kapelaan van de Sint-Machariuskerk te Nederboelare (HOSP. 2, p.70). Hij overlijdt vóór 1395; zijn kinderen betalen dan 2 deniers grafelijke cijnzen/renten voor een eigendom op de markt, die in 1374 nog van Liesbeth Dapperhals is (45.282, f° 12v;

[17] De Gheetstraat is de huidige Boelarestraat.
[18] Het Kwaadstraatken is de huidige Kleine Karmelietenstraat.

45.283, f° 18r).

Mogelijke verwanten van Adriaen zijn o.m. Pieter van den Borre (grootvader ?), die in 1330 een erf heeft buiten de Overpoort (GAUBL., 1950, p. 113) en Jan van den Borre (vader ?), een wever, die in 1364 een rente verkoopt aan Jan van Brakele (SMB., 100; GAUBL., 1949, p. 113). Verder is er ook nog Lodewijk van den Borre (broer ?), die in 1374 in de Peinstraat woont en wellicht sterft vóór 1395; zijn eigendommen in de Peinstraat zijn dan in handen van Jan Lucas de Cupere en van **Jan Zoetiin** (ARA., 45.282, f° 15r; 45.283, f° 21v). Nog een familielid kan Gillis van den Borre (broer ?) zijn, die in 1390 een erf in de Steenstraat heeft (SAG., 193) [19].

7. Bosscaert, Claus (Bosscaen, Bosscaerde, Bosschart) [20]

Claus Bosscaert woont in 1374 in de Ham; hij betaalt er 12 deniers aan grafelijke cijnzen/renten voor zijn eigendom (ARA., 45.282, f° 7v). In 1376 verschijnt hij met de prior van Sint-Martens-Bos voor Willem van Reingersvliete, de heer van Boelare, omtrent een geschil over een weg in de heerlijkheid van Boelare, die aan de kartuizerpriorij toebehoort en waarop Claus aanspraak maakt (SMB., 143).

In 1395 is hij wellicht reeds overleden. Zijn goederen in de Ham zijn dan al in het bezit gekomen van niet minder dan drie eigenaars: Arent de Slachmuldere, Jan Sneppaert en Jan van Herne (ARA., 45.853,f°11-11v).

8. Bosscaert, Heinric

Hier stelt de identificatie een probleem. Reeds in 1351 en ook in 1358 en 1360 is Heinric Bosscaert (een broer, een neef van Claus ?) schepen van de stad (SMB., 71; OPSOM., 215). Hij heeft in 1374 een eigendom in de straat tussen de Oude Brug en de Dutse, die in 1395 al is overgegaan in het bezit van **Willem van Steenbeke** en waar 11 deniers grafelijke rechten worden op betaald (ARA., 45.852, f° 1v en 45.853, f° 1v).

Een generatiegenoot van deze Heinric is zeker Jan Bosscaert (eveneens een broer, een neef ?); hij is in 1368 schepen van Overboelare (SMB., 120). Gillis Danijs betaalt hem zelfs in 1347 al een rente van 7 schellingen par. (HOSP. 1, 147b) en hij heeft in 1375

[19] G. Demay (Inventaire, p. 497, nr. 4556) beschrijft een zegel met een sterk geschonden legende van Lodewijk van den Borre, die evenwel in de akte van 1381 niet als oorkonder vermeld wordt; het zegel draagt in het drielobbig zegelveld een wapenschild met schildhoofd en daarin drie meerltjes; zie ook noot 5.

[20] A. Schrever (SCHREV., I, p. 7) neemt de naam 'Bosscaert' op onder het lemma 'BOS(SE) (van den, van op den)'.

en 1378 eigendommen in de Molenstraat (HOSP.1, 235 en 238).

Heinric Bosscaert zou in theorie nog de oorkonder van 1381 kunnen zijn; zijn politieke loopbaan die in 1351 een aanvang nam, zou dan een dertigtal jaar overspannen.

Mogelijk echter heeft Heinric ook een zoon met dezelfde voornaam: Heinric Bosscaert de Jonge wordt in 1374 vernoemd met zijn huis in de Gaffelstraat, waar hij 8 deniers grafelijke rechten betaalt; in 1395 woont hij er nog steeds, alhoewel het grootste deel van het goed dan is ingenomen door Adriaen de Wale (ARA., 45.852, f° 7v en 45.853, f° 11v). Vooral in het laatste decennium van de 14de eeuw en in het eerste decennium van de 15de eeuw bouwt deze Heinric, die een prachtig wapenzegel heeft, een indrukwekkende politieke loopbaan uit in de stad. Wellicht bekleedt hij al in 1387 zijn eerste schepenambt. Samen met de ganse schepenbank, waarin o.a. ook **Gheeraert Pinte, Raesse van Bulleghem, Cornullis van der Scueren** en **Goesiin Waeytop** zetelen, oorkondt hij in dat jaar dat Jan van Muulem, die men heet de Meyere, voor de Sint-Adriaansabdij diverse gronden heeft onteigend (SAG., 188). Ook in 1394, 1397 ,1398 ,1399 ,1401 ,1406 ,1407 en 1411 is hij schepen van Geraardsbergen [21] (GIERTS, p. 21). Tevens is hij er provisor van het hospitaal in 1393, 1399, 1404 en 1406 (GIERTS, p. 84).

Uit de stadsrekeningen wordt duidelijk dat hij meermaals de stad vertegenwoordigt vooral in proceszaken en in zaken die het Land van Aalst betreffen. Zo is hij o.m. in augustus 1392 – hij ontvangt in dat jaar ook nog een achterstallige betaling voor zendingen die hij vroeger had gedaan (ARA., 35.231, f° 15r) - , te Ninove, in april en juni 1397 te Gent, in mei en augustus van hetzelfde jaar in Aalst en in september en december 1398 opnieuw te Gent (ARA. 35.231, f° 16v; 35.232, f° 18v-19v; 35.233, f° 22r-22v). Ook deze Heinric heeft dus ongeveer dertig jaar aan het politieke leven in de stad geparticipeerd en kan de oorkonder van 1381 zijn.

Naast zijn bezittingen in Geraardsbergen worden er van hem in 1396 ook goederen aangegeven in Denderleeuw, Mere, Moerbeke en Sint-Blasius-Boekel (BROUW, p. 11, 27, 46 en 66).

Zijn zoon Jan koopt van hem, van Adriaan Bosscaert en van Cateline De Meester, de weduwe van **Symoen de Haec**, in 1404 een rente van 15 schellingen par. op een huis in Nederboelare. Misschien is Jan zelfs de deken van Geraardsbergen, die in 1416 een van de testamentaire uitvoerders van Pieter Louwereins is (SAG., 231).

[21] In Deftinge wordt ook in 1388 een Heinric Bosscaert als schepen vernoemd (SMB., 150; GAUBL., 1949, p. 113).

9. Brakeleere, Jan de [22]

Jan de Brakeleere verkoopt in 1365 een rente van 10 pond par. die bezet is op een huis en een erf buiten de Overpoort. In het daarop volgende jaar koopt hijzelf van Zeger Rebbe 5 dagwand grond aan het Rot; de rente van 6 pond par. die daarop bezet was, wordt met de toestemming Jan, zijn kinderen en hun voogden in 1367 verder verkocht aan **Raesse de Bode** (SMB., 109, 113 en 118).

In 1374 woont hij op de Markt te Geraardsbergen, waar hij 24 deniers betaalt aan grafelijke rechten; de eigendom is in 1395 reeds overgegaan in de handen van Jan de Meyere en Kerstiaan de Leen ARA., 45.282, f° 12v; 45283, f° 19) [23].

10. Broedere, Gillis de (Broederen)

In het schepenjaar van 1389-1390 is Gillis de Broedere samen met **Jan de Haghemutere,** Claus Minne**, Raesse van Bulleghem, Jan van Planken, Lieven Vranxs** en **Goesiin Waeytop** schepen van de stad. In die functie treedt hij op in oktober 1389, wanneer Gerard de Blide van Cateline van der Schelden een erfelijke rente overneemt van 36 schellingen par.; ook in maart 1390 is hij met de ganse schepenbank aanwezig bij het neerleggen van een klacht door Jan van Muulem namens de Sint-Adriaansabdij over een erf in de Zak [24]. In 1396-1397 is hij nogmaals schepen van de stad; in zijn aanwezigheid koopt Jan Vranxs in januari 1397 een rente op een erf in de Dutsestraat (SAG., 191, 195 en 205). Ook in 1411 zou hij nog een schepenambt hebben vervuld (GIERTS, p.21).

Gillis de Broedere heeft een eigendom in de Peinstraat, waarvoor hij 6 deniers grafelijke cijnzen/renten moet betalen in 1395 (ARA, 45.283, f° 22v); hij bezit ook nog wel een erf in de stad dat in 1396 door Jan de Mey bewoond wordt (BROUW., 66).

[22] A. Schrever (SCHREV., I, p. 8) neemt de naam 'Brakeleere' op onder het lemma 'BRAKEL (van)'.

[23] Ook Jan de Brakeleere, de strodekker, op het Solleveld – het huidige Stationsplein – en Jan de Brakeleere , de zager, die buiten de Overpoort woont, worden in Geraardsbergen vermeld in 1374 en 1395 (ARA., 45.282, f° 5 en 20v; 45.283, f° 30v). Wellicht is een van hen Jan de Brakeleere, die in april 1392 aan de houten goten van de Marbol, de fontein op de Markt, werkt en in de kermisweek van augustus 1392 als timmerman meehelpt om de kramen van de lakensnijders op te stellen (ARA., 35.231, f° 24v, 25v en 26r).

[24] De Zak is de huidige Zakkaai.

B. ZEGELKUNDIG ALBUM

De afdeling 'Sigillographie' van de 'Archives Nationales' in Parijs, die de zegelcollectie van de Franse archieven fotografeerde, nam ook de zegels van de Geraardsbergse oorkonders van 1381 op; de foto's dragen de nummers die Demay in zijn publicatie aan de zegels gaf. De nummers van Demay stemmen evenwel niet overeen met de nummers van 10.992 tot 10.060 die een archivaris destijds in potlood op de oorkonde boven de plica bij alle zegels schreef. In het 1ste deel van dit album worden de nummers 4550 tot en met 4560 van Demay en van het *Centre Historique des Archives Nationales. Atelier de Photographie* weergegeven, dat het copyright op de gepubliceerde foto's bezit.

1. Baerbier, Jan de (Barbier)

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 21 mm., met geschonden bovenrand.
Voorstelling: een huismerk zonder schildomlijsting vrij in het ronde zegelveld geplaatst [25].
Legende: * S'. [I]AN . DE . BARBIER

[25] J. Demay geeft voor zijn beschrijving van het zegel 'une manivelle' aan (Inventaire, p. 496)

2. Berckouteren, Jan van der (Berchouteren) [26]

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 20 mm., geschonden rand in de onderste linkerhelft.
Voorstelling: in het ronde zegelveld een wapenschild met een smalle linkerschuinbalk, een barensteel met drie hangers in het rechterkwartier en een groot getand omboordsel.
Legende: S' : IAN [VA]N : DER : BERCOUTRENE

3. Blauwere, Adriaen de (Blawer)

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 21 mm., ongeschonden.
Voorstelling: in het drielobbig zegelveld een wapenschild met dwarsbalk en drie bezanten.
Legende: * S' * ADRIAEN : DE BLAVERE

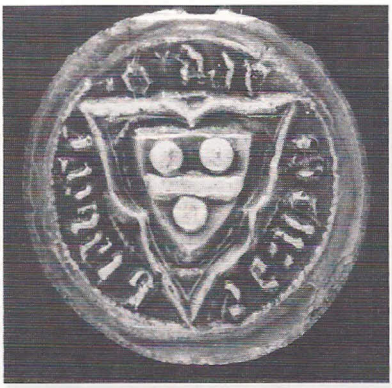

[26] J. Demay leest 'berconten' (Inventaire, p. 497).

4. Bode, Raesse de (Boden, Boede, Boeden)

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 23 mm., ongeschonden.
Voorstelling: in het ronde zegelveld een wapenschild, bezaaid met zespuntige sterren, waarover drie geschuinde zwaarden met naar beneden gerichte punt en een uitgeschulpt omboordsel.
Legende: * S' : RASE . DE . BODE

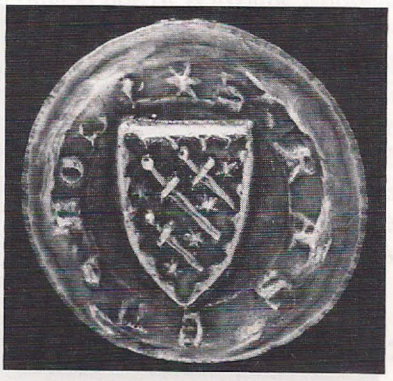

5. Boeterdale, Jan van

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 20 mm., ongeschonden.
Voorstelling: in het ronde zegelveld een wapenschild , gekeperd met drie stukken waarvan het bovenste met afgesneden top; het schildhoofd hoekig met de lijn die telkens in- en uitgaat met de kepersnede.
Legende: + S' . I . BOVTEDRALE

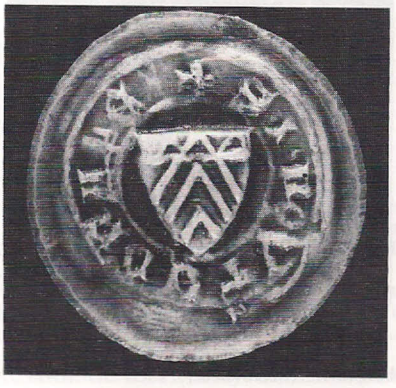

6. Borre, Adriaen van den

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 20 mm., ongeschonden.
Voorstelling: in het ronde zegelveld, bezaaid met vierpuntige sterren, een effen wapenschild met in het schildhoofd drie schelpen.
Legende: * S' ADRIAEN VAN * DEN * BORRE

7. Bosscaert, Claus (Bosscaen, Bosscaerde, Bosschart)

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 26 mm., licht geschonden onderaan rechts.
Voorstelling: in het doorbroken ronde zegelveld een vierpas met gotisch traceerwerk; daarin een wapenschild met drie gekroonde leeuwen.
Legende: S' NICOLAI BOSSCART

8. Bosscaert, Heinric

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 26 mm., ongeschonden.
Voorstelling: in het doorbroken ronde zegelveld een driepas met gotisch traceerwerk; daarin een wapenschild, geschaakt, behalve in de schildvoet, in drie rijen elk van drie vakken en een vogel in het schildhoofd.
Legende: * S' : HENRICI : BOSKART

9. Brakeleere, Jan de

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 20 mm., ongeschonden.
Voorstelling: in een het ronde zegelveld een wapenschild met een gepinde strijdknots en twee zespuntige sterren in het schildhoofd.
Legende: S' IAN DE BRAKELARE

10. Broedere, Gillis de (Broederen)

Zegel: rond zegel in donkerbruine was op dubbele staart, 21 mm., ongeschonden.
Voorstelling: in het ronde zegelveld een wapenschild met drie schelpen en een zespuntige ster in het midden [27].
Legende: S' : GILLIS : DE : BROEDER :

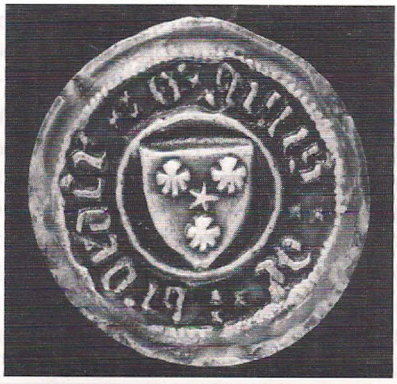

M. Cock
Pijlekaart 103
9506 Schendelbeke

G. Van Bockstaele
Bevegemstraat 14
9620 Zottegem

[27] Johannes de Broedere, abt van de Sint-Adriaansabdij van 1504 tot 1525, voert eveneens een wapen met dergelijke schelpen

GERAARDSBERGEN 25 APRIL 2002

Onze Vereniging stelde op 25 april 2002 in de raadszaal van het stadhuis te Geraardsbergen de uitgave in kleurendruk groot formaat voor van de Geraardsbergse oorkonde van 25 februari 1381 (n.s.). Voor een talrijk opgekomen publiek gaven G. Van Bockstaele en M. Cock, die de oorkonde bestudeerden, een korte toelichting. Redactiesecretaris D. Van de Perre gaf een overzicht van de lopende jaargang van Het Land van Aalst en schepen E. Spitaels wees op het belang van de geschiedschrijving voor zijn stad. De bindteksten werden verzorgd door L. De Mecheleer.

Het Bestuur van Het Land van Aalst dankt Drukkerij De Riemaecker voor de sponsoring en voor de verzorgde druk en het stadsbestuur van Geraardsbergen voor de gulle ontvangst en de receptie na de voorstelling.

Het Bestuur

Op de foto ziet men v.l.n.r. rond de oorkonde geschaard:

Schepen Leonce Nachtergaele, Dirk Van de Perre, schepen Eric Spitaels, Marcel Cock, Geert Van Bockstaele, schepen Patrick Flamez, Lieve De Mecheleer en Luc Robijns.

GESCHIEDKUNDIGE
VERENIGING
HET LAND VAN AALST

LOSSE NUMMERS - OUDE JAARGANGEN - PUBLICATIES

Los nummer: € 5
Volledige jaargang: € 16

Niet alle jaargangen en nummers zijn nog in voorraad.

H. VAN ISTERDAEL, e.a., Bibliografie van de Gemeenten van het Land van Aalst (1950-1983), 2 banden - 915 blz.: € 30

G. VANDE WINKEL, W. VERNAEVE, Systematisch register op de jaargangen 1 - 50 van het geschiedkundig tijdschrift Het Land van Aalst 1949 -1998, Aalst, 1999 - 158 blz.: € 6

Kaarten van het voormalige "Land van Aalst" - kleurendruk:
- Horenhault (1596), 1988: € 24
- Sanderus, 1998: € 5

5 Reproducties van Sanderusprenten - kleurendruk - 1998-2000
- Waterkasteel - Moorsel
- Kasteel - Zandbergen
- Abdij Ten Roosen - Aalst
- Miniemenklooster - Geraardsbergen
- Kasteel -Idegem

per stuk: € 2,5
volledige reeks in mapje: € 10

De prijzen zijn te verhogen met de portonkosten. Vooraleer te bestellen, neem eerst contact op met Marc Uyttersprot : tel. 053 70 21 79.
e-mail: marc.uyttersprot@belgacom.net

De verzending gebeurt na storting van het verschuldigde bedrag op rekeningnummer 422-4072681-04 van Het Land van Aalst, Oude jaargangen, Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade.

DE RIEMAECKER printing
BVBA
50 1947 1997
Nukerkeplein 9 • B-9681 Nukerke
Tel. (055) 21 14 04 • Fax (055) 21 20 00 • ISDN (055) 20 65 99
e-mail: info@deriemaecker.be • website: http://www.deriemaecker.be

Op de kaft is de penning van "Het Land van Aalst" (1617) weergegeven. Op de voorzijde staat het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, op de achterzijde dat van de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

2002

M. COCK - D. VAN DE PERRE 81-112
Over molens in Pollare en later in Outer

S. DESCHRYVER 113-152
De Aalsterse ambachten in de 18de eeuw

M. COCK - G. VAN BOCKSTAELE 153-167
De Geraardsbergse oorkonders van 1381

Geraardsbergen, 25 april 2002 168

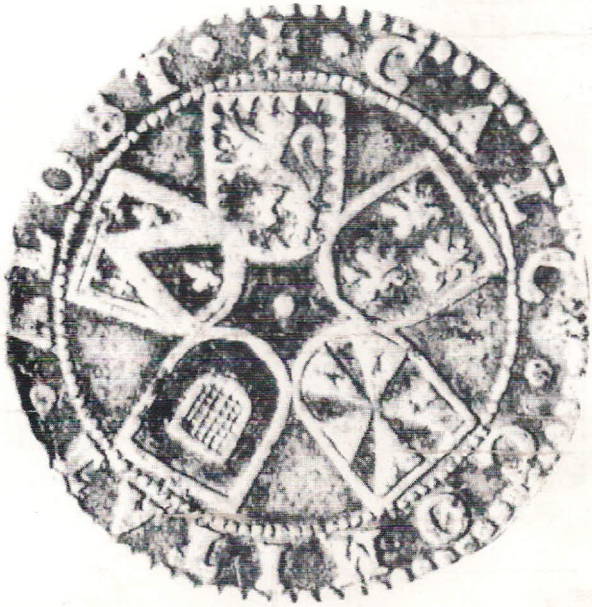

Jaargang LIV - 2002 - Nummer 2 - april - mei - juni

Afgiftekantoor: 9300 Aalst 1